

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

GEÇ DÖNEM OSMANLI MİMARLIĞINDA KÜTÜPHANE
YAPILARININ DÖNÜŞÜMÜ

ZÜLAL BALLI TEKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SEDA KULA

MAYIS 2024

**T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**GEÇ DÖNEM OSMANLI MİMARLIĞINDA
KÜTÜPHANE YAPILARININ DÖNÜŞÜMÜ**

ZÜLAL BALLI TEKİN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SEDA KULA

MAYIS 2024

T.R.
GEBZE TECHNICAL UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL

THE CONVERSION OF LIBRARY BUILDINGS IN
LATE OTTOMAN ARCHITECTURE

ZÜLAL BALLI TEKİN

A THESIS OF MASTER OF SCIENCE
DEPARTMENT OF ARCHITECTURE

ADVISOR: DOÇ. DR. SEDA KULA

MAY 2024

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

GTÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 05/02/2024 tarih ve 2024/10 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 09/05/2024 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Zülal Ballı Tekin'in tez çalışması Mimarlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Doç. Dr. Seda KULA

ÜYE

: Prof. Dr. Soner ŞAHİN

ÜYE

: Dr. Öğretim Üyesi Ezgi YAVUZ

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun
...../...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

İthaf / Dedication

Ailem ve Eşime

ÖZET

Bu çalışmada 17.yüzyıl sonrasında İstanbul'da inşa edilen kütüphane yapılarının dönüşümü incelenmiştir. Bu müstakil yapı kütüphanelerin oluşumunda banilerinin ve bağlı bulundukları vakıfların sayesinde yapılar hem kütüphane teşkilatı hem de mimari kurgusu açısından değişim yaşamışlardır. Osmanlı döneminde inşa edilen kütüphane yapıları ile ilgili mevcut literatürde özellikle yapı envanterini ve kitap varlığını detaylandıran değerli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Fakat dönemin sosyokültürel gelişmeleri, kütüphanecilik faaliyetlerinin içeriği, banilerin tercihleri ile kütüphane yapılarının mimari gelişimi arasındaki ilişki yeterince irdelenmemiştir.

Bu tez kapsamında 17, 18 ve 19. Yüzyıllarda ilerleyecek çalışmada belli kriterler üzerinden oluşturulacak seçki üzerinden kütüphane yapılarının kentsel konum, yapı malzemesi, yapı strüktürü, plan kurgusu ve cephe düzenleri üzerinden karşılaştırmalı bir incelemesi yapılacaktır.

Tezin amacı, Osmanlı'da 17. yüzyıl sonrası karşımıza çıkan bu yapı tipinin gelişimini, kronolojik bir süreç içinde Osmanlı'nın sosyokültürel etkileri bağlamında ve bu ilişkileri sorgulayarak ele almaktadır. Bu sayede tez içeriği ile dönemin mimari ve sosyokültürel gelişimi arasındaki ilişkiyi destekleyen bilimsel bir katkı sunması planlanmaktadır.

Tez çalışmasında yöntem olarak özellikle Osmanlı'nın geç döneminin siyasi ve kültürel durumu, kütüphanecilik faaliyetleri ve dönemin mimari gelişimlerini inceleyen literatür taranmış; bunun yanı sıra kütüphane yapılarının yapıldıkları dönemdeki kentsel kurguları, kütüphane teşkilatları, inşa faaliyetleri ve mimari kurguları, alan çalışmaları ve yazılı-görsel birincil kaynaklar üzerinden incelenmiştir.

İlk bölümde tezin amaç ve kapsamı ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Tezin ikinci bölümünde ise Osmanlı toplumunda kitap ve kütüphane kavramlarının anlamlarındaki değişim ve bu değişimi tetikleyen matbaa faaliyeti incelenmiştir. Aynı zamanda kitap koleksiyonları ve kütüphane kurumları açısından gelişim sürecine giren kültür hayatı dönemlere ayrılarak tartışılmıştır. Üçüncü bölümde kütüphane kurumlarının organizasyon ve işleyişi incelenmiştir. Dördüncü bölümde 17.yüzyıl sonrası İstanbul'da kurulan ve kurumsallaşan kütüphaneler üzerinden bir seçki sunulurken beşinci bölümde sunulan seçki üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İstanbul, Kültür, Kitap, Kütüphane

ABSTRACT

This study examines the transformation of library buildings constructed in Istanbul after the 17th century. Due to the foundations to which they were related in the formation of these detached libraries, the buildings experienced changes both in terms of library organization and architectural design. The existing literature on library buildings built during the Ottoman period includes valuable scientific studies on building inventory and book collection. However, the relationship between the sociocultural developments of the period, the content of librarianship activities and the architectural development of library buildings have not been sufficiently discussed.

Within the scope of this thesis, a selection of libraries covering the 17th, 18th and 19th centuries will be presented. Through this selection, a comparative analysis of library buildings will be made in terms of urban location, building material, building structure, plan organization and façade layouts.

The purpose of this thesis is to chronologically examine the development of this building type, which emerged in the Ottoman Empire after the 17th century, in the context of Ottoman sociocultural influences and by questioning these relationships. In this way, it is planned to make a scientific contribution that highlights the relationship between the architectural and sociocultural development of the period.

The methodology of the thesis is based on a review of the literature on the political-cultural situation, librarianship activities and architectural developments of the late Ottoman period. In addition, the urban settings, library organizations, construction activities and architectural structures of library buildings in the period when they were built are examined through site studies and a survey of several written literature and primary sources.

In the first chapter, the purpose and scope of the thesis are explained in detail. In the second part of the thesis, the change in the meaning of the concepts of book and library in Ottoman society and the printing press activity that triggered this change are analyzed. At the same time is presented a discussion of the Ottoman cultural life throughout periods characterized by significant developments concerning book collections and library institutions. The third chapter examines the organization and functioning of library institutions. The fourth chapter focuses on a selection of libraries established and institutionalized in Istanbul after the 17th century, while the fifth chapter provides a comparative evaluation of this selection.

Keywords: Ottoman, Istanbul, Book, Library

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezimi başarıyla tamamlamama katkıda bulunan Doç. Dr. Seda Kula'ya, sadece rehberlik etmekle kalmayıp aynı zamanda ilham veren yönlendirmeleri ve zengin bilgi birikimi için minnettarım. Annem Ayşe Ballı ve babam Recep Ballı'ya, sürekli moral ve manevi destekleri için minnettarlığımı ifade etmek isterim. Eşim Osman Melih Tekin'e, bu uzun süreçteki sabrı, anlayışı ve sürekli desteği için teşekkür etmek istiyorum. O olmadan bu zorlu yolculuk bu kadar anlamlı olmazdı. Meslek arkadaşım Hüseyin Hacıismailoğlu'na, değerli bilgi ve kaynaklara erişebilmemdeki katkıları ve samimi desteği için teşekkür ederim. Millet Kütüphanesi Müdürü Melek Gençboyacı'ya, kütüphane kaynaklarına erişim sağlama konusunda ve kişisel görüşmedeki yardımları için müteşekkirim. Atatürk Kitaplığı Arşivi Nadir Eserler Uzmanı İrfan Dağdelen'e arşiv belgelerinin incelenmesindeki yardımı ve Vakıflar 1. Bölge Genel Müdürlüğü Arşivi'nde görev yapan Elif Yılmaz'a, ihtiyacım olan kaynaklara ulaşmamı sağladığı için teşekkür ederim.

Bunun yanında tez savunmama katılarak çeşitli konularda yapıcı eleştiriler getirerek tezimin son halini almasına yardımcı olan değerli hocalarım ve çalışmam sırasında küçük veya büyük desteğini esirgemeyen herkese teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
TABLolar DİZİNİ	xvi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi	1
2. OSMANLI’NIN KÜLTÜR HAYATINDA KİTAP VE KÜTÜPHANE KAVRAMI	4
2.1. Kitap ve Kütüphane Kavramlarının Tarihsel Gelişimi	5
2.2. Matbaanın Kuruluşu ve Gelişimi	9
2.3. Erken Modern Dönemden İtibaren İstanbul’da Oluşturulan Kitap 1+Koleksiyonları ve Kurulan Kütüphane Yapılarının İncelenmesi	
3. 17.YÜZYIL SONRASI KÜTÜPHANE KURUMLARININ ORGANİZASYONU	25
3.1. Özel Kişi/Vakıf Kütüphaneleri	25
3.1.1 Kütüphane Personel Kadrosu	26
3.1.2 Kütüphane Organizasyonu ve İşleyişi	27
3.2. Devlet Tarafından Kurulan Kütüphaneler	27
3.2.1 Okul Kütüphaneleri	27
3.2.2 Umumi Kütüphaneler	31
4. GEÇ OSMANLI DÖNEMİNDE KURUMSAL YAPIYA GEÇİŞ YAPAN KÜTÜPHANELER	32
4.1. Köprülü Kütüphanesi (1678)	38
4.1.1 Banisi	39
4.1.2 Vaziyet Planı / Konumu	40
4.1.3 Mimari Kurgu	43
4.1.4 Kütüphane Teşkilatı	47
4.2. Feyzullah Efendi Kütüphanesi (1700) /Millet Kütüphanesi (1916)	48
4.2.1 Banisi	49
4.2.2 Vaziyet / Konum	50
4.2.3 Mimari Kurgu	52
4.2.4 Kütüphane Teşkilatı	67
4.3. Atıf Efendi Kütüphanesi (1741)	68
4.3.1. Banisi	68
4.3.2. Vaziyet / Konum	69
4.3.3. Mimari Kurgu	69
4.3.4. Kütüphane Teşkilatı	78

4.4. Fatih Kütüphanesi (1742)	79
4.4.1. Banisi	80
4.4.2. Vaziyet / Konum	80
4.4.3. Mimari Kurgu	81
4.4.4. Kütüphane Teşkilatı	87
4.5. Nuruosmaniye Kütüphanesi (1755)	87
4.5.1. Banisi	88
4.5.2. Vaziyet / Konum	88
4.5.3. Mimari Kurgu	90
4.5.4. Kütüphane Teşkilatı	93
4.6. Ragıp Paşa Kütüphanesi (1763)	93
4.6.1. Banisi	94
4.6.2. Vaziyet / Konum	94
4.6.3. Mimari Kurgu	95
4.6.4. Kütüphane Teşkilatı	101
4.7. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (1782)	102
4.7.1. Banisi	102
4.7.2. Vaziyet / Konum	103
4.7.3. Mimari Kurgu	104
4.7.4. Kütüphane Teşkilatı	113
4.8. Beyazıt Umumi Kütüphanesi (1884)	113
4.7.1 Banisi	114
4.7.2 Vaziyet / Konum	115
4.7.3 Mimari Kurgu	117
4.7.4 Kütüphane Teşkilatı	121
4.9. Süleymaniye Umumi Kütüphanesi (1918)	122
4.9.1. Vaziyet / Konum	122
4.9.2. Mimari Kurgu	124
4.9.3. Kütüphane Teşkilatı	126
4.10. Kütüphane Yapılarının Değerlendirmesi	127
5. SONUÇ	132
 KAYNAKLAR	 135
ÖZGEÇMİŞ	148
TEZ METNİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR/SUNUMLAR	149
EKLER	150

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
KTVKK	:	Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 2.1: Süleyman Paşa Hanı (A) ve Vezir Hanı (B) (Atatürk Kitaplığı).	15
Şekil 2.2: Osman Bey Matbaası (A) Elçi Han arsasında, Köprülü Külliyesi (B), Köprülü Kütüphanesi (C) (Atatürk Kitaplığı).	15
Şekil 3.1: Sultan Mahmut'un Tıp mektebini ziyareti (Atatürk Kitaplığı).	28
Şekil 3.2: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Haydarpaşa (Atatürk Kitaplığı).	29
Şekil 3.3: Selimiye Kışlası ve Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane (Atatürk Kitaplığı).	30
Şekil 3.4: Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi.	31
Şekil 4.1: Seçki de yer alan kütüphane yapılarının harita üzerindeki gösterimi.	38
Şekil 4.2: 1329 yılı Divanyolu (Atatürk Kitaplığı).	40
Şekil 4.3: 1331 yılı Eminönü-Divanyolu caddesi ve civarı haritası (Atatürk Kitaplığı).	41
Şekil 4.4: Köprülü Kütüphanesi vaziyet planı (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).	41
Şekil 4.5: Köprülü Kütüphanesi, Köprülü Medresesi ¹ , II. Mahmut Türbesi ² , Basın Müzesi ³ , Çemberlitaş ⁴ ve Osman Bey Matbaası ⁵ (Pervititch Haritaları, Atatürk Kitaplığı).	42
Şekil 4.6: Köprülü Kütüphanesi planı (VGM Arşiv'inden işlenerek).	43
Şekil 4.7: Köprülü Kütüphanesi Divanyolu cephesi yapı malzemeleri.	44
Şekil 4.8: Köprülü Kütüphanesi Boyacı Ahmet Sokağı cephesi revaklı girişi.	44
Şekil 4.9: Köprülü Kütüphanesi giriş cephesi (VGM Arşivi'nden işlenerek).	45
Şekil 4.10: Köprülü Kütüphanesi yan parsel cephesi (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).	46
Şekil 4.11: Köprülü Kütüphanesi Divanyolu ve Piyerloti cephesi.	46
Şekil 4.12: Şeyhülislam Feyzullah Efendi (Millet Yazma Eserler Kütüphanesi).	50
Şekil 4.13: Feyzullah Efendi Külliyesi planı (Atatürk Kitaplığı). 1-Külliyeye Ana Giriş, 2-Avlu, 3-Kütüphane/Dersane Kütlesi Girişi, 4-Kütüphane, 5-Dersane-Mescid, 6-Medrese, 7-Cadde Girişi.	51
Şekil 4.14: Feyzullah Efendi -Millet Kütüphanesi (A), Fatih Külliyesi (B) (Atatürk Kitaplığı).	51
Şekil 4.15: Feyzullah Efendi -Millet Kütüphanesi binası (Atatürk Kitaplığı).	52
Şekil 4.16: Feyzullah Efendi -Millet Kütüphanesi planı (Atatürk Kitaplığı).	53
Şekil 4.17: Feyzullah Efendi -Millet Kütüphanesi giriş ara mekânı.	54
Şekil 4.18: Feyzullah Efendi -Millet Kütüphanesi dersane/mescit.	54
Şekil 4.19: Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesi iç mekân kitap nişleri.	54
Şekil 4.20: Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Sokağı cephesi kesme taş inşa düzeni.	55
Şekil 4.21: Feyzullah Efendi Külliyesi medrese hücreleri (Feyzullah Efendi-Millet Yazma Eser Kütüphanesi Arşivi).	55
Şekil 4.22: Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesi almaşık düzen duvar detayı (Atatürk Kitaplığı).	56
Şekil 4.23: Feyzullah Efendi Kütüphanesi ara mekân tavan örtüleri (kubbe, tonoz).	56
Şekil 4.24: Feyzullah Efendi Kütüphanesine ara mekândan kütüphaneye geçiş kısmı aynalı tonoz.	57

Şekil 4.25: Feyzullah Efendi Kütüphanesi kubbesi.	57
Şekil 4.26: Feyzullah Efendi Külliyesi Feyzullah Efendi Sokağı Cephesi (Atatürk Kitaplığı).	58
Şekil 4.27: Feyzullah Efendi Külliyesi Feyzullah Efendi Sokağı giriş kapısı (Feyzullah Efendi-Millet Yazma Eser Kütüphanesi Arşivi).	58
Şekil 4.28: Feyzullah Efendi Kütüphanesi çeşmesi.	59
Şekil 4.29: Feyzullah Efendi Kütüphanesi kesme taş düzeni ve kuş evi.	59
Şekil 4.30: Feyzullah Efendi Kütüphanesi Macarlar Caddesi cephesi (Atatürk Kitaplığı).	60
Şekil 4.31: Feyzullah Efendi Külliyesi Macarlar Caddesi cephesi kütüphane-dershane arası ara mekân cephesi (Atatürk Kitaplığı).	60
Şekil 4.32: Feyzullah Efendi Külliyesi Macarlar Caddesi Cephesi dersane/mescit mekânı cephesi (Atatürk Kitaplığı).	60
Şekil 4.33: Feyzullah Efendi Kütüphanesi Macarlar Caddesi Cephesi (Atatürk Kitaplığı).	61
Şekil 4.34: Feyzullah Efendi Külliyesi dersane/mescit cephesi kuş evi ve kirpi saçak detayı.	61
Şekil 4.35: Feyzullah Efendi Külliyesi dersane cephesi (Atatürk Kitaplığı).	62
Şekil 4.36: Feyzullah Efendi Külliyesi Macarlar caddesi girişi dersane/mescit kütlesi cephesi.	62
Şekil 4.37: Feyzullah Efendi Kütüphanesi avlu cephesi (Atatürk Kitaplığı)	63
Şekil 4.38: Feyzullah Efendi Kütüphanesi avlu cephesi revak bölümü.	63
Şekil 4.39: Feyzullah Efendi Kütüphanesi taç kapısı.	64
Şekil 4.40: Feyzullah Efendi Kütüphanesi taç kapı detayı (Atatürk Kitaplığı).	64
Şekil 4.41: Feyzullah Efendi kütüphane ve dersane/mescit yapısı ara mekân kesiti (Atatürk Kitaplığı).	65
Şekil 4.42: Feyzullah Efendi Kütüphanesi giriş kapısı.	65
Şekil 4.43: Kütüphane ve dersane/mescit mekanlarının giriş kapı söveleri.	65
Şekil 4.44: Feyzullah Efendi Kütüphanesi kesiti (Atatürk Kitaplığı).	66
Şekil 4.45: Feyzullah Efendi Kütüphanesi iç mekân niş ve kalem işi detayları.	66
Şekil 4.46: Atıf Efendi Kütüphanesi (Atatürk Kitaplığı).	69
Şekil 4.47: Atıf Efendi Kütüphanesi avluya giriş.	70
Şekil 4.48: Atıf Efendi Kütüphanesi meşruta evleri.	70
Şekil 4.49: Atıf Efendi Kütüphanesi avlu çeşmesi.	70
Şekil 4.50: Atıf Efendi Kütüphanesi girişi.	71
Şekil 4.51: Atıf Efendi Kütüphanesi plan (Atatürk Kitaplığı).	71
Şekil 4.52: Atıf Efendi Kütüphanesi namazgah alanı.	72
Şekil 4.53: Atıf Efendi Kütüphanesi ara mekân.	72
Şekil 4.54: Atıf Efendi Kütüphanesi okuma salonu giriş kapısı ve vakfiyesi.	72
Şekil 4.55: Atıf Efendi Kütüphanesi kesiti (Atatürk Kitaplığı).	73
Şekil 4.56: Atıf Efendi Kütüphanesi okuma salonu.	73
Şekil 4.57: Atıf Efendi Kütüphanesi okuma salonu eyvan bölümü.	74
Şekil 4.58: Atıf Efendi Kütüphanesi kitap deposu girişi.	74
Şekil 4.59: Atıf Efendi Kütüphanesi almaşık duvar örgüsü ve pencere sövelerinde küfeki taşı (Atatürk Kitaplığı).	75
Şekil 4.60: Atıf Efendi Kütüphanesi okuma salonu eyvan aynalı tonoz.	75
Şekil 4.61: Atıf Efendi Kütüphanesi şeshane tuğla döşeme ve mermer sütun.	76
Şekil 4.62: Atıf Efendi Kütüphanesi ana giriş ve meşruta evleri cephesi.	76
Şekil 4.63: Atıf Efendi Kütüphanesi meşruta ev cephesi	77

Şekil 4.64: Atıf Efendi Kütüphanesi avluya giriş kapısı.	77
Şekil 4.65: Atıf Efendi Kütüphanesi cephesi (Atatürk Kitaplığı).	78
Şekil 4.66: Atıf Efendi Kütüphanesi mukarnas başlıklı mermer sütun.	78
Şekil 4.67: Fatih Kütüphanesi (Alman Mavileri, Atatürk Kitaplığı).	81
Şekil 4.68: Fatih Kütüphanesi avlu giriş cephesi.	81
Şekil 4.69: Fatih Kütüphanesi avludan görünüşü.	82
Şekil 4.70: Fatih Külliyesi avludan türbe koridoruna geçiş kapısı.	82
Şekil 4.71: Fatih Sultan Mehmet Türbesi ve Fatih Kütüphanesi.	83
Şekil 4.72: Fatih Kütüphanesi planı (Asuman Budak, 2006)	83
Şekil 4.73: Fatih Kütüphanesi okuma salonu avluya bakan cephesi.	85
Şekil 4.74: Fatih Kütüphanesi türbeye bakan cephesi (Salt Arşiv).	85
Şekil 4.75: Fatih Kütüphanesi türbe koridoruna bakan cepheleri.	86
Şekil 4.76: Fatih Kütüphanesi okuma salonu köşe cephesi.	86
Şekil 4.77: Çemberlitaş semti Nuruosmaniye Kütüphanesi (Atatürk Kitaplığı).	89
Şekil 4.78: Nuruosmaniye Külliyesi vaziyet planı (Kuban, 1998). 1-Nuruosmaniye Camii, 2-Medrese, 3- Kütüphane, 4- Türbe.	89
Şekil 4.79: Nuruosmaniye Kütüphanesi planı (Atatürk Kitaplığı).	90
Şekil 4.80: Nuruosmaniye Kütüphanesi kesiti (Atatürk Kitaplığı).	91
Şekil 4.81: Nuruosmaniye Kütüphanesi cephesi (Atatürk Kitaplığı).	92
Şekil 4.82: Nuruosmaniye Kütüphanesi girişi.	92
Şekil 4.83: Ragıp Paşa Kütüphanesi-Aksaray harik mahali haritası (Atatürk Kitaplığı).	95
Şekil 4.84: Ragıp Paşa Kütüphanesi parseli (Alman Mavileri, Atatürk Kitaplığı).	95
Şekil 4.85: Ragıp Paşa Kütüphanesi vaziyet planı (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).	96
Şekil 4.86: Ragıp Paşa Kütüphanesi Ordu Caddesi cephesi (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).	96
Şekil 4.87: Ragıp Paşa Kütüphanesi planı (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).	97
Şekil 4.88: Ragıp Paşa Kütüphanesi kesiti (Atatürk Kitaplığı).	98
Şekil 4.89: Ragıp Paşa Kütüphanesi kesiti (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).	98
Şekil 4.90: Ragıp Paşa Kütüphanesi sivri kemerler, pendentifler ve tunç şebeke kitap deposu (TNEHIST001017, SALT Arşiv).	99
Şekil 4.91: Ragıp Paşa Külliyesi Ordu Caddesi (Koska Caddesi) cephesi.	100
Şekil 4.92: Ragıp Paşa Külliyesi Ordu Caddesi (Koska Caddesi) giriş kapısı.	100
Şekil 4.93: Ragıp Paşa Külliyesi Ordu Caddesi (Koska Caddesi) giriş kapısı kitabesi.	101
Şekil 4.94: Üsküdar semti Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (Atatürk Kitaplığı).	103
Şekil 4.95: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi ve sıbyan mektebi (Alman Mavileri, Atatürk Kitaplığı).	104
Şekil 4.96: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi vaziyet planı (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).	104
Şekil 4.97: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi planı (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).	105
Şekil 4.98: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi kesiti (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).	105
Şekil 4.99: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi kesiti (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).	106
Şekil 4.100: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Okuma Salonu.	106
Şekil 4.101: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kitap Deposu.	107
Şekil 4.102: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi ana giriş bahçe duvarı.	108

Şekil 4.103: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi revaklı giriş alanı.	108
Şekil 4.104: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi almaşık duvar detayı (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).	109
Şekil 4.105: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi tavan örtü planı (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).	109
Şekil 4.106: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi ana giriş cephesi (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).	110
Şekil 4.107: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi giriş cephesi (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).	111
Şekil 4.108: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi giriş cephesi saçak detayı (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).	111
Şekil 4.109: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi yan cephesi (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).	112
Şekil 4.110: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi yan cephesi.	112
Şekil 4.111: 1324-1325 yılı Fatih semti (Atatürk Kitaplığı).	116
Şekil 4.112: 1875 yılı Beyazıt semti (Atatürk Kitaplığı).	116
Şekil 4.113: Beyazıt Umumi Kütüphanesi planı (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).	117
Şekil 4.114: Beyazıt Umumi Kütüphanesi kesiti (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).	118
Şekil 4.115: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi avlu bölümü.	118
Şekil 4.116: Beyazıt Umumi Kütüphanesi ön cephesi.	120
Şekil 4.117: Beyazıt Umumi Kütüphanesi arka cephesi (AHISTBEYA282003, Salt Arşiv).	120
Şekil 4.118: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi cephesi.	121
Şekil 4.119: 1324-1325 yılı Fatih semti (Atatürk Kitaplığı).	123
Şekil 4.120: Süleymaniye Külliyesi vaziyet planı (Kuban, 1998).	123
Şekil 4.121: Süleymaniye Kütüphanesi giriş kapısı.	124
Şekil 4.122: Süleymaniye Kütüphanesi iki medrese yapısı arasındaki sokak.	124
Şekil 4.123: Süleymaniye Kütüphanesi iç mekân koridoru.	125
Şekil 4.124: Süleymaniye Kütüphanesi avlu kısmı.	125
Şekil 4.125: Süleymaniye Kütüphanesi okuma odası.	125

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1: Geç Osmanlı döneminin kütüphane yapıları ve kurumlarının gelişimine göre dönemleri.	16
Tablo 4.1: Seçkide yer alan kütüphanelerin koleksiyon birikimleri.	35
Tablo 4.2: Köprülü Kütüphanesi Kaynakçası.	38
Tablo 4.3: Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesi Kaynakçası.	48
Tablo 4.4: Atıf Efendi Kütüphanesi Kaynakçası.	68
Tablo 4.5: Fatih Kütüphanesi Kaynakçası.	80
Tablo 4.6: Nuruosmaniye Kütüphanesi Kaynakçası.	87
Tablo 4.7: Ragıp Paşa Kütüphanesi Kaynakçası.	93
Tablo 4.8: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kaynakçası.	102
Tablo 4.9: Beyazıt Umumi Kütüphanesi Kaynakçası.	114
Tablo 4.10: Süleymaniye Umumi Kütüphanesi Kaynakçası.	122
Tablo 4.11: Süleymaniye Umumi Kütüphanesi 1918 Yılı Koleksiyonuna Eklenenler.	126

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı Osmanlı'nın geç döneminde başkent İstanbul'da kurulan ve inşa edilen kütüphane yapılarının gelişimini incelemektir. Bu inceleme sürecinde temel yaklaşım, yapı tipinin gelişimini sosyokültürel etkiler ve kitap koleksiyonlarının gelişimi üzerinden tartışmaktır. Osmanlı döneminde toplanan kitap koleksiyonları, kurulan kütüphanelerin işleyiş, organizasyon ve personel kadroları yanı sıra Osmanlı kültür tarihi üzerine İsmail Erünsal'ın¹ değerli çalışmalarından yararlanılmıştır. Ayrıca araştırma sürecinde kütüphane yapılarının mimari kurgu ve mekânsal organizasyonları üzerine Ayşe Yetişkin Kubilay² ve Asuman Budak'ın³ değerli çalışmaları da destek sağlamışlardır. Ayşe Yetişkin Kubilay'ın çalışması, 18 ve 19. yüzyıllarda inşa edilen bağımsız kütüphane yapılarının mimari kurgularının, bu yapı tipinin gelişimine katkısını, Asuman Budak'ın çalışması ise kütüphane yapılarının mimari unsurları ve bu unsurların bozulma ve korunma durumları üzerinden değerlendirmesini içermektedir. Fakat bu çalışmada söz konusu diğer çalışmalardan farklı olarak kütüphane yapılarının inşa edildikleri tarihten itibaren kitap koleksiyonları, kütüphane işleyiş ve personel kadrosu gibi unsurlarda yaşanan değişim üzerinden veriler toplanacak ve özellikle başka kütüphane koleksiyonlarını da bünyesinde toplayarak, gelişimi ve kullanımı sürekli kılınan kütüphaneler incelemeye temel oluşturacaktır. Bu sayede kütüphane yapılarının mimari unsurları ile kütüphane teşkilatı arasındaki ilişkiyi irdeleyen bilimsel bir katkı sunulması hedeflenmiştir.

Osmanlı'nın erken dönemlerinden itibaren çeşitli külliye ve medreselerde dönemin aydınları tarafından kitap koleksiyonları oluşturulmuştur. Bu ilk dönemde, koleksiyonlar bir sanat eseri muamelesi görerek depolanmış ve saklanmıştır. Örneğin

¹ Erünsal, İ. E., (2020). Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul.

² Yetişkin Kubilay, A., (1998). XVII. Ve XIX. İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

³ Budak, A., (2006). Tez-Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) Kütüphane, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, FBE, İstanbul.

Bursa'daki Eyne Bey Subaşı Medresesi, Umurbey Medresesi bünyesindeki oda veya raf düzeyindeki kitaplıklar, halen oluşumları bu erken döneme dayanan koleksiyonlar ile günümüze ulaşmıştır. Ancak 17. yüzyılın son çeyreğine geldiğimizde kültürel alanda yapılan reformlar, bilginin daha geniş kitlelere aktarılmasına dair gösterilmeye başlanan irade ve nihayet matbaanın kurulması ile kitapların da taşıdığı anlam kavramsal bir değişim göstermiştir. Kitap, üretimi kolaylaşan ve ekonomikleşen, nüsha sayısı artan, böylece de tebanın daha kolay ulaşabildiği bir ürüne dönüşmüştür. Bu aynı zamanda Osmanlı aydınlanmasında kitabın ve bilginin belli bir insan grubu değil tüm tebaa tarafından erişilebilir olmasına dair önemli bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir ve bu tez çalışmasının da gerekçesini ve odağını oluşturmaktadır. Osmanlı aydınlanmasındaki bu yeni süreç, kitapların depolanma biçimlerini de etkilemiştir. Önceden kütüphane amacından farklı işlevlerdeki çeşitli odalardaki raflarda muhafaza edilen kitaplar, bu noktada kendilerine özel mekanlara geçiş yapmıştır. 17.yüzyıl başında inşa edilen Gebze Çoban Mustafa Paşa menzil külliyesindeki kitaplık mekânı, bunun erken bir örneğidir. Hatta denebilir ki, bir külliyeyle bağlı konumlanmış ve işletilmekte olan bir alan olmasına rağmen, Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi, işlevine özel tasarlanmış bir mekânı olması özelliğiyle bu dönüşümün bir simgesi niteliğindedir. Kitap koleksiyonlarının çoğalması ve kitap kavramının dönüşmesine koşut olarak, 17.yüzyıl sonundan itibaren, özellikle başkentte kitaplık mekanlarının kütüphane yapılarına dönüşümü başlamış, sürekli olmuş ve işletim olarak da erken Osmanlı döneminden farklı olarak müstakil yapılı veya külliyeyle bağlı kütüphane kurumları oluşmuştur. İstanbul'da, Köprülü Kütüphanesi, 1678 tarihli vakfiye senedinden de anlaşıldığı üzere, bu farklı kütüphane kurumlaşmasının ilk örneği olarak kurulmuştur ve bilebildiğimiz kadarıyla yine ilk müstakil kütüphane yapısına sahip Osmanlı kütüphane kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilgiyle, bu tez çalışmasının kapsamı da İstanbul kütüphaneleri ve özellikle tüm tebanın erişimine açık olanlar ve 17. yüzyıl sonrası belirlenmiştir.

18.yüzyıl ile, İstanbul'da özellikle imar faaliyeti hızlanan semtlerinde çeşitli baniler tarafından çok sayıda kütüphane inşa ettirilmiştir. Banilerine itibar ve saygınlık kazandıran bu yapıların içerdiği kütüphane kurumları, vakfiyelerinde yazan kurallara göre yönetilmiştir. Bu vakfiyeleri hazırlayan baniler, bu kütüphane kurumlarına maddi destek sağladıkları gibi, kitap koleksiyonlarının ilk bağışçıları olmuşlardır. Bu süreç bir nevi kütüphanelerin banilerine bağlı bir ilerleyişte olduklarını ve banilerinin de

kütüphane yapıları ile kendi itibarlarını pekiştirmeye çalıştıklarını göstermektedir. Kütüphanelerin ilk koleksiyonları banilerinin bireysel birikimlerini aktarmalarıyla oluşmuştur. Bu başlarda sayısı kabarık olan müstakil kütüphane kurumları arasında, varlığını günümüze kadar sürdüren daha az sayıdaki kütüphanenin farklılığı ise, ilk kuruluştan sonra, yeni bağışlar ve sürekli başka kütüphanelerden nakillerle birden çok kitap koleksiyonunu bünyelerinde toplamaları ve süreç içinde, inşa edildikleri semtin birer bilgi ve kültür odağı olmasına vesile olan birer merkez kimliğine bürünmüş olmalarıdır. Bu şekilde merkezileşen bu kütüphanelerin idari yapısı özelleşmiş, kendine özgü bir kütüphane kurumu niteliği kazanmıştır. Bu tez çalışmasında, söz konusu merkezileşme olgusuna önem atfedilerek, 17.yüzyıl sonrası İstanbul kütüphanelerini sadece binalarıyla kitap ve okuyucu içeren birer kabuk olarak değil, bu kurumsal yapıyı da barındıran varlıklar olarak ele almak daha doğru bir yaklaşım olarak benimsenmiştir.

Yöntem olarak özellikle Osmanlı'nın geç döneminin siyasi ve kültürel durumu, kütüphanecilik faaliyetleri ve dönemin mimari gelişimlerini inceleyen literatür taranmış; bunun yansısı kütüphane yapılarının yapıldıkları dönemdeki kentsel kurguları, kütüphane teşkilatları, inşa faaliyetleri ve mimari kurguları alan çalışmaları, yazılı ve görsel birincil kaynaklar üzerinden incelenmiştir. Bu çerçevede tez çalışması, açıklanan coğrafi ve dönemsel kapsam içinde kurulan, ama aynı zamanda da diğer koleksiyonları bünyesine katarak işlevini merkezileşen bir kütüphane kurumu olarak devam ettiren, tüm halkın kullanımına açık olan ve bu karakterleriyle de bulundukları semti bilgi ve kültür odağı haline getirme iddiası taşıyan kütüphanelerden oluşan bir seçkiye odaklanmıştır. Literatür taramalarında dönemin tüm kütüphaneleri araştırılrsa da söz konusu kütüphane yapılarının kentsel konum, yapı malzemesi, yapı strüktürü, plan kurgusu ve cephe düzenleri gibi mimari öğelerinin incelendiği alan çalışması ise sadece bu seçki üzerinden yürütülerek, özelleşen merkezi kütüphane teşkilatının (koleksiyon, işleyiş, personel kadrosu) mekân organizasyonuna yansısı irdelenmiştir. Böylece 18.yüzyıldan itibaren oluşan yeni Osmanlı kütüphane yapısı kurgusu ve mekânsal tasarımı ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. OSMANLI'NIN KÜLTÜR HAYATINDA KİTAP VE KÜTÜPHANE KAVRAMI

Kitap kavramı, Arapça'da “toplamak, bir araya getirip dikmek, bağlamak; yazmak, istinsah etmek” anlamlarındaki “ketb” kelimesinden türetilmiştir (**Bozkurt, 2002**). Kitap kavramının, Osmanlı' da bilgilerin bir araya getirildiği bir unsur olması yanı sıra hattat, müzehhib (tezhip sanatıyla uğraşan kişi), nakkaş gibi meslek gruplarının da sanatını icra ettiği bir araçtır. Bu durum da kitap kavramının farklı meslek gruplarının çabaları ile oluşan bir sanat ürünü olarak algılanmasını sağlamıştır. Günümüz anlayışından farklı olan bu durum nedeniyle de kitaplar hem kendisine sahip olan bireylerin toplum içindeki sınıfı hakkında bilgi verirken hem de muhafaza edilmesi gereken bir ürün olarak görülmüştür. Bu değerli ürünün muhafaza edilmesi ve depolanması için kullanılan dolap ve odalarla birlikte “kitaplık” ve “kütüphane” kavramları ortaya çıkmıştır.

Kitaplık kavramı kitapların yerleştirildiği alan, yer, oda olarak sözlükte yer almaktadır. Bu bir nevi kitapların bir alanda toplanması ve muhafaza edilmesi ile ilgili kullanılan ilk terim olarak düşünülebilir.

Kütüphane kavramı, Arapça da kitaplar anlamına gelen “kütüb” kelimesi ile Farsça ev anlamına gelen “hane” terimlerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Islahat-I Mi'mariye' de kütüphane kelimesinin anlamı, kitab vaz' ve hıfzına mahsus dolab, oda veya bina olarak geçmektedir (**Arseven, 2017**). Günümüzde ise kütüphane kelimesinin anlamı, kuruluş amacına uygun biçimde kitap, film, plak vb. her türlü kayıtlı bilgi kaynağını toplayan, düzenleyen ve bilgi gereksinimi olan kullanıcının etkin biçimde hizmetine sunan kuruluş olarak geçmektedir. Kitaplık teriminden farklı olarak kitapların toplandığı mekân (yapı) anlamını taşımaktadır. Mekân terimi ile kütüphane kelimesinin anlamı kitapların evi (mekânı) olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı' da bu terimler ile ilgili tarihsel sürece bakıldığında hem kitabın yazma ve matbu olarak anlam değişimi yaşadığı hem de kitapların depolandığı mekanların değişim yaşadığı görülmektedir. Bu iki durum birbiriyle etkileşimli olarak ilerleyen bir süreç olurken dönemin kültürel faaliyetleri de bu kavramlara etki de bulunmuştur.

2.1. Kitap ve Kütüphane Kavramlarının Tarihsel Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde gaza ve göç sorunları nedeniyle kültürel odaklı faaliyetler sağlanamamış gözükmemektedir. Erünsal, bu durumun aynı zamanda yerleştikleri bölgelerle ortak bir kültür mirasına sahip olmamalarının da bir sonucu olduğunu öne sürmektedir (**Erünsal, 2020**). Bu dönemde İznik Orhangazi Medresesindeki eğitim sürecinde kullanılması için kitaplara ihtiyaç olduğu tahmin edilse de medrese içinde bir kitap koleksiyonuna dair herhangi bir bilginiz yoktur. İznik'te açılan medrese ile başlayan süreç 1326 yılında Bursa'nın fethi ile başkente taşınmıştır. Ali Paşa, Ebu İshak, Gülçiçek Hatun, Eyne Bey, Eyne Bey Subaşı, Ferhadiye, Vaiziyye ve Yıldırım medreseleri Bursa'da kurulan medreselerdir (**Çavdar, 1989**).

İlerleyen dönemlerde Bursa'da kurulmaya devam eden medreselerden 15. Yüzyılın başında inşa edildiği bilinen Eyne Bey Subaşı Medresesi dikkat çekmektedir. Medrese binasının üst katında kitaplara ayrılmış bir oda bulunmaktadır (**Ayverdi, 1966**). Yapı bu özelliği ile erken dönemde kitaplar için özel bir mekâna (kütüphane alanına) sahip ilk medrese örneğidir. Aynı yüzyıl içinde 1461 yılında Umur Bey tarafından Bursa'da yaptırılan camii ve medresede de bir kitaplık mevcuttur (**Erünsal, 2020**). Fakat Eyne Bey Subaşı medresesinden farklı olarak Umur Bey'in oluşturduğu koleksiyona özel bir mekân kullanımı mevcut değildir. Erünsal, Başkent Bursa'da oluşturulan medreselerdeki kitap muhafaza biçimlerinin, erken Osmanlı Devleti döneminde henüz sistematik bir kitaplık düzeninin oluşturulamadığına işaret ettiğini belirtir ve bu durumu da halkın okuma-yazma oranının düşüklüğü ve ekonomisinin geriliğine bağlar (**Erünsal, 2020**). Bu dönem şartları incelendiğinde saray çevresinin de kültürel gelişime ve eğitimlerinin sistematikleşmesine tam anlamıyla başlayamadığı düşünülürse halkın bu konuda daha geride olması olası bir durumdur.

II. Murad'ın saltanatı döneminde Edirne başkent ilan edilmiş ve Osmanlı'nın kültür hayatındaki gelişmeler bu şehirde gelişim göstermeye devam etmiştir. II. Murad tarafından 1430 yılında kurulan Darülhadis medresesinde de bir kütüphane bulunmakta ve medrese hoca ve talebeleri kitaplardan yararlanabilmektedir (**Erünsal, 2020**). Bu tarihe kadar oluşturulmaya çalışılan kitap toplama ve muhafaza alanlarının bir cami, medrese veya mescit gibi farklı yapıların içinde yer alan dolaplar ya da odalardan meydana geldiğini görmekteyiz.

Konstantinopol'ün fethi ile başkent İstanbul'a taşınmış ve Osmanlı kültürel hayatı, burada gösterdiği gelişim ile ivme kazanmıştır. Bu durumu sağlayan en önemli unsur Fatih Sultan Mehmet' in kültürel gelişime ve ilme verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Dönemin seyyahları tarafından da teyit edilen bu durumu Tekin, Venedikli bir diplomat olan Nicolao Sagundino' nun 'Türk Meseleleri' adıyla hazırladığı rapor üzerinden göstermektedir **(Tekin, 2017)**:

*Padişah bütün bu bitmez tükenmez, çok yönlü ve aralıksız sürüp giden devlet idareciliğinin yanında, ilim ve felsefeyle de uğraşmaya vakit bulmaktadır. Çok geniş bilgiye sahip bir Arap filozofu her gün muayyen bir saatte gelerek Fatih'e yararlı bir şeyler okumaktadır. Ayrıca onun en yakın çevresinde biri Latin diğer Yunan asıllı iki hekim vardı. Bunların yardımıyla padişah eski Sparta, Atina, Kartaca vs. tarihlerini tetkik etmektedir. Ancak bunlar pek tatmin etmemiştir. Fatih'in örnek aldığı kimseler Büyük İskender ve Julius Caesar'dır. Bu iki imparatorun tarihini Türkçe' ye tercüme ettirmiştir. Bazen kendi okur bazen de okutur. Bu sırada sanki kendinden geçer **(Tekin, 2018)**.*

Fetih ile yatırımların hızlandığı İstanbul'da kültür merkezi oluşturma çabaları da başlamıştır. Bu dönemde eğitim-kültür yapıları olarak karşımıza çıkan ilk iki örnek Ayasofya Medresesi ve Zeyrek Medresesidir. Özellikle Semaniye medreseleri kurulana kadar bu yapılarda eğitimin gerçekleştiği görülmektedir **(Erünsal, 2020)**. Bu medreselerin içerisinde kütüphane alanı bulunması ile ilgili farklı görüşler yer almaktadır. Ünver ve Cunbur gibi yazarlar II. Mehmed tarafından Ayasofya Medresesine vakfedilen bir kitap üzerinden medrese içinde kütüphane yer aldığı görüşünü benimsemişlerdir. Fakat Erünsal bu konu üzerine yaptığı tahlil ve araştırmalar sonucunda kütüphane varlığının söz konusu olmadığını belirtmiştir **(Erünsal, 2020)**.

Fatih Sultan Mehmet' in ilme ve bilgiye verdiği önemi kitap ve kütüphane kavramları üzerinden de okuyabilmekteyiz. II. Mehmed' in özellikle eski sarayın inşası sonrası Manisa'dan Edirne'ye götürdüğü kitapların Eski Saray'a naklini sağlayarak burada bir kütüphane oluşturmaları bu durumun göstergesidir **(Baykal, 1958)**. Erünsal'a göre bu nakil işlemi ile Saray Kütüphanesinin temeli atılmıştır.

İstanbul' da kurulan ilk vakıf kütüphanesi ile ilgili de bazı farklı görüşlerin yer aldığı görülmektedir. Süheyl Ünver ve Selim Nüzhet Gerçek tarafından farklı örneklerin gösterilmesi ile başlayan süreci İsmail Erünsal şu şekilde tanımlamıştır:

Süheyl Ünver, ilk vakıf kütüphanesinin Mahmud Paşa Medresesi'nde kurulduğunu ileri sürerken Selim Nüzhet Gerçek, Eyüp Külliyesi'nde (1459) kurulan kütüphanenin daha eski olduğunu savunur. Mahmud Paşa Külliyesi'nin kuruluş tarihini (1473), göz önüne alırsak Süheyl Ünver'in fikrini kabul etmeye imkân olmadığını görürüz. Selim Nüzhet Gerçek' in görüşünü isbat için ileri sürdüğü delil ise çok zayıftır. Fakat başka bir vakıf kaydı dolayısıyla Eyüp Külliyesi Kütüphanesi'nin Mahmud Paşa Medresesi Kütüphanesi'nden daha önce kurulmuş olduğunu anlamaktayız tanımlamıştır (Erünsal, 2020).

Fatih Sultan Mehmet devrinde ortaya çıkan önemli bir kültür yapısı da kendisi tarafından inşa ettirilen Fatih Külliyesidir. Külliye içinde yer alan kütüphane yapısı ile ilgili de birçok farklı görüş yıllar içinde sunulmuştur. Bütün farklı görüşler ışığında Fatih külliyesinde kurulan 4 medresede 4 ayrı kütüphane kurulduğu ve ilerleyen zamanlarda bu kütüphanelerin Fatih Camii içindeki bir kütüphanede birleştirildiği görülmektedir. Erünsal, Ayasofya ve Zeyrekte yer alan kitapların da camii içinde yer alan kütüphaneye taşındığını ve burada merkezi bir kütüphane kurulduğunu belirtmektedir (Erünsal, 2020).

1522 yılına gelindiğinde kitaplık mekanının gelişimini net bir şekilde görebilmemizi sağlayan bir külliye inşası gerçekleştirilmiştir. Gebze'de Çoban Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilen külliye içinde kitapların muhafazasının sağlanması için müstakil bir mekân oluşturulduğunu görmekteyiz (Aktuğ Kolay, 2021). Hem banisi tarafından vakfedilen kitapların muhafaza edilmesi hem de bir okuma alanı oluşturulması, özel alana sahip kütüphane mekanlarının oluşmaya başlamasına bir göstergedir. Külliye'nin batı avlu girişinin üstünde yer alan kitaplık alanı Çoban Mustafa Paşa'nın özel koleksiyonunu muhafaza etmek amacıyla inşa edildiği için halka açık bir kitaplık işlevi görülmemektedir (Kuban, 2021).

Böylece, Osmanlı'da 17. yüzyıla kadar kitaplar, medrese ve camii dönemin eğitim ve kültür faaliyetlerinin gerçekleştiği kurumların içinde oda ya da dolaplarda muhafaza edilirken bir gelişim süreci yaşanmış ve yapılar içinde özelleşmiş alana sahip olmaya başlayarak kütüphane kavramındaki mekân olgusuna geçiş yapmışlardır. Farklı şehirlerde inşa edilen Eyne Bey Subaşı, Umur Bey ve Gebze Çoban Mustafa Paşa kitaplıkları Osmanlı kültür aydınlanmasının süregelen mihenk taşları olarak değerlendirilebilir.

Nitekim bu kültürel aydınlanma sürecini takip eder biçimde 1678 yılında İstanbul'da Köprülü Kütüphanesi kurulmuştur. Kendisinden önce oluşturulan kitaplık

mekanlarından farklı olarak kitap depolama ve okuma alanı olarak inşa edilen yapısı ile mimari ve idari bağımsızlığa sahip müstakil yapılı bilinen ilk örnek ile karşılaşırız.

Kitaplık kavramından kütüphaneye geçiş öncelikle toplumun kitaba bakış açısının değişmesine katkı sağlamıştır. Sosyal bilinci yüksek ulema sınıfından bireylerin katkıları ile gelişim gösteren bu süreç kitap muhafaza etme ve koleksiyon oluşturma gibi işlevlerin bir gereksinimi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu döneme kadar oluşturulan kitap koleksiyonları el yazması eserleri barındırmaktadır. Bu durum toplumun kitaba yaklaşımını da etkilemektedir. Yazma biçimde oluşturulan kitaplar hattat, müzehhib (tezhip sanatıyla uğraşan kişi, nakkaş, müstensih (istinsah yapan kimse), mücellit (ciltçi) gibi farklı meslek gruplarının ortak bir ürün üzerine çalışmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. El yazması üretimle oluşturulan kitaplar meşakkatli bir üretimin ürünü olmaları nedeniyle bir sanat eseri niteliğindedirler. Bu nedenle kitap, lüks bir sanat ürünü olarak değerlendirilmektedir (**Kuban, 2021**). Bu durum kitabın ulaşılabilirliğini ve üretimini zorlaştırmaktadır.

1727 yılına gelindiğinde ise kitaba yaklaşımda yeni bir sürecin başladığını incelemekteyiz. İbrahim Müteferrika ve Said Efendi tarafından kurulan matbaa ile basılı kitapların üretimine başlanmıştır. Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin hazırladığı raporun da etkisi olduğu bilinen matbaanın işleyişe geçmesi Aydınlanma Devrinin Osmanlı'daki bir yansıması olarak görülebilir. Bu durum ile padişah ve çevresinin eğitim ve kültür alanındaki gelişmeleri takip etme ve uygulama çabalarının başladığını görebilmekteyiz.

Maliyetli bir üretim süreci olan kitap aynı zamanda kültürel bir sanat eseri olması nedeniyle koleksiyon sahibi olmak halk tarafından itibar ve saygınlık duyulan bir statü meselesi olarak görülmektedir. İlk dönemlerde bireysel kitap koleksiyonlarının oluşturmaya başlayan kitap depolama ve muhafaza etme durumu kişilerin kitap koleksiyonları için kütüphane yapısı inşa etmeleri ile devam etmiştir.

Kitaba erişip yararlanmak isteyen toplumun kesimlerinde de dönemler içinde farklılık görülmüştür. Kuruluş devri ile başlayan kültürel gelişim süreci saray ve ulema kesimi tarafından yaşanmış ve kitap bu kesimlerdeki bireyler tarafından ulaşılan bir ürün olmuştur. İlerleyen yıllarda eğitim faaliyetlerinin de artmasıyla kurulan medreselerde oluşturulan koleksiyonlarla öğrenciler tarafından da yararlanılabilen bir ürüne dönüşmüştür. Toplumun hangi kesiminin kitaba ulaşılabilir olması ile istinsah edilen

ya da basılan kitap türleri de paralel bir ilerleyiş göstermektedir. Din, fıkıh, tefsir gibi kitapların yanı sıra ilmi kitaplarında kütüphanelerde yer aldığı kütüphane kataloglarında görülmektedir (Erünsal, 2020).

Toplumun kitaba bakış açısındaki dönüşüme tamamen paralel olarak 17. yüzyıl itibariyle kitap muhafaza mekanlarında başlayan değişim banilerinin teşviki ve onlara sağladığı itibar sayesinde müstakil yapılı kütüphanelere dönüşmüştür. Müstakil yapılı ve banilerinin oluşturduğu organizasyon ile işleyiş gösteren kütüphaneler 18 ve 19. yüzyıllarda da imar faaliyetleri içerisinde yer almıştır. Bu süreçte aynı zaman hem mimari hem de işleyiş ile ilgili dönemsel değişiklikler ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu kütüphane kurumlarının bizatihi kendilerine ait yapıları olabileceği gibi ayrı bir kurumun içinde de ortaya çıkmaktadır.

Bu kütüphane teşkilatı ve yapı imar faaliyetleri Osmanlı İmparatorluğu'nun çoğu bölgesinde yer alan ulema ve bürokraside yer alan kişiler tarafından devam ettirilmiştir. Bu bağlamda Kostantinopol'ün fethi ile başkent ilan edilen İstanbul'da kültür merkezi oluşturma iradesinin hâkim olduğunu birçok araştırmacı yazarın eserleri ve belgelerin ışığında söyleyebiliriz. Bunun devamında 17. yüzyıl ve akabindeki kütüphane kurumu ve yapısı kurmaya yönelik faaliyetlerin İstanbul'da yayılması, İstanbul merkezli Osmanlı geç döneminde kültür aydınlanmasının bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

2.2. Matbaanın Kuruluşu ve Gelişimi

Kitap ve kütüphane kavramlarının gelişim sürecinde önemli bir reform olarak matbaanın kuruluşu dikkat çekmektedir. Kitabın tanımının ve üretiminin değişmesini sağlayan bu durum kütüphanelerinde öznellikten çıkışına destekte bulunmuştur. Matbaa, kuruluşu ve gelişimini farklı coğrafyalar üzerinde inceleyebilmekteyiz. Kâğıt ve baskı tekniklerinin Çin'de icadıyla doğu medeniyetlerinde başlayan bu süreç 1440 yılında Almanya'da Guttenberg tarafından matbaanın icadıyla gelişimini sürdürmüştür (Nuhoğlu, 2016; Karaman, 2019). Matbaanın Osmanlı'ya gelişi 1493-94 yılında İspanya'dan kaçarak Osmanlı'ya sığınan Yahudi bir ailenin üyelerinden David ve Samuel Nahmias ile gerçekleşmiştir (Gerçek, 1939). Osmanlı sınırlarına erken dönemlerde gelen matbaanın Müslüman halk tarafından kullanımı yıllar sonra gerçekleşmiştir. Osmanlı toplumunun dini ve kültürel yapısı nedeniyle matbaa ile ilişki kurmasının gecikmesi farklı açılardan değerlendirilmiştir. Orlin Sabev'e göre Osmanlı

halkının kültür hayatındaki kitap kavramını 18. Yüzyıl öncesinde incelediğimiz de bilgi edinilen bir araç değil, birçok sanatçı elinden geçen sanat eseridir. Kitaba bakış açısının bu denli farklı oluşu matbaa basımının gerekli görülmemesine neden olmuştur (Sabev, 2016). Matbaa ile Osmanlı halkı arasında bir de dinsel yönden bir gerilim olduğu düşünülmektedir. Bu görüş farklı düşünürler tarafından zıt yorumları içinde barındırmaktadır (Tosun Durmuş, 2017). Bu durumlar incelendiğinde özellikle matbaaya izin verilmesinden sonra bile Mushaf basımının uzun süre yasaklanmış olduğu da düşünülürse hem halkın toplumsal yapısının hem de siyasetçilerin matbaa ile ilgili öngörülerinin yeterli biçimde gelişmemiş olmasından dolayı böyle bir gecikmenin yaşandığı düşünülmektedir. Uzun yıllar Müslüman halk tarafından matbaanın kullanımının yasaklandığı düşünülürse dönemin siyasi aktörleri ve düşünce yapılarının matbaa faaliyetleri üzerinde etkili oldukları görülmektedir. 18. yüzyıl Osmanlı devleti için bir değişim süreci ile başlamıştır. Lale Devri olarak adlandırılan bu dönemde özellikle batı ile etkileşime geçilmiş ve kültürel gelişmeler sağlanmıştır. Orlin Sabev bu dönemi “Mecazi bir şekilde bu devri anlatmak gerekiyorsa o dönemde Osmanlı topraklarında barut kokusundan daha çok lale ve basma mürekkebi kokusunun hissedildiği söylenebilir (Sabev, 2016).” olarak açıklamaktadır.

Padişah III. Ahmet ve sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’ nın batı ile başlatılan iletişim ve sağlanan gelişmelerde etkileri yüksektir. 1720 yılında Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Said Efendi ile Fransa'ya sefaretlik görevi için gönderilmesi bu iletişim ve etkileşimlerin kanıtı niteliğindedir. Bu seyahat sürecinde matbaacılıkla ilgili bir ilgisinin başladığı bilinmektedir (Lewis, 2020). Bu gezinin dönüşünde Yirmisekiz Mehmet Çelebi yazdığı seyahatnamesinde Fransa toplumunun sosyal ve kültürel öğelerini kayıt altına almıştır (Gerçek, 1939). 1727 yılında açılan matbaanın kuruluş süreci, Said Çelebi ve İbrahim Müteferrika tarafından basılan Er-Risaletü'l-mü-semma bi Vesiletü't-Tıba'a (Matbaanın gerekleri) belgesi ile başlamıştır. 1726 yılında basılan ve dağıtılan bu risale birçok farklı açıdan matbaa açılışının gerekliliklerini anlatmaktadır. Belgenin içeriğinde kitapların yanlışsız ve okunaklı olması, ticaretinin arttırılabileceği ve İslam aleminin yararına eserler dağıtılabileceğine değinmiştir (Gerçek, 1939; Afyoncu, 2021d). Fakat özellikle halkın eğitim seviyesinin bu şekilde geliştirileceği, kitapların fiyatlarının makul seviyelere ineceği ve kütüphanelerin de bu sayede arttırılabileceğine değinilmesi İbrahim Müteferrika'nın kütüphane yapılarının gelişimi ile matbaa arasındaki etkiyi

öngördüğünü göstermektedir **(Korkmaz, 1999)**. Dönemin sadrazamı Damad İbrahim Paşa vasıtasıyla Padişah III. Ahmet' e ulaşan belge padişah ve çevresi tarafından olumlu bir tepki almıştır. Özellikle dini kaygılarında etkisiyle uzak durulan bu reforma Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah tarafından fetva verilmesi önemli bir teşvik unsurudur **(Beydilli, 2019)**. 1727 yılının temmuz ayında çıkarılan fetva ve ferman ile matbaanın açılış izni sağlanmıştır. **(Bkz. Belge E.1 BOA, HAT, 1665-56BOA; Belge E.2, A.{DVSMHM.d..., 134-55;})** Matbaanın açılış izni ile ilgili verilen fetva ve ferman da kitap basımına izin verilirken, dini kitapların basımı yasaklanmıştır. **(Korkmaz, 1999)** Fetva içeriğinde İbrahim Müteferrika ile Said Efendi'ye de matbaa ile ilgili yetkinin verilmesi Said Efendi'nin Fransa'ya gerçekleştirdiği gezideki gözlemlerinin etkilerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu matbaanın tanımlanabilmesi için Orlin Sabev' in de vurguladığı üzere Hidayet Nuhoglu'nun açıklaması “Neyin ilki olduğunu doğru olarak ortaya koyarsak Türk Osmanlı coğrafyasında bir Müslüman devletin (Osmanlı Devleti) kendi kültürüne ait ve kent kültürü için ihtiyaç duyulan eserleri basmak üzere devletin himayesine kurulan ilk matbaa tarifi daha doğru bir tarif olacaktır **(Sabev, 2016)**.” şeklindedir.

Darüttıbaati'l-ma'mure olarak adlandırılan matbaanın İbrahim Müteferrika'nın Sultan Selim Camii yakınlarında yer alan evinde kurulduğu düşünülmektedir **(Kut, 1994; Sabev, 2016)**. Matbaanın kuruluşu sonrası basılan ilk kitap Cevherî'nin Sihah adlı Arapça sözlüğün Mehmed el-Vani'nin çevirisi olan Van Kulu Lügati adlı bir Arapça-Türkçe sözlüktür **(Karaman, 2019; Afyoncu, 2021c)**. Sözlüğün ilk sayfasında Vesiletü't Tıba'a risalesine yer verilmiştir **(Karaman, 2019; Afyoncu, 2021)**. Bu eserin basımının asıl amacı “talebe-i ulûm”un uygun fiyata kitap sahibi olabilmesi olarak geçmektedir **(Bkz. Belge E.3, BOA, A.{DVNSMHM.d..., 135-1048) (Afyoncu, 2021c)**.

Sultan I. Mahmud'un tahta çıkmasıyla Müteferrika matbaasının faaliyetine devam edebilmesi için (Recep 1145) ferman yenilenmiştir **(Afyoncu, 2021a)**. 1746 İbrahim Müteferrika'nın vefatına kadar matbaanın işlevini aralıklı duraklamalar ile devam ettirdiği basılan kitaplar üzerinden anlaşılmaktadır. H-1144 tarihinde basımı gerçekleşen Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmi'l-Ümem eseri İbrahim Müteferrika tarafında I. Mahmud'a ithafen yazılmıştır. Bu eserde İbrahim Müteferrika Osmanlı idaresinin sekteye uğramasının nedenlerini incelemek ve bu durumu iyileştirmek için Osmanlı'nın yapması gerekenler üzerine yazılan bir siyasetname olarak geçmektedir

(Korkmaz, 1999). Bu eser İbrahim Müteferrika'nın yaşadığı dönem içindeki entelektüel ve öngörülü bir birey olarak yer aldığını göstermektedir. İbrahim Müteferrika'nın vefatı ile matbaanın işletilme görevi I. Mahmud'un fermanıyla (1160 Muharrem) Müteferrika'nın kalfası olarak kaynaklarda geçen Kadı İbrahim Efendi ve Ahmed Efendi'ye verilmiş ve bir süre işlevine devam etmeye çalışılmış fakat İbrahim Efendi'nin de vefatıyla birlikte matbaanın işlemesi tamamen durmuştur **(Kut, 1994; Beydilli, 1995).**

1782 yılında Müteferrika matbaasından kalan basma takımları, Fransa elçiliğinin ilgisini çekmiş ve satın alınmak istenmiş fakat Vak'anüvis Ahmet Vasıf Efendi ve Raşid Efendi bu ilgiden rahatsız olmuş ve matbaa takımlarını kendileri satın almıştır **(Kut, 1994; Beydilli, 1995).** Bu satın alma işleminde Babıali'den izin alınmış ve I. Abdülhamid'e sunulan takrir ile 1784 yılında ferman çıkarılmıştır **(Kut, 1994).** Raşid Efendi'nin de yıllar içinde matbaadaki basma çabaları sonuçsuz kalmış ve basma takımları tekrar âtil duruma düşmüştür. 1789 senesinde tahta geçen III. Selim yeni bir yönetim anlayışını da beraberinde getirmiştir. Askeri ve kültürel alanlar da yeni reformlara gidilen dönemde bu yeni anlayış Nizam-ı Cedid olarak adlandırılmıştır. Bu anlayışın getirdikleri ile 1795 yılında Hasköy semtinde Mühendishane-i Berr-i Hümayun kurulmuş ve giriş katına matbaa açılmasına karar verilmiştir **(Bkz. Şekil A.1) (Beydilli, 1995).** Mühendishane binasının içinde kurulacak olan matbaa için Raşid Efendi'de bulunan Müteferrika matbaasının takımları ve beratının alınmasına karar verilmiştir. Yapılan anlaşma ile matbaa takımları ve 316 cilt matbu kitap 27 Şubat 1797 tarihinde satın alınmıştır **(Kut, 1994).** Mühendishanenin işlevini devam ettirecek olan matbaa için mühendishane hocalarından Abdurrahman Efendi işletmenin beratını almıştır **(Beydilli, 1995).** İlerleyen yıllarda mühendishane içindeki alanına sığmakta zorlanan matbaa önce İstanbul'un Kapalı Fırın (Sur içi) adlı semte taşındığı bilinmektedir **(Beydilli, 1995).** Buradaki varlığı uzun sürmemiş ve 1803 yılında Üsküdar Selimiye'ye taşınmıştır. Selimiye kışlasının arka tarafında Harem iskelesi yokuşunun başında Boyacı Han içerisine taşındığı kaynaklarda belirtilmiştir. Matbaanın taşındığı semt, II. Selim'in Nizam-ı Cedid anlayışını yansıtmak amacıyla kentsel ölçekte planlama ile bilinçli bir biçimde inşa ettirdiği Selimiye mahallesidir. Bu semtte matbaanın da bulunduğu yere yakın biçimde yer alan Selimiye Kışlası dönemin reformlarının sembolü niteliğindedir. Matbaa Üsküdar'a taşınması sırasında sadece mekânsal değil işleyiş olarak da biçim değiştirmiştir. Mühendishane de

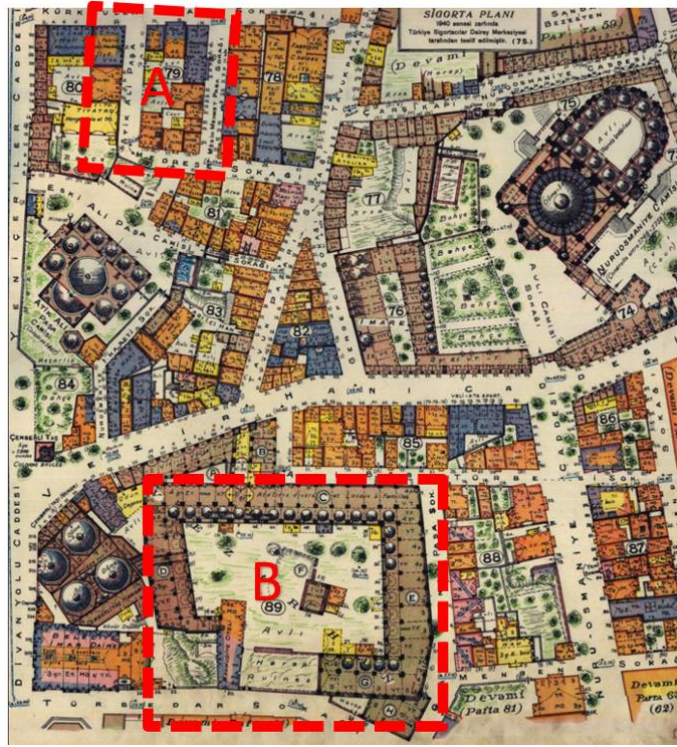
varlığını sürdürürken bir devlet matbaası sınıfında yer alırken Üsküdar'a geçişi ile özel bir kimlik kazanmıştır. Beydilli bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Bu yeni düzenleme ile matbaanın eski halinde olduğu gibi, "canib-i miri" den değil de "maktu'an idaresi" cihetine gidilmiştir. Dolayısıyla, Mühendishanedeyken devlet tarafından ödenmekte olan maaş ve yevmiyelerin ödenmesine bir son verilmiştir. Matbaanın, "canib-i miri" den değil de "maktu'an idaresi" cihetine gidildiğinde, kendisine bir sermaye tahsisi olunmasına ve kar ve zarar hesabıyla çalışacak bir kamu işletmesi haline dönüştürülmesine karar verilmiş ve işletmesi yeni bir nizama kavuşturulmuştur (Beydilli, 1995).

Kuruluşundan itibaren şiyasi dalgalanmalardan doğrudan etkilenen matbaa kurumu 1807 yılında iktidara yönelik başlayan Kabakçı İsyanından da etkilenir. Nizam-ı Cedid hareketine karşı başlatılan bu ayaklanmada Selimiye Kışlası ve çevresi ciddi anlamda zarar görürken matbaa da zarar gören yapılar arasında yer almıştır (Ertuğ, 1977). Bu hasar sonrası mali krizler yaşamaya başlayan matbaa' birkaç yönetici değiştirilmiş fakat iyileştirme kalıcı biçimde gerçekleşmemiştir. Mali krizlerin düzeltilmesi için belli dönemlerde tekel imtiyazı da sağlanmış fakat olumlu sonuç sağlanamamıştır. 1821 Rum ayaklanmalarının sonucunda başkentte devlet kurumlarında yer alan Rum ahalisi işlerinden uzaklaştırılmıştır. Beydilli, bu durumun Üsküdar Matbaasında çalışan Rum çalışanlar yerine Üsküdar'daki Müslüman halktan nitelikli çalışan bulunamamasının da matbaa işlerinin sekteye uğramasına neden olduğunu belirtmiştir (Beydilli, 2004). Bu durumlar sonucunda matbaa, 1824 yılı içerisinde Beyazıt semtine, günümüzde İstanbul Üniversitesi'nin Merkez Kütüphanesinin mevkiinde bulunan Kaptan İbrahim Paşa Hamamı binasına taşınmıştır (Ertuğ, 1977). 1831 yılında Kaptan İbrahim Paşa sebilinin hemen yanında yer alan Bursa mütesellimi Musa Ağa'nın Konağı satın alınıp gazete hane (Takvim-i Vekayi) haline getirilmiş ve 1832 yılında Takvimhane ve devlet matbaa işletmesi birleştirilmiştir (Ertuğ, 1977; Kut, 1994; Candemir, 2015). 1852 yılında Sur içinde yer aldığı bilinen Kavaimi Nakdiyye Fabrikası'nın binasına taşınan devlet matbaası işletmesini bu bina içinde devam ettirmiştir (Candemir, 2015).

1840 yılında Ceride-i Havadis ve 1860 yılında Tercüman-ı Ahval gibi gazetelerde basıma başlamıştır (Karaman, 2019). Bu süreçte birçok farklı kurum bünyesinde farklı farklı matbaanın faaliyete geçtiği görülmektedir; Bab-ı Seraskeri (1831), Takvimhane-i Amire (1831), Harbiye (1835), Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye (1846), Askeriye, Bahriye ve İstihkam Alayları Basmahanesi (1849), Tophane-i Amire, Valide

Mektebi, Dairatü'l-Maarif, Matbaa-i Amire **(Birinci, 2011)**. Ama tekel imtiyazının artık bulunmadığı bu dönemde Kur'an basımı yasağı hala devam etmektedir **(Bkz. Belge E.4, BOA, MF.İBT., 1-26)**. Mushaf basım yasağının kalkması konusunda, özel bir kurum olarak işletilen Osman Bey Matbaası öne çıkmaktadır. Osman Bey, babası ile sarayda II. Abdülhamid'in eğitiminden sorumlu olmasının yanı sıra saltanatı sırasında 1878 yılında serkurenalığa atanmış, 1882 yılında başmabeyinci olarak görev yapmıştır **(Kuran, 2023)**. Aynı zamanda iyi bir hattat olduğu bilinen Osman Bey'in kendi kültürel birikiminin yanı sıra saraya ve özellikle padişaha yakınlığı önemli bir konumdur. Osman Bey'in matbaasını ilk olarak 1869 yılında Sultanahmet-Beyazıt-Nuruosmaniye gibi semtler arasında değişiklik gösterdiği kaynaklarda geçmektedir **(Birinci, 2011; Kuran, 2023)**. Bu mekanlar arasında "Vezir Han'ın karşısı" ve "Süleyman Paşa Hanı" gibi mekanlarda yer aldığı bilgisine de arşiv belgelerinden ulaşılmaktadır **(Şekil 2.1) (Birinci, 2011; Kuran, 2023) (Bkz. Şekil A.1; Belge E.7, BOA, MF.MKT., 80-97)**. Bu mekanlar özellikle birbirlerine yakın ve kültürel odak merkezi olan Çemberlitaş'ta yer alırken 1887 yılı itibariyle yine aynı bölgede bulunan Elçi Han yerine inşa edilen yapı içerisinde faaliyetini devam ettiren matbaa, bu dönemde edindiği Mushaf basım tekeli ile dikkat çekmektedir. İlk Kuran basım iznini 1876 yılında alan Osman Bey 1880 yılında 25 yıllık tekel imtiyazının sahibi olmuştur **(Kuran, 2023) (Bkz. Belge E.5, BOA, MF.MKT., 66-31; Belge E.6, BOA, MF.MKT., 73-9)**. Burada özellik padişahın güvenini kişisel bağı ile sağlamış birine bu görevi vermesi Mushaf basımında yaşanabilecek herhangi bir tahribata uğramasının önüne geçilmesi olarak değerlendirilmektedir **(Şekil 2.1) (Bkz. Belge E.8, BOA, MF.MKT., 181-122; Belge E.9, BOA, MF.MKT., 194-15; Belge E.10, BOA, DH.MKT., 2361-115; Belge E.11, BOA, MF.MKT., 925-55; Belge E.12, BOA, Y..PRK.DH., 13-95; Belge E.13, BOA, BEO, 3148-236075)**.

Şekil 2.1: Süleyman Paşa Hanı (A) ve Vezir Hanı (B) (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 2.2: Osman Bey Matbaası (A) Elçi Han arsasında, Köprülü Külliyesi (B), Köprülü Kütüphanesi (C) (Atatürk Kitaplığı).

2.3. Erken Modern Dönemden İtibaren İstanbul’da Oluşturulan Kitap Koleksiyonları ve Kurulan Kütüphane Yapılarının İncelenmesi

17. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti İstanbul’da, kütüphane kurumu kurma ve kütüphane binası inşa etme faaliyetlerinin süreçlerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar dönemin yönetici kesimin yaklaşımı, okur yazar kesiminin kitap kavramına eğilimi gibi faktörler üzerinden gerçekleşmiştir. Kütüphane yapılarının dönüşüm sürecinde aktör rol oynayan bu faktörler, kütüphanelerin mimari kurgularında, kurum sayılarının artışında ve kurulan kütüphanelerin türlerinde değişim göstermesini sağlamıştır. Bu nedenle kütüphane yapılarının dönüşüm süreci, bu faktörler üzerinden dönemlere ayrılarak incelenmeye çalışılmıştır (**Tablo 2.1**).

Tablo 2.1: Geç Osmanlı döneminin kütüphane yapıları gelişimine göre dönemleri.

1.DÖNEM	1678-1703 Köprülü Kütüphanesinin Kurulması	➤ İlk müstakil kütüphane yapısının inşa edilmesi.
2.DÖNEM	1703-1730 Lale Devri	➤ Külliye içi bağımsız kütüphane ➤ Padişah ve sadrazamın kütüphane kurulmasına yönlendiren tutumu
3.DÖNEM	1730-1789 Patrona Halil İsyanı Sonrası	➤ Vakıf kütüphanelerinin sayısında artış ➤ Padişahın, kütüphane kurulmasında aktif rol oynaması ➤ Kamuya (tebaaya) açılma
4.DÖNEM	1789-1839 III. Selim Saltanatı ve Sonrası	➤ Nizam-ı Cedid ve reform hareketleri ➤ Modern eğitim kurumlarının kurulmaya başlaması ➤ Okul kütüphanelerinin kurulmaya başlaması ➤ Vakıf kütüphanelerinin kurulmaya devam etmesi
5.DÖNEM	1839-1876 Tanzimat Dönemi	➤ Okul kütüphaneleri sayısında artış ➤ Vakıf kütüphanelerinde sayısında ve mimari kurgusunda gerileme
6.DÖNEM	1876-1923 II. Abdülhamid ve Meşrutiyet	➤ Sansür/Basım denetimi ➤ Devlet Kütüphanesinin kurulması ➤ Mevcut vakıf kütüphanelerinde kataloglama çalışmaları

İlk dönem olarak ele aldığımız 1678 yılı Köprülü Kütüphanesi’nin (**Bkz. Bölüm 4.1**) kurulması ile müstakil kütüphane yapısının inşa edilme süreci başlamıştır. Bu sayede kitapların şahısların kendi muhafaza mekanlarında toplanması durumunun değişmesi

ve farklı bireylerinde yararlanması gereken bir unsura dönüşmeye başladığı görülmektedir. Bu süreç 1700 yılında Feyzullah Efendi Kütüphanesi (**Bkz. Bölüm 4.2**) ve Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi'nin kurulması ile devam etmiştir (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). Bu üç kütüphane yapısında dikkat çeken iki önemli unsur mevcuttur. İlk olarak banileri döneminin önemli siyasi figürlerindendir. Halk ve idari yönetim tarafından saygıdeğer görülen bu kişilerin müstakil yapılı kütüphane yapısına geçişte öncülük ettikleri görülmektedir. Diğer bir ortak yönleri, kütüphane yapılarının medreselere dahil edilerek inşa edilmiş olmasıdır. Bu durum banilerinin ayrı bir yapı içerisinde depolayıp muhafaza ettikleri koleksiyonlarının medrese öğrencilerinin kullanımı için olduğu düşüncesini oluşturmaktadır. Köprülü Kütüphanesi, Çemberlitaş Hamamı'nın karşısında Divanyolu üzerinde inşa edilmiş, Feyzullah Efendi ve Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi ise Şehzadebaşı Camii'ne yakın bölge de inşa edilmiştir (**Bkz. Şekil A.1**).

Kütüphane gelişim sürecinde ikinci dönem olarak değerlendirdiğimiz Lale Devri, kütüphane kurma sürecinin gelişim gösterdiği, devlet erkanı tarafından da desteklendiği bir dönem olmuştur. III. Ahmed'in tahta geçişi ve Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam olarak göreve getirilmesi Osmanlı'da modernleşme ve batılılaşma hareketlerinin başlangıcı olmuştur ve bu dönemde özellikle 1721 yılında Paris'e elçilik görevi için gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin dönüşünde uygarlık üzerine rapor hazırlaması bu alanlardaki gelişme çabasını göstermektedir (**Lewis, 2020**). 1708 yılında Divanyolu üzerine Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi, 1715 yılında ise Şehzadebaşı Camii arkasına Şehit Ali Paşa Kütüphanesi kurulmuştur (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). 1719 yılında III. Ahmet' in Saray içinde kurduğu kütüphane ve 1720 yılında Damat İbrahim Paşa'nın kendi adıyla kurduğu külliye içinde yer alan kütüphane yapısı ile dönemin yöneticileri tarafından da kütüphane yapısı inşa işinin önemsendiği görülmektedir (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). Kuban'ında belirttiği üzere bu dönem Osmanlı aydınlarının kitaplık oluşturma gereksinimi duydukları bir çağdır. Bu durum toplumda teşvik edici bir unsur niteliğinde de yer almıştır (**Kuban, 2020**). Ulema sınıfı için kütüphane inşası ve koleksiyon oluşturma işi bir nevi itibar, saygınlık meselesidir. Bu dönemde matbaa (**Bkz. Bölüm 2.2**) gibi önemli bir kültürel gelişmenin de sağlanmasıyla kitap basımı, kütüphane koleksiyonlarının oluşturulması gibi faaliyetlerde kolaylık sağlanması olası bir durum olarak görülmektedir. Fakat kütüphane katalogları incelendiğinde matbu

eserlerin az sayıda olması bu görüşe aykırı bir olgudur (**Şahin, 2009**). Matbaanın kuruluşunun direkt olarak kitap koleksiyonu oluşturma ve kütüphane yapısı inşasında pozitif bir yönde etkisi olmasa da halkın kitap kavramına bakış açısını değiştirdiği düşünülmektedir. 1730 yılına gelindiğinde İran'a karşı yaşanan yenilgi sonucu Lale Devri anlayışına (Frenkleşmiş tavrılara) karşı başlatılan Patrona Halil İsyanı ile mevcut yönetim sistemine karşı çıkmıştır (**Lewis, 2020**). İsyandan birkaç yıl önce kurulan ve yine Şeyhülislam ve yönetim tarafından desteklenen matbaa da tahta yeni çıkan padişahın da onayıyla faaliyetine devam etmiştir (**Gerçek, 1939; Lewis, 2020**).

Kütüphanelerin gelişim sürecinde üçüncü dönem isyan sonrası tahta çıkan I. Mahmud dönemi ile başlamaktadır. Kütüphanelerin sayılarının arttığı, kamusallaştığı ve mimari kurgusunda gelişim gösterdiği bu dönemde padişahında bu süreçte aktif rol oynadığı görülmüştür. 1735 yılında Davutpaşa'da Hekimoğlu Ali Paşa tarafından inşa ettirilen külliye içinde tek mekânlı müstakil olarak inşa edilmiş kütüphane yapısı mevcuttur. Zengin koleksiyonu ile dikkat çeken kütüphane yapısı yarımada bölgesinden daha uzak bölgeye inşa edilmiş olması nedeniyle dikkat çekmektedir (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). 1741 yılında Defterdar Atıf Efendi baniliğinde kurulan kütüphane yapısı (**Bkz. Bölüm 4.3**) dönemin kitap ve kütüphane anlayışı üzerinden incelemeler yapılmasını sağlamaktadır. Yapının arsasında kütüphane, lojmanlar gibi farkı unsurların yer alması kütüphane yapılarının gelişim içinde olduğunu göstermektedir. Kütüphane yapısının plan şeması kitap deposu ve okuma alanından oluşmaktadır. Yapının kütsel biçimi Barok üslubun ilk plan örneklerinden sayılabilmektedir (**Kuban, 2021**). Vefa bölgesinde inşa edilen yapı çevrede yer alan medreselerin kullanımı için uygun bir mevkidedir çekmektedir (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). Kitap merakı ve koleksiyonerliği ile öne çıkan bir padişah olarak görülen I. Mahmud baniliğini kendisinin üstlendiği üç kütüphane oluşturmuştur. Bu kütüphaneler; M-1740 yılında Ayasofya Kütüphanesi, M-1742 yılında Fatih Kütüphanesi (**Bkz. Bölüm 4.4**), M-1754 yılında Galatasaray Kütüphanesi'dir. Aynı zamanda 3 farklı eğitim kurumu olarak işlev gören bu yapılarda kütüphane kurulmuş olması I. Mahmud'un eğitime olan katkısını da göstermektedir (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). Dönemin Barok mimari tarzının en önemli örneği olarak geçen Nuruosmaniye Külliyesinin (**Bkz. Bölüm 4.5**) inşasına I. Mahmud'un vefatından önce başlanmış ve ölümü nedeniyle III. Osman tarafından devam ettirilmiştir. Çemberlitaş' ta inşa edilen külliye yapısı içinde kütüphane yapısı

da inşa edilmiştir (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). Kütüphane yapısı inşa edilirken bodrum kat üzerine okuma salonu ve kitap deposu eşliğinde inşa edilen yapı külliye ile uyumlu Barok mimari detayları ile dikkat çekmektedir (**Takamatsu, 2022**). 1754-1774 yılları arasında hüküm süren III. Mustafa, dönemi içinde Ruslarla yaşanan zorluklar, 1766 İstanbul depremi ve kenti saran yangın vakaları ile uğraşmıştır. Bu zorlu süreç içinde başkentte yoğun inşa süreci kütüphane kurumları üzerinde de devam etmiştir. Beyazıt Camii'nin kible yönünde sağ tarafa bitişik olarak Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi kurulmuştur. III. Mustafa devrinde şeyhülislamlık yapan Veliyyüddin Efendi, Atıf Efendi kütüphanesine vakfettiği kitapları kendi baniliğinde kurduğu kütüphaneye taşımıştır (**Erünsal, 2020**) (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde sadrazamlık yapan Ragıp Paşa, entelektüel kimliği ile de ön plana çıkmıştır (**Kuban, 2021; Erünsal, 2020**). Baniliğini üstlendiği Ragıp Paşa sıbyan mektebi ve kütüphanesini (**Bkz. Bölüm 4.6**) 1762 yılında Laleli Külliyesinin karşısındaki arsaya Koska caddesi üzerine inşa ettirmiştir (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). Kütüphane yapısı kitap deposu ve okuma salonundan meydana gelmektedir. Banisinin vakfiyesi ile Atıf Efendi Kütüphanesine benzer sistematik bir işleyişe sahiptir (**Erünsal, 2020**).

1782 yılına gelindiğinde ise İstanbul'da Bilad-ı Selaseden biri olarak sayılan Üsküdar semtinde Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nin (**Bkz. Bölüm 4.7**) inşası dikkat çekmektedir. Yan arsasındaki sıbyan mektebi ile inşa edilmiştir (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). Üsküdar'da mevcut bulunan külliye, medrese ve tekkelerde bu yıla kadar oluşturulmuş koleksiyonlar bulunmaktadır (Mihrimah Sultan, Yeni Valide Sultan, Yusuf Ağa, Nurbanu Sultan, Ahmediye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kütüphanesi, Aziz Mahmud Hüdayi Kütüphanesi) fakat mimari kurgusu ve idari teşkilatı özgün özellikleri ile Üsküdar semtinde öne çıkmaktadır. Revaklı yüksek girişi, okuma salonu ve kitap deposundan oluşan kütüphane yapısı bölgesel konumu ile de dönemi içinde dikkat çekmektedir.

1789 yılında tahta çıkan III. Selim'in Nizam-ı Cedid ile yeni bir yönetim anlayışını gerçekleştirdiği bu dönemi, kütüphanelerin gelişimi açısından dördüncü dönem olarak değerlendirebiliriz. III. Selim'in reform hareketleri, Osmanlı aydınlanması düşüncesinde ordunun reformu yanı sıra kültürel aydınlanmanın da programın parçası olduğunu görünür kılıyor. Padişahın getirdiği yeni düzen ile eğitilmiş ve donanımlı bir askeri birlik oluşturulması kararlaştırılmış ve bu yeni oluşturulacak askeri birlikler için

Fransız destekli okullar kurulmaya başlanmıştır (Lewis, B., 2020; Zürcher, 2020). Bu askeri okullardan biri olarak 1795 yılında Mühendishane-i Berri Hümayun (Bkz. Bölüm 3.2) kurulmuş ve okuldaki öğrencilerin yararlanması için kütüphane açılmıştır. Modern bir askeri düzen oluşturmak amacıyla modern bir okul kurulmuş ve içine kütüphane yapısının açılması yanı sıra okul özelinde kullanılması için matbaa alanı da oluşturulmuştur (Beydilli, 1995). Bu sayede askeri alanda başlatılan reform çalışmasının eğitim ve kültürel alanına etkilerini görmekteyiz. Ordu çalışmalarına 1794 yılında başlayan III. Selim 1800 yılında oluşturulan Nizam-ı Cedid ordusu için kışla inşası gereksinimi duymuş ve yapı için Üsküdar'ın Selimiye mahallesi uygun görülmüştür. Kışla yapısının inşası ile bu bölgede kentsel ölçekte de bir düzenlemeye gidilmiştir ve ilk ortogonal planlı mahalle kurgusuna sahip Selimiye mahallesi kurulmuştur. Selimiye Kışlası'nın Nizam-ı Cedid ordusu için inşa edilmesi ile Mühendishanede yer alan matbaada (Bkz. Bölüm 3.2) bu bölgeye taşınmıştır. III. Selim'in reformunun askeri ve kültürel buluşma ve görünmesinin bir tezahürü Üsküdar semtidir. Bu süreçte devam eden kültürel faaliyetlere vakıf kütüphanelerinin inşası da dahildir. 1800 yılında dönemin şeyhülislamı Mustafa Aşir Efendi tarafından babasının oluşturduğu koleksiyon için Bahçekapı semtinde Aşir Efendi Kütüphanesi inşa ettirilmiştir (Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1). Kütüphane yapısının yanında yer alan han kütüphanenin gelirini sağlamaktadır. Yapı arsasının köşesinde 2. Katta taş konsollar ile yapılan çıkmada okuma odası yer almaktadır (Eyice, 1991).

18. yüzyıl sonuna kadar gelişim gösteren kütüphane yapılarında belirgin biçimde ortak mimari özellikler mevcuttur. Giriş katının üstünde kurgulanan plan tipolojisinde kitap deposu ve okuma alanı olarak iki mekân yer almaktadır. Bu dönem kütüphane yapılarının eğitim ve gelişime önem verecek düzende olduğu görülmektedir. III. Selim, 1807 yılında çıkan Kabakçı isyanı sonucu önce tahttan indirilmiş sonra da öldürülmüştür (Ramazanoğlu, 2003). III. Selim'in yenilikçi tavrına karşı çıkarılan isyan sonucu reform hareketi de sekteye uğramış gibi görülse de engel olmamış ve 1808 yılında tahta geçen II. Mahmud değişim ve yenileşme hareketlerini devam ettirmiştir ve reformların yansıması olarak kütüphane yapıları da aynı düzende inşa edilmiştir. Bu dönem bazı yazarlar tarafından düşünsel altyapılı devrimci bir yaklaşım olarak görürken bazı yazarlar yenilik hareketlerinin işleyişe geçme sürecini yarı kaos dönemi olarak değerlendirmiştir (Ramazanoğlu, 2003; Kuban, 2020). II.

Mahmud'un da reformları modern ordu ile merkezi devleti güçlendirme amacı ile başlamıştır **(Zürcher, 2020)**. 1826 yılında Yeniçeriliğin kaldırılıp yerine Asakir-Mansure-i Mahmudiye adıyla anılan yeni ordu kurulmuştur. Yeni ordunun kurulması sonrası yetkin subay açığı ve yetkin sivil memur açığı II. Mahmud'un eğitim alanına yönelmesini tetikleyen unsurlar olmuştur **(Lewis, 2020)**. Yeni ordu için Rami ve Maçka kışlaları gibi büyük ölçekli askeri imar faaliyetleri devam ederken aynı zamanda eğitim alanında gelişim gösterebilmek amacıyla Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Ulum-i Harbiye, Harbiye Mektebi ve Mızıka-i Hümayun Mektebi **(Bkz. Bölüm 3.2)** gibi eğitim yapıları da bu dönemde kurulmuştur **(Lewis, 2020)** **(Bkz. Şekil B.1)**. Kurulan eğitim yapıları içinde de kütüphane alanları mevcut olup bu durum okul kütüphaneleri alanının örneklerinin zenginleşmesine katkı sağlamıştır **(Çavdar, 1995)**. II. Mahmud'un saltanatı sürecinde okul kütüphanelerinin yanı sıra yeni vakıf kütüphaneleri örneklerine de rastlanmaktadır. 1836 yılında Üsküdar'da Selimiye mahallesinde yer alan Çiçekçi Tekkesi tadilat sürecine girer ve bu tadilatın masrafı Pertev Mehmed Said Paşa tarafından sağlanmaktadır. Bu tadilat sürecinde tekke içerisine kütüphane yapısı da eklenmiştir **(Ramazanoğlu, 2005)** **(Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1)**. III. Selim tarafından planlanan mahalle kurgusu içinde yer alan tekke, dönemi için önemli düşünce adamlarının da yetişmesine katkıda bulunmuştur.

Kütüphane yapılarının beşinci dönemi olarak inceleyeceğimiz Tanzimat sonrası dönem, 1839 yılında tahta çıkan Abdülmecid'in saltanatı ile başlamıştır **(Kuban, 2021)**. Bu sürecin gelişmesinde en büyük aktör Hariciye Nazırı Reşit Paşa tarafından Gülhane'de ilan edilen Hatt-ı Hümayundur. Tanzimat Fermanı olarak da adlandırılan Hatt-ı Hümayun dört ana konu üzerinde Osmanlı'nın yapmak istediklerini içermektedir; ordu, merkezi bürokrasi, taşra yönetimi, vergilendirme gibi konuların yanı sıra toplumun demografik farklılıklarını da düzene koyma çabası **(Lewis, 2020; Zürcher, 2020)**. Bu dönemde eğitim kurumlarında kütüphane kurulması eyleminin devam ettirildiği fakat vakıf kütüphanelerinde mimari kurguda gerileme olduğu görülmektedir. Bunun nedeni eğitim sisteminde yaşanan değişikliklerin de bir sonucu olarak medrese öğrencileri tarafından kullanım gereksinimi duyulmamaya başlanan bu yapılar daha bireysel bir mimari kurguya sahiptirler. Banisinin özel koleksiyonunu muhafaza için kurulan kütüphane yapıları mimari açıdan daha küçük ölçekli ve geniş okuma salonu ihtiyacı bulunmayan mekân organizasyonuna sahiptirler. 1839 yılında

Tanzimat fermanı ilanı öncesinde sadrazamlık icra eden ve Hatt-ı Hümayun'un gerekliliklerinin yerine getirilmesinde önemli roller üstlenen Hüsrev Paşa baniliğinde Eyüp' te Cülus yolu üzerinde kütüphane kurulmuştur (**Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1**). Hüsrev Paşa kütüphanesi cephe özellikleri ile dönemin ampir üslubuna referans verirken plan kurgusu ile de kütüphane yapılarındaki değişimi örneklemektedir (**Kubilay Yetişkin, 1998**). Dönemin önemli bir siyasi figürünün kişisel koleksiyonu için inşa ettirdiği yapı vakıf kütüphaneleri üzerinden değerlendirildiğinde kişisel bir kütüphanedir. Reform hareketlerinin yoğun biçimde farklı alanlarda sürdüğü bu süreçte eğitim alanında da gelişmeler yaşanmıştır. Bab-ı Ali'nin kararıyla bir heyet kurulmuş ve bu heyete mevcut eğitim kurumlarının incelenmesi görevi verilmiştir (**Lewis, 2020**). Heyetin 1846 yılında sunduğu raporda eğitimin kademeli biçimde sistematik bir düzende verilmesi gerektiği bu sayede seviyeler üzerine kurumların açılması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin kurulması gerektiği önerilmiştir (**Lewis, 2020**). Bu sayede medrese kurumunun yanı sıra rüşdiye, idadi gibi eğitim kurumlarının açılması sağlanmıştır. 1846 yılında Mekteb-i Harbiye Pangaltı'da inşa edilen Tophane Hastanesi binasına kütüphanesi ile taşınmıştır (**Özcan, 1997**). 1861 yılında tahta geçen Abdülaziz, reform yanlılarına engel olan ve onlara karşı duran bir sultan olarak tasvir edilmesine rağmen döneminde de idari, askeri ve eğitim odaklı yenilikler görülmeye devam etmiştir (**Lewis, 2020; Kuban, 2021**). Sultan Abdülaziz'in 1867'de III. Napoleon tarafından Paris Uluslararası Sergisi'ne çağırılması ile Avrupa'ya gitmesi dikkat çeken bir olaydır çünkü Osmanlı İmparatorluğu tarihinde ilk kez bir padişah savaş nedeni olmaksızın Avrupa'ya gitmiştir (**Lewis, 2020**). Bu dönemde 1869 yılında Darülfünun kütüphanesinin (**Bkz. Bölüm 3.2**) kurulması hem de okul kütüphaneleri ile ilgili konuları barındıran Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin çıkarılması Abdülaziz döneminin kültürel faaliyetlerinin önemli noktalarıdır (**Çavdar, 1995**) (**Bkz. Şekil B.1**).

1876 yılına gelindiğinde Abdülaziz kötü giden gidişattan sorumlu tutularak tahttan indirilmiş ve tahta geçirilen V. Murat'ın akli dengesinin yerinde olmadığı gerekçesiyle yerine II. Abdülhamit, Sultan ilan edilmiştir. Bu değişimde II. Abdülhamid tarafından meşrutiyetin ilanı edileceği de temin edilmiştir (**Kuban, 2021**). 1880 yılına kadar süren meşrutiyet dönemi II. Abdülhamit tarafından kaldırılmıştır (**Bkz. Şekil B.1**).

II. Abdülhamit'in saltanatıyla başlayan bu dönem kütüphane yapıların gelişimi üzerinden altıncı dönem olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde devlet kütüphanesinin (Beyazıt Umumi Kütüphanesi) kurulması gibi önemli bir atılımın yanı sıra basım ve yayın konusunda sansür uygulaması ve denetim odaklı heyetler kurulması dikkat çekmektedir **(Lewis, 2020; Demirel (t.y.))**. II. Abdülhamit'in saltanatı sürecinde kültürel alanda devam eden bu gelişmelere ek olarak önceki dönemlerde inşa edilen bazı kütüphanelerin (Atıf Efendi Kütüphanesi, Ragıp Paşa Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kütüphanesi) katalog düzenlemelerinin de yapıldığı görülmektedir **(Erünsal, 2020)**.

1884 yılında kütüphane yapılarının idari ve mimari ulaştığı son noktayı bir örnek üzerinden görebileceğimiz Beyazıt Umumi Kütüphanesi **(Bkz. Bölüm 4.8)** halkın yararlanabileceği bir devlet kütüphanesi olarak hizmete açılmıştır **(Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1)**. Kütüphanenin kuruluşu sürecinde yapılan harcamalar devlet tarafından karşılanmış fakat II. Abdülhamid'in de kişisel bütçesinden destek verdiği kaynaklarda geçmektedir **(Duman, 1992)**. 19. yüzyıla kadar, tekke, camii, medrese vesairede toplanan koleksiyonlar veya bulundukları bina atıl hale gelen kütüphanelerin koleksiyonları muhafaza edilmek üzere işlevini devam ettiren kütüphane yapılarında toplanmaya başlanmış ve bu şekilde merkezi kütüphane kurumlarına dönüşüm süreci başlamıştır. Beyazıt Umumi Kütüphanesi'nin ise inşa edilme amacı merkezi bir kütüphane kurumu oluşturulmasını sağlamak olabileceği gibi aynı zamanda döneminin sahip olduğu kontrol ve idare anlayışının da bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde vakıf kütüphaneleri inşasının da sayıca azaldığı dikkat çekmektedir. Özellikle devlet kütüphanesinin kurulması ve bir nevi sivil kurumlar olan vakıf kütüphanelerinin geride kalması bani-otorite ilişkisi açısından bir çıkmaz (kontrol) olarak değerlendirilebilir. Vakıf kütüphanelerinin son örneği Üsküdar'da karşımıza çıkmaktadır. 1899 yılında Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi'nde Lütfi Bey tarafından inşa edilen kütüphane yapısı, koleksiyonunu külliyyede toplanan kitaplar ve banisi Lütfi Bey kişisel desteğiyle oluşturmuştur **(Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1) (Tanman, 1991)**. II. Abdülhamid yönetimi farklı araştırmacı yazarlar tarafından farklı eleştirilere maruz kalmış, özellikle yoğun sansür ve kontrole maruz kalınmış olmasına rağmen eğitim ve kültür alanındaki gelişmelerin devam edebildiği bir dönem olmuştur.

1908 yılına gelindiğinde II. Meşrutiyetin ilanı İttihak ve Terakki Cemiyetinin de baskısıyla sağlanmıştır. Sonrasında 31 Mart Ayaklanması çıkmış ve yoğun şiddet içerikli ayaklanma sonucu II. Abdülhamid tahttan indirilerek yerine Mehmed Reşad getirilmiştir (Lewis, 2020; Zürcher, 2020) (Bkz.Şekil B.1). II. Meşrutiyet sonrası karışık ve yoğun olması nedeniyle çıkarımların net yapılamadığı bir dönem olarak algılanmaktadır. Siyasi çıkmazların ve toprak kayıplarının yoğun biçimde yaşandığı bu dönemde kütüphane faaliyetleri ile ilgili kurumsal gelişimler yaşanırken yeni bir yapı inşası görülmemektedir. İlk olarak 1916 yılında Ali Emiri Efendi tarafından Feyzullah Efendi Kütüphanesi bir dönüşüm yaşamıştır (Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1). Atıl bir biçimde kalan medrese ve kütüphane yapısı Ali Emiri Efendiye teslim edilerek yıllar içinde farklı koleksiyonlar tarafından beslenmiştir. Ali Emiri Efendi kendi koleksiyonunu da bu yapı içerisine ekleyerek kütüphaneyi Millet Kütüphanesi'ne (Bkz. Bölüm 4.2) çevirmiştir (Köşklü, 2015). Bahsi geçen süreçte Osmanlı aynı zaman da Birinci Dünya Savaşı içindedir. Savaşın sürdüğü maddi imkansızlıkların yoğun biçimde arttığı bu dönemde kütüphane yapıları da hem İstanbul hem de Anadolu'da işlevlerini devam ettirmekte zorlanmıştır. Bu nedenle harap biçimde olan ve işleyişini devam ettiremeyen kütüphanelerin koleksiyonları ortak bir mekânda toplanmaya başlamıştır. İlk zamanlarında Sultanselim'de Medresetü'l-mütehassısın'de depolanan kitaplar için uygun bir mekân arayışına girilmiş fakat yime maddi yetersizlikler nedeniyle yeni bir yapı inşası söz konusu olmamıştır (Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1) (Kaya, 2002). Bu nedenle toplanan koleksiyonlar Süleymaniye Külliyesi'ndeki Evvel ve Sani medreselerinde depolanmıştır. 1918 yılına denk gelen bu dönem de medreselerde kurulan Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'nde koleksiyonlar muhafaza edilmiştir. Beyazıt Umumi Kütüphanesi gibi farklı koleksiyonların depolanması ve muhafaza edilmesi için kurulan kütüphane, bilinçli bir biçimde açılmak yerine mevcut şartların oluşturduğu bir kurumdur.

Bu bölümde İstanbul'da erken modern dönem içerisinde oluşturulan koleksiyonların ve inşa edilen kütüphane yapılarının siyasi ve sosyal etmenlerle ilişkisi üzerinden değerlendirilmesi yapılmıştır. Osmanlı'nın yaşadığı idari ve sosyal değişimlerin aktör olarak rol oynadığı bu dönem içinde kitap ve kütüphane kavramının yüzyıllar içindeki değişimi ve farklılaşması da bu sayede gözler önüne serilmiştir (Bkz. Şekil A.1, Şekil B.1, Tablo C.1, Tablo D.1).

3. 17. YÜZYIL SONRASI KÜTÜPHANE KURUMLARININ ORGANİZASYONU

Osmanlı'da yardımlaşma ve dayanışma unsurlarını desteklemek amacıyla bir sosyal hizmet kurumu olarak karşımıza vakıflar çıkmaktadır (Teber, 2002; Erünsal, 2010; Bostan, 2017). Bu sosyal hizmet kapsamında amaç toplumun ihtiyaçlarını karşılık beklemeksizin gidermektir. Bu anlamda geniş bir alana yayılan vakıflar, mektep, medrese ve kütüphanelerle topluma kültürel hizmette de bulunmuştur (Bostan, 2017). 17. yüzyıl itibariyle imar faaliyetinde artış görülen vakıf kütüphaneleri banisi ve banisinin oluşturduğu vakfiyesi üzerinden idare edilmiştir. İlerleyen yıllarda vakıf kütüphanelerinin ihtiyaçları ve gelişimleri doğrultusunda vakfiyelerde de değişim ve gelişimler yaşanmıştır. Osmanlı kültür hayatına büyük destek sağlayan vakıf kütüphaneleri eğitim alanında yaşanan reformlardan etkilenmiştir. Özellikle Tanzimat sonrasında eğitim alanında yapılan reformlar ile farklı branş ve düzeylerde öğretim kurumları açılmıştır. Klasik medrese eğitiminden farklı sisteme sahip bu kurumlar sayesinde kütüphane kurumlarının da yeni bir versiyonu karşımıza çıkmıştır. Yeni eğitim-öğretim kurumlarının binalarında öğrencilerin kullanımı için kütüphaneler oluşturulmuş ve bina değişimlerinde de okul ile yeni binaya nakli yapılmaya çalışılmış, bu sayede koleksiyonların devamlılığı sağlanmıştır.

3.1. Özel Kişi/Vakıf Kütüphaneleri

Vakıf kütüphaneleri, vakfı kuran şahsın oluşturduğu vakfiye üzerinden işleyişinin oluşturulduğu bir nevi sivil kütüphane tipidir. Bu vakfiye içerisinde kütüphane personeli, görevleri, personelin seçim koşulları, ücreti yanı sıra kütüphanenin organizasyonu ve işleyişi ile ilgili de kurallar yer almaktadır (Çavdar, 2006). 17. yüzyıl itibariyle oluşturulan vakfiyeyle kütüphane oluşturma durumu, incelediğimiz tüm dönemlerde görülmektedir. Bu kütüphane kurma biçimi, önceki dönemlerde görüldüğü üzere medrese gibi kurumlarda devam ederken 17. Yüzyıl sonrası dönemde ortaya çıkan müstakil yapıli kütüphane kurumlarını da kapsamaktadır. 17. yüzyıl sonrası medreselerde toplanan kitap koleksiyonları incelendiğinde yapıları önceki dönemde inşa edilmesine rağmen koleksiyon oluşturma sürecine bu dönemde de devam eden Kılıç Ali Paşa, Mihrimah Sultan (Üsküdar), Atik Valide Sultan öne

çıkılmaktadır. Kılıç Ali Paşa'da yer alan kitaplar 1918 yılında Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne, Mihrimah Sultan ve Atik Valide Sultan'da biriktirilen kitap koleksiyonları 1924 yılı itibariyle Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne taşınmıştır.17. Yüzyıl sonrası inşa edilen ve barındırdığı kitap koleksiyonu ile dikkat çeken Laleli Kütüphanesi, 1760 yılında III. Mustafa tarafından Koska caddesi üzerine inşa ettirilen Laleli Külliyesi medresesinde toplanan kitap koleksiyonlarıdır. 1831-32 yıllarında II. Mahmut tarafından yine III. Mustafa'nın Bostancı Ocağı'nda oluşturduğu kitap koleksiyonu da bu medrese kütüphanesine taşınmıştır. Bu biçimde ciddi bir koleksiyon birikimin sağlandığı Laleli Külliyesi medrese kütüphanesi yıllar içinde önemini korumuştur. 1911 yılı Aksaray yangınında yok olan medresenin içinde yer alan kitap koleksiyonu da korumaya alınabilmiş ve nihayetinde Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Bu durum vakıf yoluyla oluşturulan kitap koleksiyonlarının medrese içlerinde de oluşturulmaya devam ettiği ve koleksiyonların muhafazasının sağlanması amacıyla nakillerinin yapıldığını göstermektedir. Vakfiyeleri üzerinden yönetilen bu kütüphanelerde aynı dönemde inşa edilen kütüphanelerin vakfiyelerinde benzer görev tanımları, işleyiş ve kurallar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 18. yüzyıl kütüphanelerinde, yapı içinde ibadet etme koşulu vakfiye de yer almakta ve kütüphane yapısı da buna uygun biçimde inşa edilmektedir (1741-Atıf Efendi Kütüphanesi, 1763 Ragıp Paşa Kütüphanesi) (Erünsal, 2020). 1826 yılında Evkaf Nezareti ve 1857 yılında Maarif Nezaretinin kurulmasıyla bu nezaretler iş birliği ile idareyi sağlarken vakıf kütüphanelerinin yönetimine (vakfiye üzerinden yönetilme biçimlerine) direkt olarak bir yönlendirme de bulunamasa da koleksiyonların nakledilmesi ve kataloglanması gibi çalışmalar yürütülerek muhafazaları sağlanmaya çalışılmıştır. 1912 yılı itibariyle vakıf kütüphaneleri Evkaf Nezareti'nin kontrolüne, Yıldız Kütüphanesi ve Beyazıt Umumi Kütüphanesi Maarif Nezareti'nin kontrolüne verilmiştir (Erünsal, 2020).

3.1.1 Kütüphane Personel Kadrosu

Kütüphane personel kadrolarının oluşması ile ilgili öncelikli personellerin görev tanımları dikkat çekmektedir. Osmanlı döneminde vakıf kütüphanelerinde birçok farklı kütüphane personel görevi karşımıza çıkmaktadır. 17. yüzyıl sonrası vakıf kütüphanelerinde karşımıza en çok çıkan personel hafız-ı kütübdür. Hafız-ı kütüblerin görevi kelime anlamından anlaşılacağı üzere kitapları muhafaza etmek korumaktır (Erünsal, 2020). Kütüphanelerin vakfiyelerinde hafız-ı kütüblerin bulundurması

gereken özellikleri, seçilme şartları, tayin süreçleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Hafız-ı kütüblerin barındırması gereken vasıfları Erünsal “Genellikle bu vasıflar vakfiyelerde “salih, Müslüman, mütedeyyin, müstakim, mu’temed” şeklinde ifade edilmektedir. Köprülü vakfiyesinde bunlara sadece “sahib-i vekar” olma şartı eklenir (Erünsal, 2020).” şeklinde açıklamıştır.

Hafız-ı kütüblere bazı kütüphanelerde farklı ek görevlendirmeler verildiği de görülmektedir. Özellikle eğitim ve ibadet konularında görevlendirilen hafız-ı kütüblerin bu durumu vakıf kütüphanelerin gelişim gösteren bir süreç içinde olmasına bağlayabiliriz. Vakıf kütüphanelerinde yer alan diğer personeller şu şekildedir:

Kitapların tamir ve bakımı yapmak amacıyla ciltçi (mücellit) yer aldığı görülmektedir (Arıtan, 1993; Erünsal, 2020). Kapıcı anlamın taşıyan bevvablar kütüphanenin açılış ve kapanışından sorumlu personeldir (Özcan, 2001; Erünsal, 2020). Saraylarda yatakları toplayan, cami, medrese gibi vakıf eserlerinde düzen ve temizlik işleriyle uğraşan kimselere verilen isim olan ferraşlar kütüphanelerde de temizlik ve düzenden sorumlu personel olarak görev yapmaktadır (İpşirli, Yazıcı, 1995; Erünsal, 2020).

3.1.2 Kütüphane Organizasyonu ve İşleyişi

Vakıf kütüphanelerinde kitap koleksiyonu oluşturma biçimi bağış ile vakfedilen kitaplarla oluşturulmaktadır. Ana koleksiyonun banisi tarafından oluşturulduğu görülen kütüphanelerde yıllar içinde farklı bireylerin bağışları ile zenginleştirildiği görülmektedir. Müstakil kütüphanelerin kurulması ile ilgili maddi kaynak sorunu önemli bir unsurdur. Bu nedenle siyasette önemli varlık gösteren bireyler tarafından kurulan kütüphanelere ulema kesimine mensup bireyler tarafından koleksiyon bağışlarının sağlandığı düşünülmektedir (Erünsal, 2020).

3.2. Devlet Tarafından Kurulan Kütüphaneler

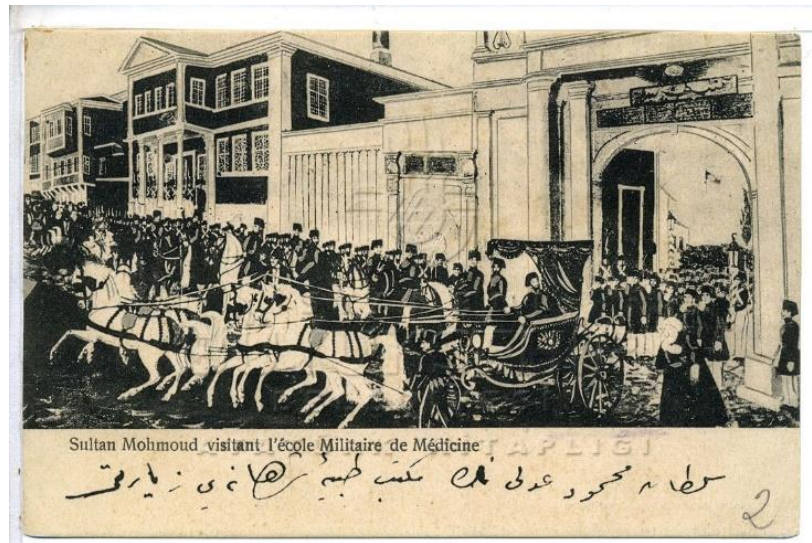
3.2.1 Okul Kütüphaneleri

19. yüzyıl itibariyle eğitim alanında modern kurumların açılmaya başlamasıyla yeni bir kütüphane tipi ortaya çıkmıştır. Modern eğitim kurumlarının yapılarının içinde yer alan bu kütüphaneler okullardaki öğrencilerin kullanımına yöneliktir. Bu nedenle içerik olarak ders kitaplarından oluşmaktadır. Vakıf kütüphanelerinden farklı olarak özel bir yönetim ve personel işleyiş biçimi bulunmamakta ve bu durum okul

yönetiminin idaresinde sağlanmaktadır. Bu dönemde eğitim kurumlarının açılmasıyla oluşturulmaya çalışılan eğitim sistemi sürdürülebilirlik konusunda sorunlar yaşamış ve bu durum barındırdıkları kütüphaneleri de etkilemiştir. 1741 yılında I. Mahmud Galatasaray Sultanisi'nde yenileşme çalışması başlatır ve bu süreçte okul içerisine kütüphane kurulmasını sağlamıştır (Çavdar, 1995; Engin, 2004).

1795 yılında gelindiğinde Hasköy'de kurulan Mühendishane-i Berr-i Hümayun kurumu kendi bünyesinde kütüphane ve matbaasını da barındıran bir yapı içinde yer almaktadır (Çavdar, 1995). Matbaasının İbrahim Müteferrikadan devralınan basma takımı ile devam ettiği kurumda matbaa da ders kitaplarının da basımının gerçekleştiği ve kütüphanenin de yine ders kitaplarından oluşan bir koleksiyona sahip olduğu bilinmektedir. Hem matbaanın hem de kütüphanenin işleyişinden sorumlu kişi ilk olarak Mühendishane Hocalarından Abdurrahman Efendi iken ilerleyen yıllarda nizamnamesi ve farklı hafız-ı kütüblerin yer aldığı bilinmektedir (Beydilli,1995).

1839 yılında Tıbbiye Mektebi Galatasaray'a taşınarak Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adını almıştır (Şekil 3.1) (Unat ve Samasti, 1988; Çavdar, 1995). Bu yapı içerisinde yer alan matbaa ile dersler için kitap basımı sağlanırken, kütüphaneye de garptan kitaplar getirilerek koleksiyonu zenginleştirilmiştir (Ünver, 1980; Davulcu, 2019). Galatasaray'da çıkan yangın sonrası bina zarar görürken kütüphane koleksiyonu da tahribat yaşamış ve 1849 yılında Hasköy Kumbarahane Kışlası'na taşınan Tıbbiye için yeni binada kütüphanede yeniden kurulmuştur (Ünver, 1980).

Şekil 3.1: Sultan Mahmut'un Tıp mektebini ziyareti (Atatürk Kitaplığı).

1846 yılında Meclis-i Maarif-i Umumi'nin çabaları ile açılmasına karar verilen Darülfünun için yapı inşa faaliyetleri başlamıştır. Bu sırada hem yapı içerisine bir kütüphane kurma planı yapılırken hem de bir yandan koleksiyonu için kitap toplama çalışmaları başlamıştır (Çavdar, 1995; Davulcu, 2019). Yapının inşası kısmen tamamlandığında eğitim görülmeye başlanmış ve bu yapıda Edhem Paşa tarafından bağışlanan kitapların da yer aldığı bir kütüphane bulunmaktadır (Çavdar, 1995).

1862 yılında Galatasaray Mektebi binası bir yangın geçirmiş ve kagir olarak inşa edilerek 1868 yılında Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) olarak tekrar açılmış ve Askeri Tıbbiye öğrencileri ile eğitim bir süre aynı yapı içerisinde devam etmiştir (Çavdar, 1995; Engin, 2004).

1865 yılında Darülfünun için inşa edilen yapı tamamlanmış olmasına rağmen Maliye Nezareti tarafından kullanılmaya başlanmış ve bu nedenle Darülfünun Çemberlitaş'ta yer alan Nuri Efendi Konağı'na taşınmıştır (İhsanoğlu, 1993). Bu bölgede 1865 yılında çıkan Hoca Paşa yangınının neden olduğu düşünülen tahribat nedeniyle hem yapı hemde kütüphane zarar görmüştür (Çavdar, 1995; İhsanoğlu, 1993).

1867 yılına gelindiğinde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Askeri Tıbbiye olarak iki okula ayrılır (Unat ve Samasti, 1988; Ünver, 1980). Birkaç yıl farklı yapılarda öğretim süreçlerini devam ettirdikten sonra içerisinde müze ve kütüphane bölümleri de bulunan Haydarpaşa Askeri Hastanesi ile Selimiye kışlası arasına inşa edilen yapıya taşınmışlardır (Şekil 3.2, Şekil 3.3) (Demirel, 2011).

Şekil 3.2: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Haydarpaşa (Krt_026914, Atatürk Kitaplığı).

Şekil 3.3: Selimiye Kışlası ve Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane (**Atatürk Kitaplığı**).

1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Darülfünun'un yeniden kurulmasına karar verilmiştir. Nizamname içerisinde Darülfunun içerisinde kurulması gereken kütüphane ile ilgili maddeler de kütüphanenin bütçesinin, kitapların edinme biçimleri ve açık olma süreleri ile ilgili kuralların yer aldığı görülmektedir (**Çavdar, 1995; Davulcu, 2019**). 1874 yılında Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin binasında eğitime devam eden kurum ilerleyen yıllarda Cağaloğlu'nda yer alan Mekteb-i Mülkiye binasında eğitime devam etmiştir. 1909 yılına gelindiğinde Beyazıt çevresinde yer alan Zeynep Hanım Konağında eğitim sürecini devam ettirmiştir (**İhsanoğlu, 1993**). Mekteb-i Mülkiye ile eğitim öğretime devam ettiği bina içinde ortak bir kütüphane kullanımının bahsi geçerken Zeynep Hanım Konağı'nda kendi kütüphane kurumu mevcuttur (**Çavdar, 1995**). Cumhuriyet'in ilanı ile Zeynep Hanım Konağı'nın bulunduğu yapı arsasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kurulmuş ve Darülfünun Kütüphanesi buraya aktarılmıştır.

1903 yılına gelindiğinde Gülhane Parkı ile Topkapı Sarayı arasında yer alan İstanbul Arkeoloji Müzesinin II. Daire kısmının açılışı ile binaya kütüphane mekanı da eklenmiştir. Sanayi Nefise Mektebi ile de komşu durumda olması nedeniyle bu kuruma da hizmet ettiği bilinen kütüphanenin iç kısım duvarlarındaki ahşap kitap rafları dikkat çekmektedir. Kütüphane günümüzde de işlevini devam ettirmektedir. 1907 yılında Mekteb-i Sultani de çıkan yangın sonrası hem yapının iç ahşap kısımları hem de kütüphanesi yanmış ve 1909 yılında tamir sonrası öğrenciler binaya geri dönmüşlerdir (**Engin, 2004**).

Şekil 3.4: Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi.

3.2.2 Umumi Kütüphaneler

1884 yılında devlet eliyle açılan Beyazıt Umumi Kütüphanesi (**Bkz. Bölüm 4.7**) dönemi içerisinde işleyişi ve açılış amacıyla öne çıkmaktadır. Okul ve vakıf kütüphanelerinden farklı olarak padişah iradesi ile kurulan kütüphanenin kurulma amacı, dönemi içinde atıl durumda kalan kitap koleksiyonlarının merkezi bir binada toplanması olarak geçmektedir. Kütüphane teşkilatı ile ilgili vakıf kütüphanelerinde gördüğümüz gibi bir vakfiye sistemi olmaması nedeniyle personel ve işleyiş değişimlerinde ihtiyaca binaen kararların alındığı görülmektedir.

İlerleyen yıllarda savaşlar ve toprak kayıplarının devam etmesi ile mali sıkıntılarında yaşandığı Osmanlı'da çeşitli mekanlarda yer alan kitap koleksiyonlarının yanı sıra özellikle vakıf kütüphanelerinin varlıklarını sürdüremediği görülmektedir. Bu kitap koleksiyonları yıllar içinde Sultan Selim'de yer alan Medresetü'l-mütehassisin'de toplanmıştır (**Kaya, 2010**). Yeni bir bina yapımının da mümkün olmadığı bu dönem de bu merkezi kurum için Süleymaniye Külliyesi'nde yer alan medreseler uygun görülmüştür. 1918 yılında yapı inşası ve değişimi olmaksızın Süleymaniye Umumi Kütüphanesi, Süleymaniye Külliyesi medreselerinde kurulmuştur.

4. GEÇ OSMANLI DÖNEMİNDE KURUMSAL YAPIYA GEÇİŞ YAPAN KÜTÜPHANELER

Osmanlı başkenti İstanbul’da, Köprülü Kütüphanesiyle (1678) başlayan bağımsız kütüphane kurma ve inşa etme serüveni Süleymaniye Umumi Kütüphanesi’nin dönüştürülmesiyle (1918) son bulmuştur. Bu süreçte, dönemin önemli mevkilerinde yer alan isimlerinin başkent İstanbul’da yer alan kitap koleksiyonlarının muhafazası ve halka ulaşması ile ilgili tedirginliklerinin olduğu ve sürekli bu durumu iyileştirme çabası gösterdikleri anlaşılmaktadır. Sonuçta, 17. yüzyılın sonundan 20. yüzyıla kadarki bu süreçte bağımsız kütüphane yapıları, bireylerin kitap koleksiyonlarının muhafazası için kullanılan görece basit mekanlardan, tebaa tarafından geniş kapsamlı kullanıma açık, çeşitli ve sayıca fazla kitap koleksiyonlarına sahip merkezileşmiş kütüphane kurumlarını barındıran daha teşkilatlı mekân organizasyonuna sahip yapılara dönüşmüşlerdir (**Bkz. Tablo C.1**).

Adı geçen iyileştirme çabaları arasında, “merkezi kütüphane” oluşturma inisiyatifi belli başlı bir yöntem olarak önemli bir yer tutmaktadır. Bu merkezileşme durumu, sadece gözlemlere dayalı olarak yapılan bir yorumdan ibaret değildir. Esasen bürokratlar tarafından bir gereksinim olarak yorumlanmış ve sağlanmaya çalışılmış ve mevcut kütüphanelerin organizasyonuna uygulanmaya çalışılmıştır. Bu konuda ilk belge, 1861 yılında İstanbul’a gelerek Matbaa-i Amire ve Tercüme Odası’nda görevlendirmeler ile çalışan Lübnan asıllı gazeteci ve şair A. Faris Şidyak’ın raporudur (**Çetin, 1995**). İstanbul’da yer alan kütüphaneler üzerine araştırmalarda bulunan Şidyak, kütüphanelerin şehrin farklı bölgelerine dağılmaları nedeniyle okuyucuların kitap koleksiyonlarına erişmekte zorluk çektiğini belirterek bu koleksiyonların merkezi bir konumda toplanması gerektiğini savunmuştur. Bu toplanma ile ilgili semt önerisinde Şidyak, başkentteki merkezi konumu nedeniyle Nuruosmaniye semtinin uygun olacağını belirtmiştir (**Erünsal, 2021**).⁴ Merkezileşme konusundaki ikinci önemli belge ise, Maarif Meclisi Başkanı olarak görev yapan Münif Paşa tarafından 1869-1871 yılları arasında sadrazama sunulduğu düşünülen layihadır (**Cunbur, 1964**). Bu layihada vakıf kütüphanelerinin koleksiyon içeriği bakımından dönemin

⁴ Bu olay Faris Şidyak gibi tebaadan olmayan bireylerin de kütüphane yapılarını kullanarak gözlemlerde bulunabildiğini göstermektedir.

ihtiyaçlarını karşılayamadığı ve şehrin içinde dağınık biçimde yer almalarından ötürü kullanıcıların zorlukla yararlandığından bahsedilmiştir. Kütüphane kullanımına dair önemli unsurların yer aldığı layihayı Cunbur şu şekilde özetlemiştir:

1 — *İstanbul'da eskiden sultanlar ve hayır sahipleri tarafından kurulmuş kırk kadar kütüphane bulunduğu, bunlarda İslâm bilginlerinin pek çok nefis eserinin yer aldığı, İslâm toplumu için bir şeref olan bu kütüphanelerdeki eserlerin çoğunun din, pek azının fenn olduğu ve bunların devrin yapı ve ihtiyacına uymadığı, meden memleketlerdekine kıyasla faydalı fenlere dair kitap bulunmadığı..*

2 — *Halkın ilim ve irfan öğrenmenin, sanatta gelişmenin nedenlerini aramağa başlamasıyla, Darü'l-Fünun'un ve çeşitli maarif ve sanat mekteplerinin açılmasıyla, yeni ilimler erbabının artmasıyla kütüphane ihtiyacının çoğaldığı, kütüphane koleksiyonlarının süratle tamamlanması gerektiği, şehrin çeşitli semtlerine dağılmış olan kütüphanelerdeki koleksiyonların da bir yerde topluca bulunmadıkları, okuyucuların özel kütüphanelerde görüp okumak istedikleri kitapları bulmakta güçlüğe uğradıkları.. (Cunbur, 1964).*

nc bilinen merkezileştirme çabası ise 1909 yılında Ahmet Zeki Paşa tarafından hazırlanan rapordur. Burada kitapların fiziki durumlarının iyileşmesi ve okuyucuların da bu kitaplara ulaşmasının kolaylaştırılması için bütün koleksiyonların bir araya toplanması gerektiği belirtilmiştir (**Erünsal, 2021**). Aynı yıl içinde Evkaf Nazırlığı görevinde yer alan Halil Hamdi Paşa'da vakıf kütüphanelerinin slah ile ilgili bazı çalışmalarda bulunmuştur. Tanzimat sonrası Maarif Nezareti'nde yer alan vakıf kütüphanelerinin kontrolünün Evkaf Nezareti'ne alınmasını sağlamıştır (**Erünsal, 2021**). Nihayet, 1910 ve 1913 yıllarında Evkaf Nazırlığı görevinde bulunan Mustafa Hayri Efendi'nin vakıf kütüphaneleri ile ilgili çalışmaları bilinmektedir (**İpşirli, 1998**). Mustafa Hayri Efendi, dönem içinde varlığını devam ettirebilen ve bulundukları semtlerde ne çıkan bazı kütüphanelerin tamirlerini gerçekleştirerek buralarda ihtisas kütüphaneleri oluşturmayı planlamıştır (**İpşirli, 1998**). Buna göre, söz konusu kütüphanelerden Ragıp Paşa Kütüphanesi “ulûm- edebiyye”, Nuruosmaniye Kütüphanesi “ulûm- tarihiyye”, Köprülü Mehmed Paşa Kütüphanesi “fnn- riya-ziyye, tabiiyye ve sire”ye dair, Hekimoğlu Ali Paşa, Murad Molla, Fatih kütüphaneleri ise “tefsir ve hadis-i şerif ve fıkh ve sir ulûm- şer‘iyye” konularındaki kitapları barındıracaktır (**Erünsal, 2020**).

Erken Tanzimat döneminden itibaren, merkezi kütüphaneler etrafında biçimlenmiş bir kitap erişim sistemi yaratma yönündeki girişimler net sonuçlara ulaşmamış olsa da, önemli kitap koleksiyonlarının İstanbul'daki belli bazı kütüphane yapılarına nakilleri gerçekleşerek bu kütüphanelerin merkezi kütüphane vasf taşımaya başladığı

görülmektedir (**Bkz. Şekil D.1**).⁵ Bu durum, bu merkezleşmiş kütüphanelerin, banilerinin oluşturdıkları ilk kitap koleksiyonlarının üzerine farklı şahıs ve kütüphanelerin kitap koleksiyonları da eklenerek işlevselliklerini uzun yıllar devam ettirmesini sağlamıştır.

Bu nedenle bu tez çalışmasında, bağımsız kütüphane yapılarının evriminde birincil önemdeki etkinin merkezileştirme çabası olduğu kabulüyle, bu şekilde merkezleşmiş kütüphanelerin yapıları üzerinden inceleme yapılması uygun bulunmuştur. Öte yandan kütüphane kurum ve binalarındaki dönüşümün asıl nedeni bilginin ve dolayısıyla kitabın mümkün olduğunca çok okuyucuya ulaştırılması dileği, bir başka deyişle Osmanlı tebaasının olabildiğince geniş bir kesimini kitaplara erişirme iradesi yatmaktadır (**Bkz. Bölüm 2**). Bu bakımdan, incelemeye alınacak kütüphaneleri seçerken, bahsi geçen koleksiyon birikiminin yaşanmasının yanı sıra koleksiyon içeriğinin zenginliği sayesinde kullanıcı profiline çeşitlenmesi, müstakil yapı mimari kurgusu ve halka açık kullanımı gibi niteliklere sahip olmaları da diğer önemli filtreleme kriterleri olmuştur.

Bu kriterleri açıklamak gerekirse, öncelikle kütüphane yapılarında muhafaza edilen kitap koleksiyonlarının içerik ve konu olarak çeşitliliği, kütüphanenin kullanıcı sayısında artışa neden olarak kütüphanenin devamlılığına katkıda bulunmaktadır. Bu dönem inşa edilen kütüphane kurumlarına bakıldığında sadece Mushaf ve dini içerikli koleksiyonları bünyesinde barındıran kütüphanelerin daha sınırlı ziyaretçiye hitap ettiği düşünülmektedir. Özellikle değişen eğitim sistemi ve kurulan modern eğitim kurumları ile farklı bilimlerin kitaplarının yer aldığı kütüphanelerin ise kullanımının sürdürüldüğü görülmektedir. Müstakil mimari kurguya sahip olma niteliğinin aranma nedeni, kütüphane kurumlarının gelişmiş mekân organizasyonları sayesinde farklı koleksiyonların depolanabilmesi ve kütüphane kullanımının okuyucular tarafından rahat biçimde yapılması sağlanmıştır. Bu durum kütüphane yapılarının özel bahçeli, geniş okuma salonu ve kitap depo alanlarının planlanarak inşa edilmesiyle sağlanmıştır. Bu nedenle özellikle çift mekânlı kütüphane kurumunun yanı sıra farklı

⁵ Bu koleksiyon nakillerinde ekonomik şartların etkisi önemli bir yer kaplamaktadır. Kitap koleksiyonu sahipleri yapı inşa edecek ekonomik sınıfta yer almadığı için koleksiyonunu inşa edilen kütüphane yapılarına vakfetmiştir. Aynı zamanda vakıf kütüphaneleri de varlıklarını sürdürürken personel bulundurmamak, yapının kullanımının devam etmesi ve koleksiyon zenginleştirilmesi gibi ekonomik koşulların sağlanamamışı nedeniyle bulundurdıkları koleksiyonları başka kütüphanelere nakletmiştir.

ihtiyaç birimlerinin de kütüphaneye eklenmesi (meşruta, namazgah, sıbyan mektebi) kütüphane kurumunun devamlılığının sağlanmasında önemli bir unsur olarak görülmektedir. Kütüphanelerin halka açık kullanımı ile ilgili nitelikte ise dikkat edilen unsur tebaanın erişim sağlayabileceği yapılar olmalarıdır. Saray kütüphaneleri belli bir birey veya zümrenin ulaşabildiği kütüphane yapıları, okul kütüphaneleri sadece okul öğrencilerine tahsis edilmiş kütüphane mekanları, tekke veya tarikatlara bağlı kütüphaneler toplumun bazı kesimlerinin yararlandığı kütüphane yapıları olup, tebaanın tamamının erişemediği kütüphane kurumları olarak değerlendirilerek seçkiye dahil edilmemiştir.

Bu çerçevede, başkent İstanbul'da merkezileşip bünyesinde çok sayıda koleksiyonu toplayarak halka açan ve varlıklarını uzun zaman sürdüren ve bulundukları kentsel bölgede merkezi kurum niteliği kazanan İstanbul kütüphane kurumları üzerinden bir seçki oluşturulmuştur (**Tablo 4.1**) (**Bkz. Şekil D.1**). Bu seçki içeriğinde yer alan kütüphanelerin banisi, inşa edildiği semt, mimari kurgusunun ve oluşturulan kütüphane teşkilatının incelenmesi ile kütüphane kurumlarının merkezileşmesindeki etkenleri üzerinden değerlendirmeleri yapılmaktadır.

Tablo 4.1: Seçkide yer alan kütüphanelerin koleksiyon birikimleri (Kırmızı Çerçevesi: Gelen Koleksiyonlar, Mavi Çerçevesi: Giden Koleksiyonlar).

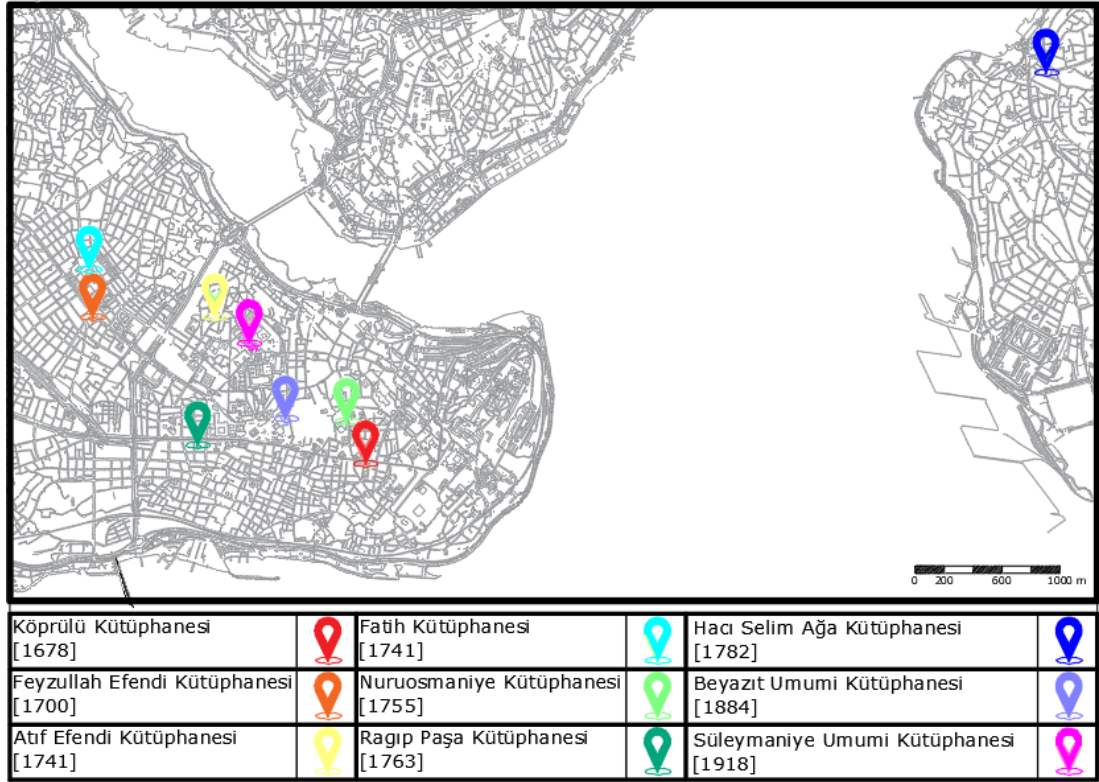
Seçkide Yer Alan Kütüphaneler	Kitap Koleksiyonlarının Dönemlere Göre Nakil Durumları					
	1.Dönem	2.Dönem	3.Dönem	4. Dönem	5.Dönem	6.Dönem
Köprülü Kütüphanesi Çemberlitaş 1678	1678: Köprülü Mehmed Paşa Fazıl Ahmed Paşa		1758: Hafız Ahmed Paşa	1805: Mehmed Asım Bey	1850: Ahmet Rifat Efendi	
Feyzullah Efendi Kütüphanesi Fatih 1700	1700: Feyzullah Efendi	1722: Carullah Veliyüddin Efendi	1734-35: Carullah Veliyüddin Efendi 1745: Halil Efendi b. İbrahim 1750: Yusuf Efendi			1916: Ali Emiri Efendi 1924: Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi Pertev Paşa Kütüphanesi Reşid Efendi

Tablo 4.1: Devam.

Atıf Efendi Kütüphanesi Vefa 1741			1741: Atıf Efendi 1743: Hacı Ömer Efendi 1761: Veliyüddin Efendi 1768-69: Veliyüddin Efendi			
Fatih Kütüphanesi Fatih 1742			1742: I. Mahmud Fatih Külliyesi Şehzade Mehmed Camii 1749: I. Mahmud 1751: I. Mahmud 1764: Abdülkerim Efendi	1813: Darphane Nazırı İbrahim Sarım Efendi		
Nuruosmaniye Kütüphanesi Çemberlitaş 1755			1755: III.Osman			
Ragıp Paşa Kütüphanesi Laleli/Aksaray 1763			1763: Koca Ragıp Paşa 1777: Safiye Molla Kadın			
Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Üsküdar 1782			1782: Hacı Selim Ağa		1915: Aziz Mahmud Hüdayi Kütüphanesi 1924: Nurbanu Valide Sultan Kemankeş Emir Hoca Yakup Ağa Gülnuş Valide Sultan Efgani Ali Haydar Efendi	

Tablo 4.1: Devam.

Beyazıt Umumi Kütüphanesi Beyazıt 1884						1883: Bezmi Alem Aziz Bey Hekimoğlu Vidin Muhafızı İdris Paşa Hoca Sadeddin Maarif Nezareti Namık ve Sabit Beyler Hafız Sadeddin Şem'i Efendizade Safiyüddin 1898: Mehmet Arif Bey
Süleymaniye Umumi Kütüphanesi Süleymaniye 1918						1918: Aşir Efendi Kütüphanesi Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi Esad Efendi Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa Medresesi Laleli Medresesi

Şekil 4.1: Seçki de yer alan kütüphane yapılarının harita üzerindeki gösterimi.

4.1. Köprülü Kütüphanesi (1678)

Köprülü Kütüphanesi, Köprülü Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen Köprülü Külliyesinin (dershane, mescit, türbe, sebil, çeşme, dükkanlar) inşası sonrasında Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatı nedeniyle oğlu Fazıl Ahmed Paşa tarafından eklenmiş yapı birimidir. Kütüphanelerin Osmanlı dönemindeki tarihsel süreci incelendiğinde bilinen ilk müstakil vakıf kütüphanesi yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kütüphane yapısı günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağlı Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi olarak varlığını sürdürmektedir.

Tablo 4.2: Köprülü Kütüphanesi Kaynakçası.

YAZILI KAYNAKLAR
Ağaoğlu, M., 2018. Osmanlı Devri Müstakil İstanbul Kütüphaneleri, Cinius Yayınları.
Ağaoğlu, M., 2018. Osmanlı Devri Müstakil İstanbul Kütüphaneleri, Cinius Yayınları.
Ağaoğlu, M., 2018. Osmanlı Batılılaşması Bağlamında 18. Yüzyılın İkinci Yarısında, Cinius Yayınları, İstanbul.
Anameriç, H., 2006. "İstanbul Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi". Türk Kütüphaneciliği 20, 2, s. 195-202.

Tablo 4.2: Devam.

Baykal, Y. S., 1981. Osmanlı Döneminde İstanbul'da İnşa Edilen Taş Tuğla Eserlerde Duvar Tekniğinin İncelenmesi, İÜEF Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul. Budak, A., 2006. 18. Yüzyıl Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) Kütüphane Yapıları Koruma Sorunları ve Önerileri, YL Tezi, MSGSÜ FBE, İstanbul. Çavdar, T., 1995. Tanzimattan Cumhuriyete Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi, Doktora Tezi, İ.Ü. SBE, İstanbul. Çobanoğlu, V., ‘‘Köprülü Kütüphanesi’’, ‘‘Köprülü Külliyesi’’, DBİA V. Durbalı, Y., 1963. İstanbul Kütüphaneleri ve Sıbyan Mektepleri, İÜEF Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul. Erünsal, İ. E., 2002. ‘‘Köprülü Kütüphanesi’’. İçinde İslam Ansiklopedisi. TDV. Erünsal, İ. E., 2020. Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul. Eyice, S., İstanbul Kütüphaneleri, İA. Galland, A., 1987. İstanbul’a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673), TTK Yay., Ankara Genço, M., 1982. İstanbul’daki Vakıf Eserlerinin Tamiri, İÜEF Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul. Özer, N., 1965. Köprülü Külliyesi, İÜEF Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul. Özyürek, K., 2019. Kuruluşundan Tanzimat’a Osmanlı Başkent Mimarisinde Eğitim Yapılarının Külliye Kuruluşları İçindeki Yeri ve Önemi, YL Tezi, MSGSÜ SBE, İstanbul. Yetişkin Kubilay, A., 1998. XVII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi, Doktora Tezi, İTÜ SBE, İstanbul.
GÖRSEL KAYNAKLAR
1329_Hrt_004201_Eminönü-Divanyolu İstikamet Haritası_Atatürk Kitaplığı 1331_Hrt_006324_Eminönü-Divanyolu caddesi ve civarı haritasıdır_Atatürk Kitaplığı 1334_Hrt_007186_Eminönü- Hocapaşa harik mahalli haritasından tahvil edilerek tersim kılınan haritasıdır._İBB 1913_Hrt_006188_Eminönü- Divanyolu caddesi ve civarı haritasıdır._Atatürk Kitaplığı Ayverdi Haritaları_B3 Alman Mavileri_c. II_image106_image 108_Atatürk Kitaplığı Pervititch Gedikpaşa_3 Atatürk Kitaplığı

4.1.1 Banisi

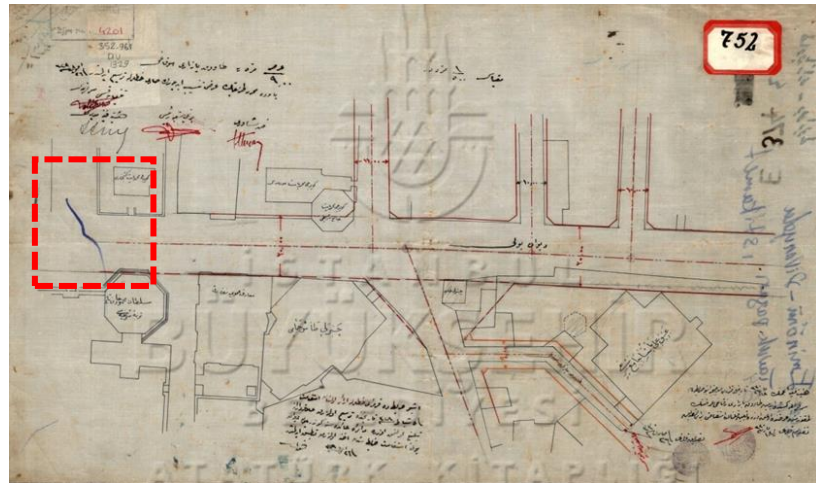
Külliye'nin banisi olarak görülen Köprülü Mehmed Paşa Sultan IV. Mehmed 1656-1661 yılları arasında sadrazamlık görevini üstlenmiştir. Arnavutluk'un Berat sancağına bağlı Rudnik (Ruznik) köyünde doğan Mehmed Paşa devşirme olarak Enderun'da yetişmiştir (**İlgürel, 2002**). Uzun yıllar devlet farklı devlet vazifelerinde bulunan Köprülü Mehmed Paşa Zilkade 1067'de (5 Eylül 1657) sadârete tayin edildi. Köprülü Mehmet Paşa, sadareti sürecinde siyasi ve askeri başarılarında disiplinli bir süreç geçirmiş ve yaşının ilerlediği süreçte yerine oğlu Fazıl Ahmed Paşa'yı halef

olarak geçirmiştir. 7 Rebûlevvel 1072 / 31 Ekim 1661 tarihinde vefat eden Köprülü Mehmet Paşa'nın cenazesi Çemberlitaş'taki külliyesinin türbesine defnedilmiştir.

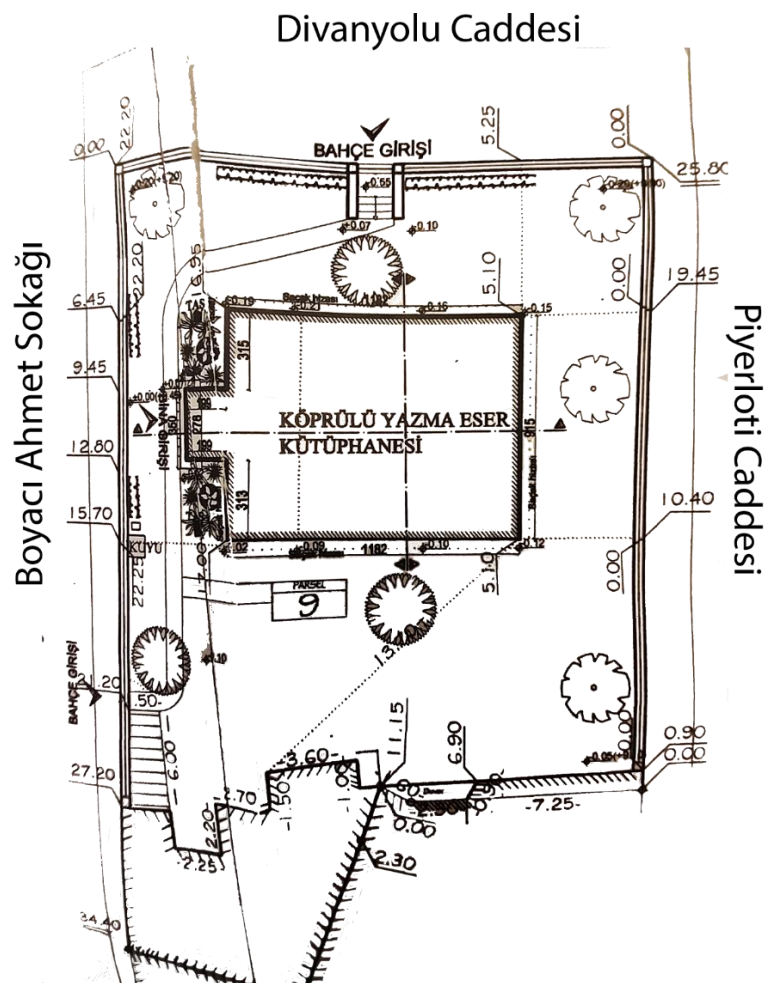
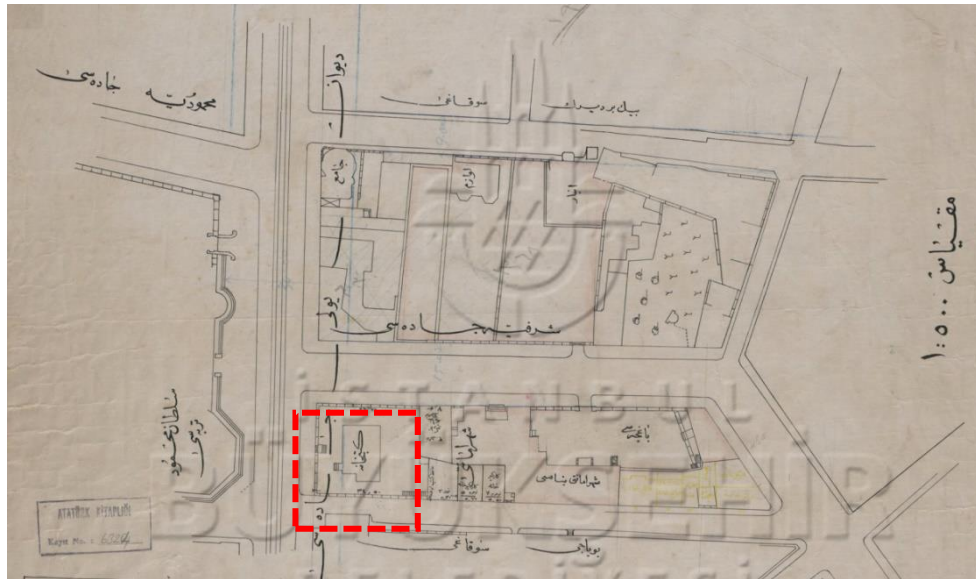
Fazıl Ahmed Paşa, 1045 (1635-36) yılında Amasya'nın Köprü (Vezirköprü) kasabasında doğmuş ve babasının sadrazamlığı bırakması üzerine yerine halef olarak geçmiştir. Bu döneme kadar müderrislik ve kaymakamlık gibi vazifelerde yer almıştır. Babasından devraldığı görevi devam ettiren Ahmed Paşa, on beş yıllık sadrazamlığı dış ilişkilerle meşgul olarak geçmiştir (Özcan, 2002). Köprülü Mehmed Paşa'nın banisi olduğu külliyenin tamamlanmayan kısımları olan Köprülü Kütüphanesi ve Vezir Hanı oğlu Fazıl Ahmet Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Köprülü Kütüphanesi, külliye arsasından bağımsız biçimde inşa edilmiştir. İyi bir eğitim görmüş ve kitap meraklısı olan yönüyle dikkat çeken Fazıl Ahmed Paşa, kütüphanenin hem müstakil yapısının hem de zengin içeriğinin oluşmasına yarar sağlamıştır (Erünsal, 2020). Fazıl Ahmed Paşa kütüphanenin yapımını ve kitapların vakıf işlemlerini tamamlamış olsa da ölümü nedeniyle kütüphanenin vakıf senediyle resmen kuruluşu kardeşi Fazıl Mustafa Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir (1678).

4.1.2 Vaziyet Planı / Konumu

Köprülü Kütüphanesi, Fatih ilçesinde Çemberlitaş semtinde Divanyolu üzerine, Köprülü Külliyesinin (medresesinin) yan parseline inşa edilmiştir. Boyacı Ahmet sokak ile Köprülü Külliyesinden ayrılan yapı girişini de bu sokak üzerinden sağlarken Divanyolu üzerinden sağlanan bahçe girişi günümüzde kapalı tutulmaktadır (Şekil 4.2, Şekil 4.3, Şekil 4.4).

Şekil 4.2: 1329 yılı Divanyolu (Atatürk Kitaplığı).

Köprülü Külliyesi, derslane, mescit, medrese, dükkanlar, türbe, sebil ve çeşme birimleri ile inşa edilmiş, kütüphane yapısı hem mimari olarak bağımsız inşa edilmiş hem de sonraki yıllarda eklenmiştir.

Yapının tam karşısında II. Mahmut Türbesi onun yanında da bir zamanlar Darülfünun binası olarak kullanılan Basın Müzesi binası yer almaktadır. Sıra devam ederken Çemberlitaş Hamamı, Çemberlitaş, Atik Ali Paşa Camii gibi önemli yapılarla komşu durumda olacağı bir bölgeye inşa edilmiştir (**Şekil 4.5**). Bu durum kütüphanenin inşa edildiği semtin, Osmanlı döneminde farklı yıllarda önemli yapıların inşasına tanıklık eden bir mevki olduğunu göstermektedir. Değişen kütüphane anlayışının ilk örneğinin de bu bölgede yer alması dikkat çeken bir durumdur.

Köprülü Külliyesinin yan parselinde 16. Yüzyılda Elçi Han'ın bulunduğu parselde Osman Bey Matbaası' da yer almaktadır. Osman Bey matbaası 1869 yılında kurulmuş ve 1876 yılında Kuran basımını tekel olarak uzun yıllar sürdüren ve devlet matbaasının da vazifelerini üstlenmiş önemli bir kurumdur (**Şekil 4.5**).

Şekil 4.5: Köprülü Kütüphanesi, Köprülü Medresesi¹, II. Mahmut Türbesi², Basın Müzesi³, Çemberlitaş⁴ ve Osman Bey Matbaası⁵ (**Pervititch Haritaları, Atatürk Kitaplığı**).

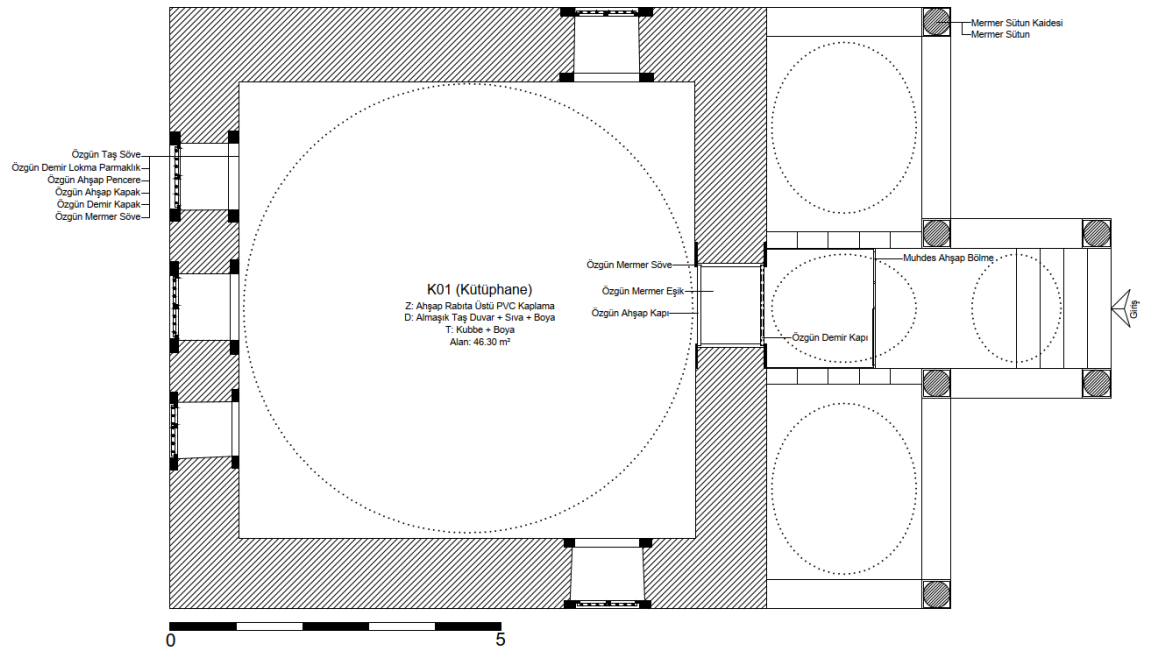
4.1.3 Mimari Kurgu

Köprülü kütüphanesi bulunduğu külliye yapısına vakıf olarak bağlı olmasına karşın mimari olarak bağımsız bir şekilde inşa edilmesiyle müstakıl yapılı kütüphanelerin ilk örneği olarak bilinmektedir (Erünsal, 2020). Köprülü Kütüphanesi içinde bulunduğu külliye ve çevresindeki medrese öğrencilerinin kullanımı için kurulmuş bir kütüphanedir.

4.1.3.1. Plan / Mekân Organizasyonu

Yapı, parselinde bahçeli bir şekilde inşa edilmiş ve girişi Boyacı Ahmet sokağından sağlanmıştır. Bahçe zemininden yükseltilmiş yapıya merdivenlerden çıkılarak revak bölümünden giriş yapılmaktadır. Revak bölümünün “T” şeklinde plan kurgusu 4 adet kubbe ile örtülmüştür. Yapının revak bölümünden iç mekâna girişine sonraki yıllarda muhdes ahşap kulübe eklenmiştir. Bu kulübe içerisinden orijinal ana kapıya ulaşılmaktadır (Şekil 4.6).

Tek mekânlı plan kurgusu ile inşa edilen yapı, okuma ve kitap depolama işlevlerinin aynı mekânda çözülmesini gerektirmiştir. 7 m x 7,20 m ölçülerindeki iç mekan pandantiflerle geçiş sağlanan sekizgen kasnak üzerine yerleştirilen kubbe ile örtülüdür (Şekil 4.6) (Budak, 2006).

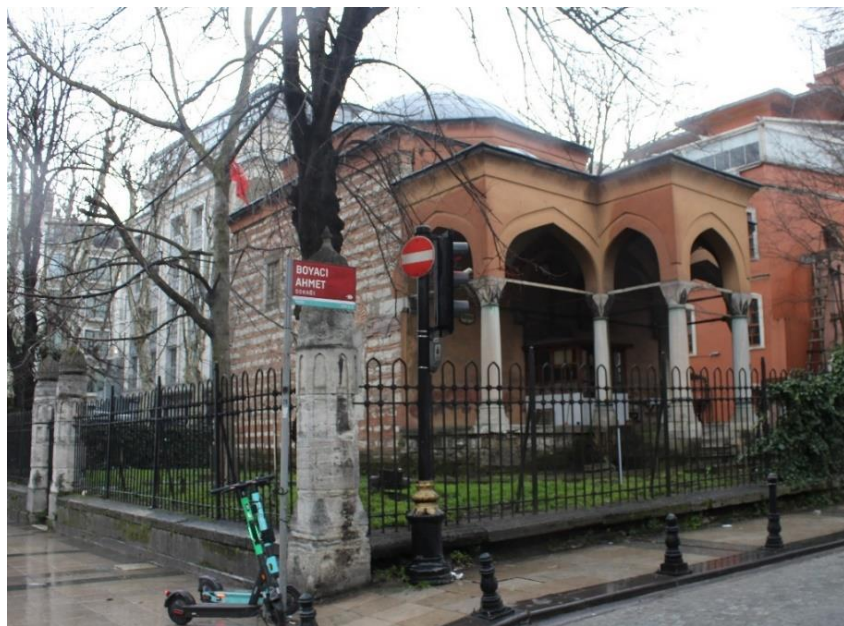
Şekil 4.6: Köprülü Kütüphanesi planı (VGM Arşiv’inden işlenerek).

4.1.3.2. Taşıyıcı Sistem / Malzeme

Tuğla-taş almaşık düzende kagir olarak inşa edilen yapının strüktürü cepheden okunabilmektedir (**Şekil 4.7**). Yapının girişinde yer alan revak bölümünde 6 adet mermer sütunlar ve sivri kemerler dikkat çekmektedir (**Şekil 4.8**). Sonradan eklenen kulübe bölümü ahşap kapı ve bölmelerden oluşurken yapının ana girişi demir ve ahşaptan imal edilen iki kapıdan oluşmaktadır. Yapının cephelerinde demir parmaklıklar ve demir kapaklarla birlikte ahşap pencereler dikkat çekmektedir.

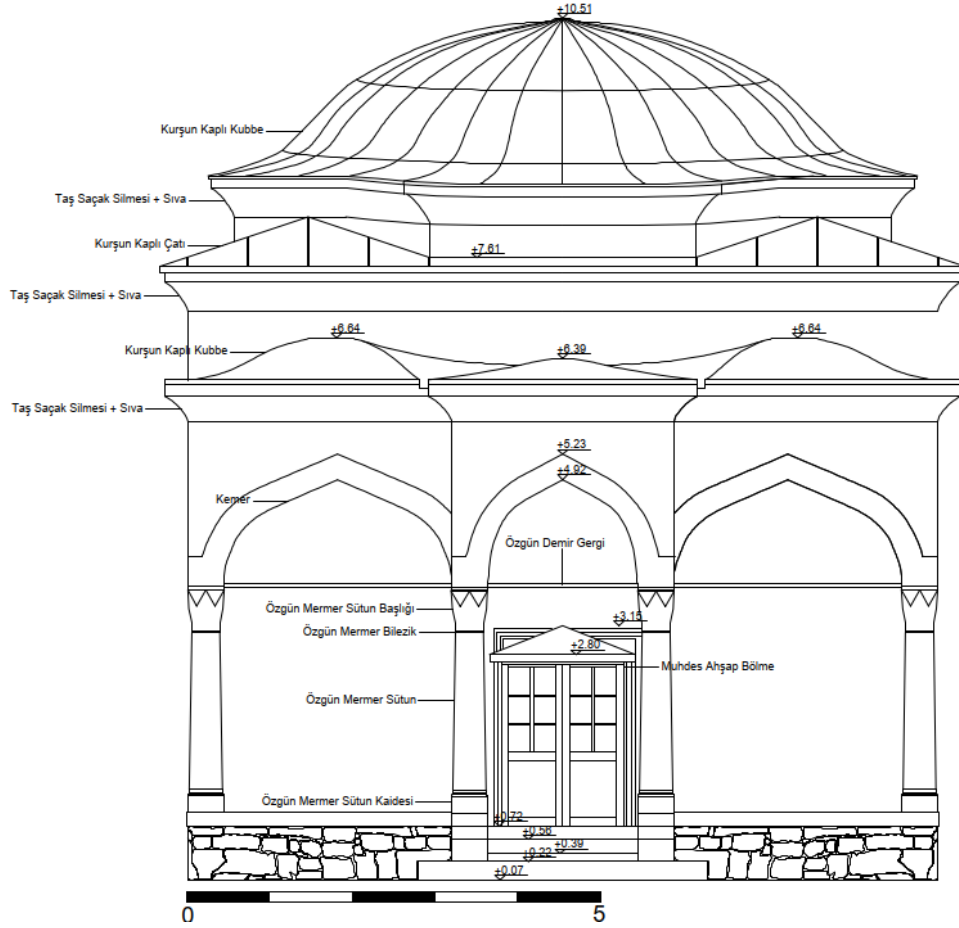
Şekil 4.7: Köprülü Kütüphanesi Divanyolu cephesi yapı malzemeleri.

Şekil 4.8: Köprülü Kütüphanesi Boyacı Ahmet Sokağı cephesi revaklı girişi.

4.1.3.3. Cephe Düzeni / Süsleme ve Bezeme

Yapının Boyacı Ahmet sokağına bakan giriş cephesinde sivri kemerli ve baklava desenli, mermer sütunlu revak bölümü yer almaktadır (Şekil 4.9). Revak bölümünde yer alan kubbelerde kalem işi bezemeler görülmektedir. Giriş cephesinde yalnızca kapı açıklığı bulunmaktadır (Şekil 4.9).

Şekil 4.9: Köprülü Kütüphanesi giriş cephesi (VGM Arşivi'nden işlenerek).

Divanyolu Caddesi ve komşu parselé dönük cephelele simetrik olarak inşa edilmiş ve altta bir üstte iki adet demir parmaklıklı pencereler yer almaktadır (Şekil 4.10, Şekil 4.11). Cephelelelele taş-tuğla almasıık düzen okunabilmektedir (Şekil 4.11).

Piyer Loti Caddesine bakan cephelelele simetrik cephelelele olduğu gibi yapı malzemesi cephe üzerinde görülmektedir. Bu cephelele üç altta üç üstte olmak üzere altı adet demir parmaklıklı pencere bulunmaktadır (Şekil 4.11).

4.1.4 Kütüphane Teşkilatı

4.1.4.1. Koleksiyonlar ve Personel Kadrosu

Kütüphanenin koleksiyonu dönem kütüphanelerinde görüldüğü üzere banilerinin katkıları ile gelişmiştir. Fazıl Ahmed Paşa'nın hem babası Köprülü Mehmed Paşa'ya ait kitapları hem de kendi birikimlerini toplayarak zengin bir koleksiyon oluşturduğu bilinmektedir **(Erünsal, 2020) (Bkz. Belge E.14, BOA, Y.PRK.EŞA.00012.00072)**. Köprülü ailesinin bağışları ile kütüphane koleksiyonu genişlemiştir.

Kütüphanenin vakfiye senedini Fazıl Ahmed Paşa hazırlamıştır. Vakfiye de kütüphanenin "... Talebe-i ulum ve ragibinin istifadesi..." için açıldığı belirtilirken "... yevm'ül-ahad ve's-sülûsa ve hamis günleri..." (Pazar, Perşembe, Salı) gün doğumundan ikindiye kadar açık olma şartı mevcuttur. **(Yetişkin Kubilay, 1998)**

Kütüphanenin vakfiyesinde kuruluş dönemi düşünüldüğünde özellikle dikkat çeken detaylardan biri de ödünç verme ile ilgili şartların bulunmasıdır. Farklı yazarlar bu durumu farklı görüşlerde ele almıştır.

Muzaffer Gökman bu durumu olumlu bir gelişme olarak yorumlamaktadır;

Garpta, ancak 19. asrın ikinci nısfından sonra hatta 20. asrın başında umumi kütüphanelerin evlere kitap verdiğini gördüğümüz halde, Türk dünyasında 17. asırda küçük bir kütüphane ihtiyaç sahiplerine üç ay hatta altı ay vade ile kitap verebiliyor. Buna karşılık hiçbir şey istemiyor (Gökman, 1952).

Müjgan Cunbur ise bu durumu hem bir ilerleme hem de koleksiyonların korunmasına zararlı olarak "Vakfiyedeki bu son şartla kütüphane dışına ödünç kitap verilmesi koleksiyonlarda pek çok eserin kaybolmasına sebep olmuştur. Bugün kütüphane defterine kayıtlı yüz kadar kıymetli eserin yanında "kadimen zayı" kaydı ile karşılaşılır (Cunbur, 1973)." şeklinde değerlendirmektedir.

Kütüphane vakfiyesinde sağladığı yarar nedeniyle bu kural önce sınırlandırılmıştır. Fakat yaşanan kitap kayıplarının artmasıyla 1698 yılı itibarıyla ödünç verme uygulaması kaldırılmıştır **(Bkz. Belge E.16, BEO.003527.26451)**.

Kütüphane 1678 yılında kurulmasıyla banileri Köprülü Mehmed Paşa ve Fazıl Ahmed Paşa'nın vakfettiği kitap koleksiyonları yapı içerisine yerleştirilmiştir. 1758 yılında Hafız Ahmed Paşa, 1805 yılında Mehmed Asım Bey, 1850 yılında Ahmet Rif'at

Efendi tarafından kitap koleksiyonları kütüphaneye vakfedilmiştir (Erünsal, 2020). Günümüzde kütüphane koleksiyonu 4 bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm Köprülü Mehmet Paşa ve Fazıl Ahmet Paşa'nın koleksiyonu; ikinci bölüm Fazıl Mustafa Paşa'nın torunu Hafız Ahmed Paşa; üçüncü bölüme Mehmed Asım Bey koleksiyonu yerleştirilmiştir. Kütüphaneye sonradan eklenen eserler ise dördüncü bölümde yer almaktadır. Kütüphanenin vakfiyesinde üç hafız-ı kütüb, bir mücellid ve bir bevvab tayin edilmesi geçmektedir. Külliyyeden ayrı bir personel kadrosunun bulunmasının yanı sıra personeline ödemeyi aylık kuruş üzerinden yapması da dikkat çekmektedir (Erünsal, 2020).

4.2. Feyzullah Efendi Kütüphanesi (1700) /Millet Kütüphanesi (1916)

Feyzullah Efendi Kütüphanesi'nin iki farklı süreci mevcuttur. 1700 yılında Şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından kendi adındaki külliyesi içinde vakıf kütüphanesi kurulmuştur. Yıllar içinde hem banisi hem de ailesi tarafından devam ettirilen süreç sekteye uğramış ve yapı atıl bir hale gelmiştir. 1916 yılına gelindiğinde Ali Emiri Efendi tarafından devralınan külliye içindeki kütüphane birimi işleyiş sürecine tekrar başlamıştır. Bu nedenle kütüphanenin iki farklı banisinin dönemindeki sürecini incelemek gerekmektedir. Günümüzde kütüphane yapısı, külliyenin tamamının kütüphaneye dönüştürülmesiyle işlevini Millet Yazma Eser Kütüphanesi olarak devam ettirmektedir.

Tablo 4.3: Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesi Kaynakçası.

YAZILI KAYNAKLAR
Arıkan, M., Uğur, A., 2022. "Feyzullah Efendi Koleksiyonuna Dair: Bir Vakfiyenin Söyledikleri". İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonları ve Koleksiyonları İtibarı ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s.239-263, İstanbul.
Ayar, N., 2011. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 567'deki Lügaz Mecmuası (vr. 245-280 Metin-İnceleme), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Üzeyir Aslan, İstanbul.
Budak, A., 2006. 18. Yüzyıl Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) Kütüphane Yapıları Koruma Sorunları ve Önerileri, YL Tezi, MSGSÜ FBE, İstanbul.
Cunbur, M., 1990. "Ali Emiri Efendi, Kütüphanesi ve Çıkardığı Mecmua", Erdem, VI/16, Ankara s. 239-251
Diren, Ş. İ., 2003. Feyzullah Efendi Medresesi Restorasyon Projesi, YL Tezi, İTÜ FBE, İstanbul.
Erünsal, İ. E., 2020. Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul.

Tablo 4.3: Devam.

Köşklü, Z., 2000. “18. Yüzyıl Kütüphanelerinden İki Örnek: İstanbul Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi ve İstanbul Feyzullah Efendi Kütüphanesi”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (AÜTAED), (15), Erzurum, 15-29. sayfa. Köşklü, Z., 2015. “İstanbul Feyzullah Efendi Medresesi ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisindeki Yeri”. Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu, s.221-228, Erzurum. Kut, G., 2013. “Millet Yazma Eser Kütüphanesi”, Anadolu Kütüphaneleri, Ankara, s. 263-299. Özyürek, K., 2019. Kuruluşundan Tanzimat’a Osmanlı Başkent Mimarisinde Eğitim Yapılarının Külliye Kuruluşları İçindeki Yeri ve Önemi, YL Tezi, MSGSÜ SBE, İstanbul. Tevfikoğlu, M., 1971. “Millet Kütüphanesi Kurucusu Ali Emîrî Efendi”, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, XX/3, s. 147-155. Timurtaş, F. K., 1979. “Millet Kütüphanesinin Kurucusu Ali Emiri Efendi”, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, XXVIII/3, s.115-117.
GÖRSEL KAYNAKLAR
Pervititch_18_Hrt_000627_Atatürk Kitaplığı Alman Mavileri c.II image 207 Atatürk Kitaplığı

4.2.1 Banisi

Feyzullah Efendi Kütüphanesi kurulduktan sonra uzun yıllar varlığını devam ettirmiştir. 1916 yılına gelindiğinde Ali Emiri Efendi’nin kurmak istediği Millet Kütüphanesi için kendisine bu külliye yapısı sunulmuş ve Ali Emiri Efendi tarafından tamir ettirilerek koleksiyonu zenginleştirilmiştir. Bu nedenle kütüphanenin iki farklı banisi üzerinden incelenmesi gerektiği düşünülmüştür.

4.2.1.1. Şeyhülislam Feyzullah Efendi

Erzurum’ da doğan ve babası Erzurum müftüsü olarak görev yapan Feyzullah Efendi eğitim sürecini de babasından aldığı destekle tamamlamıştır. Bu süreçte Erzurum’un önemli alimlerinden olan Şeyh Vani Efendi’den dersler almış ve hocasının daveti üzerine İstanbul’a gitmiş ve damadı olmuştur (**Şekil 4.12**). Vani Efendi’nin desteğiyle IV. Mehmed’in şehzadesi II. Mustafa’ya hocalık yaparak başlayan (1669) müderrislik görevine Haydarpaşa, Sah-ı Seman ve Ayasofya gibi medreselerde devam etmiş ve 1688 yılında II. Süleyman’ın saltanatı sırasında 17 günlük şeyhülislamlık görevine getirilmiştir (**Tayşi, 1995**). Şehzadeliğinde hocalığını yaptığı II. Mustafa’nın tahta çıkışı akabinde 1695 yılında tekrar şeyhülislam görevine getirilmesiyle 8 yıllık görevi sürecinde gösterdiği nüfuzlu hareketleri 1703 yılında Edirne Vakası olarak bilinen

ayaklanma sürecini başlatmış ve oğlu ile kendisinin ölümüne neden olmuştur (**Tayşi, 1995; Diren, 2003**).

Şekil 4.12: Şeyhülislam Feyzullah Efendi (**Millet Yazma Eserler Kütüphanesi**).

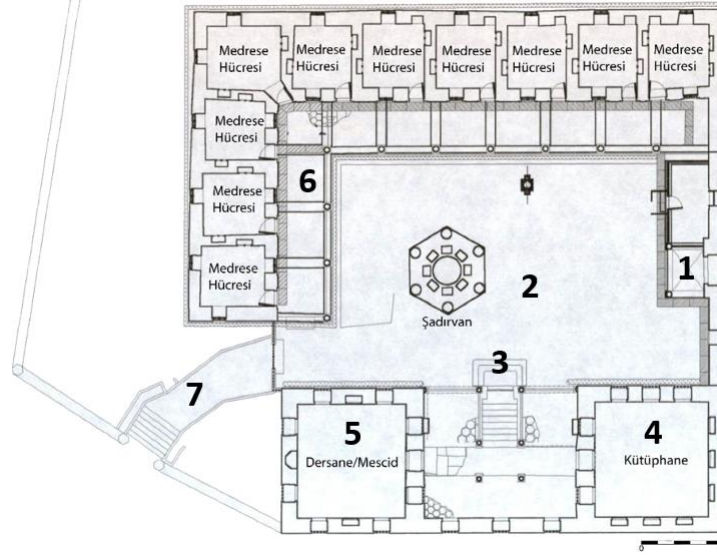
4.2.1.2. Ali Emiri Efendi

Diyarbakır’ da doğan Ali Emiri Efendi donanımlı bir eğitim süreci geçirmiş ve 1875’te telgrafçı olarak iş hayatına başlamış, 1878 yılında Heyet-i Islahiyye ile gelen Abidin Paşa’nın yanına müsevvit görevi ile devam etmiştir. İlerleyen yıllarda muhasebecilik, defterdarlık ve maliye müfettişliği gibi görevleri de yerine getiren Ali Emiri Efendi 1908 yılında emekli oldu (**Tayşi,1989**). Edebiyat ve kitap sevgisi ile tanınan Ali Emiri Efendi’nin hayatı boyunca gittiği bölgelerden kitaplar topladığı çeşitli kaynaklarda geçmektedir (**Tayşi,1989; Cunbur, 1988, Tefikoğlu, 1970; Timurtaş, 1979**).

4.2.2 Vaziyet / Konum

Kütüphane yapısı, Fatih ilçesinde Macarlar Caddesi üzerinde bulunan külliye avlusunda yer almaktadır. Külliye içinde bağımsız bir yapı olarak inşa edilen kütüphane binası ve mescit, medrese, şadırvan ve çeşmeden oluşan bir avlu içinde yer almaktadır (**Şekil 4.13**). Külliye yapısı kendisine benzer biçimde bünyesinde kütüphane kurumlarının yer aldığı Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi, Damat İbrahim Paşa Külliyesi ve Fatih Külliyesi gibi yapılar ile aynı semt içinde yer almaktadır (**Şekil 4.14**). Fatih Külliyesi, Konstantinapol’un Sultan Mehmed tarafından fethi ile inşa edilmeye başlanmış ve kuruluşu ile başkent İstanbul’un kültür mekanlarından biri olma özelliğini korumuştur. İlk yıllarda cami içinde kitap koleksiyonlarının toplanması sonrası kütüphane mekanına geçiş yapılan külliyenin avlu kısmında

sahaflarında kitap ticaretini sürdürdüğü kaynaklarda geçmektedir. Özellikle bu sahafların bulundurduğu kitapların medrese öğrencilerine yönelik olması çevredeki medreselerin yoğunluğu ile açıklanmaktadır (Erünsal, 2021).

Şekil 4.13: Feyzullah Efendi Külliyesi planı (Atatürk Kitaplığı). 1-Külliye Ana Giriş, 2-Avlu, 3-Kütüphane/Dersane Kütlesi Girişi, 4- Kütüphane, 5-Dersane-Mescid, 6-Medrese, 7-Cadde Girişi.

Şekil 4.14: Feyzullah Efendi -Millet Kütüphanesi (A), Fatih Külliyesi (B) (Atatürk Kitaplığı).

4.2.3 Mimari Kurgu

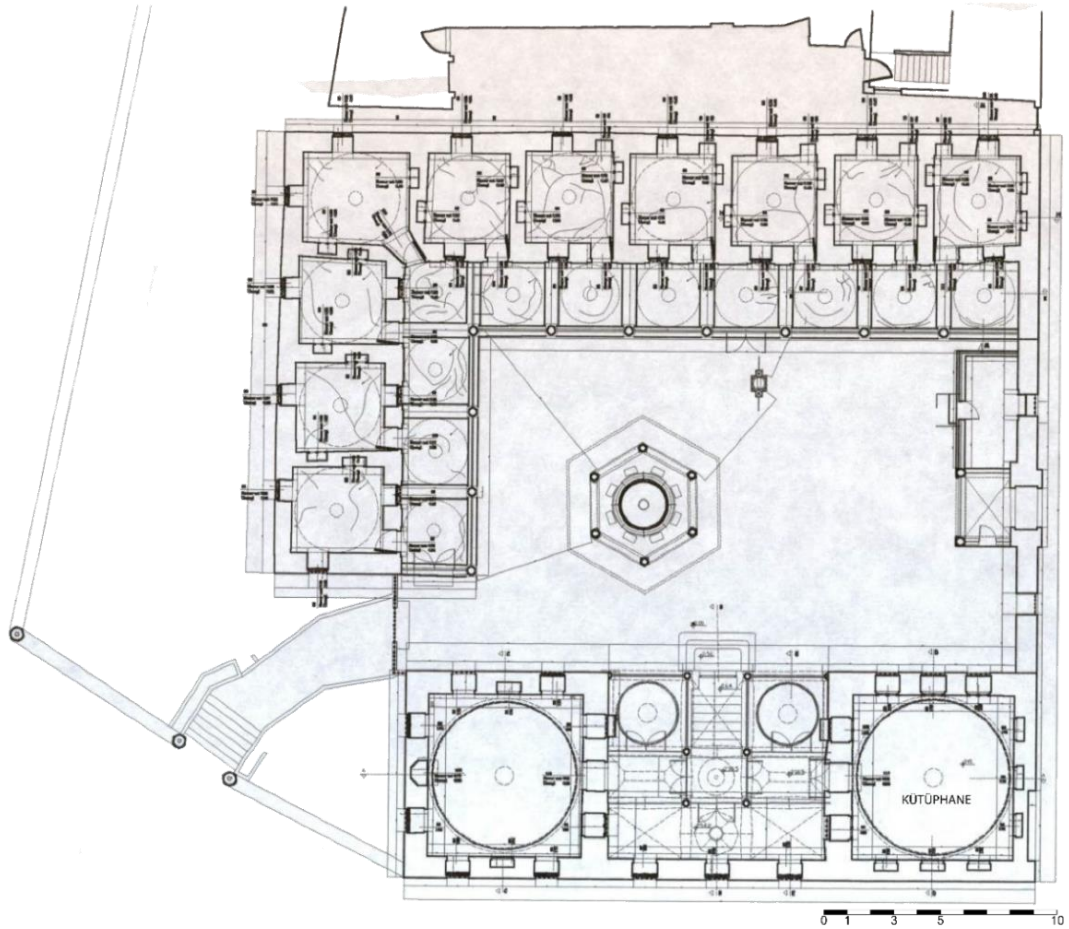
Vaziyet incelendiğinde yapının Macar Kardeşler Caddesi, Ali Emiri Sokağı ve Feyzullah Efendi Sokağı arasında kalan parsel de yer aldığı görülmektedir (**Şekil 4.14**). Külliye'nin ana giriş kapısı çeşmesinin de bulunduğu Feyzullah Efendi Sokağından sağlanmaktadır. İlerleyen yıllarda Macar Kardeşler Caddesi üzerinden de giriş açılmıştır. Basık kemerli ana giriş kapısından kubbe ile örtülü bir giriş mekânı ile avluya geçiş sağlanmaktadır (**Şekil 4.13**). Külliye içinde mescit-dershane, kütüphane, on hücreli medrese, şadırvan, iki çeşme bulunmaktadır (**Şekil 4.13**). Külliye'nin güney ve batı yönünde L biçimde yerleşen on hücreli medrese yapısı revaklı girişi ile dikkat çekmektedir. Baklava desenli sütun başlıkları ve sivri kemerleri ile revak bölümünden yuvarlak kemerli mermer kapılardan geçilen hücreler 4x4 m ölçülü kare plan yapılı ve kubbe ile örtülüdür (**Şekil 4.13**) (Köşklü, 2015). Külliye'nin Macarlar Caddesi cephesinde yer alan kütüphane ve dersane/mescit birimleri ortak bir yapı içerisinde planlanmıştır. Bu iki mekan zeminden yükseltilmiş revaklı ve taç kapılı giriş ile geçilen ara mekan ile birleştirilmiştir (**Şekil 4.15, Şekil 4.16**).

Şekil 4.15: Feyzullah Efendi -Millet Kütüphanesi binası (Atatürk Kitaplığı).

4.2.3.1. Plan / Mekân Organizasyonu

Kütüphane ve dersane/mescit birimlerinin yer aldığı yapıya külliye avlusu içinden merdivenle yükseltilmiş mermer taç kapıdan giriş yapılmaktadır (Şekil 4.16). Giriş ile geçiş yapılan ilk mekan, cepheden de okunan sivri kemerlerden oluşan revak kısmıdır. Bu iç kısımda merdivenle çıkılan bir ara mekân bulunmaktadır (Şekil 4.17). Bu ara mekanın iki yanına simetrik biçimde yerleştirilen dersane/mescit ve kütüphane alanları, 7.50X7.50 m plan ölçülü kütleler halinde inşa edilmiştir. Bu kütleler cephe düzenleri yanı sıra aynı zamanda iç mekanlarında dolap nişleri ve mihrap detayı ile farklılık gösterirler (Şekil 4.16, Şekil 4.18, Şekil 4.19). Kütüphane mekanının da yer alan dolap nişleri, yapıda kitap deposu için farklı bir mekanın bulunmaması nedeniyle önem arz etmektedir. (Şekil 4.16, Şekil 4.19). Ali Emiri Efendi'nin kütüphane koleksiyonunu genişletmesiyle (1916) kitap deposu için dersane/mescit mekanından da yararlandığı düşünülmektedir.

Şekil 4.16: Feyzullah Efendi -Millet Kütüphanesi planı (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 4.17: Feyzullah Efendi -Millet Kütüphanesi giriş ara mekânı.

Şekil 4.18: Feyzullah Efendi -Millet Kütüphanesi dershane/mescit.

Şekil 4.19: Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesi iç mekân kitap nişleri.

4.2.3.2. Taşıyıcı Sistem / Malzeme

Külliyenin ana girişinin bulunduğu aynı zamanda da kütüphanenin sağır cephesi olan Feyzullah Efendi Sokağında yer alan cephede kesme taş ile inşa edilmiştir (**Şekil 4.20**). Medrese biriminde cephelerde kesme taş kullanılırken diğer kısımlarsa tuğla- taş almalı düzen kullanılmıştır. Medresenin revak bölümünde yer alan sivri kemerlerde kesme taş ile inşa edilmiştir (**Şekil 4.21**).

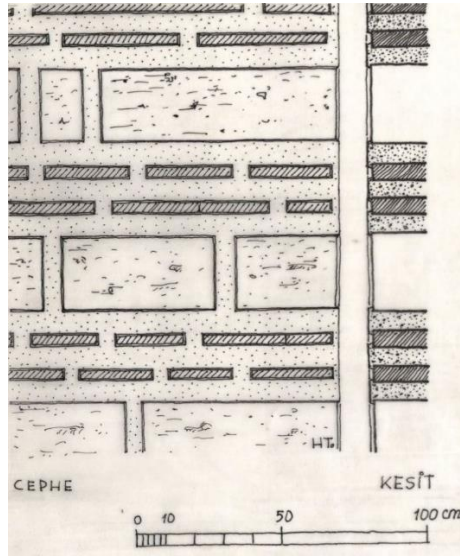

Şekil 4.20: Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Sokağı cephesi kesme taş inşa düzeni.

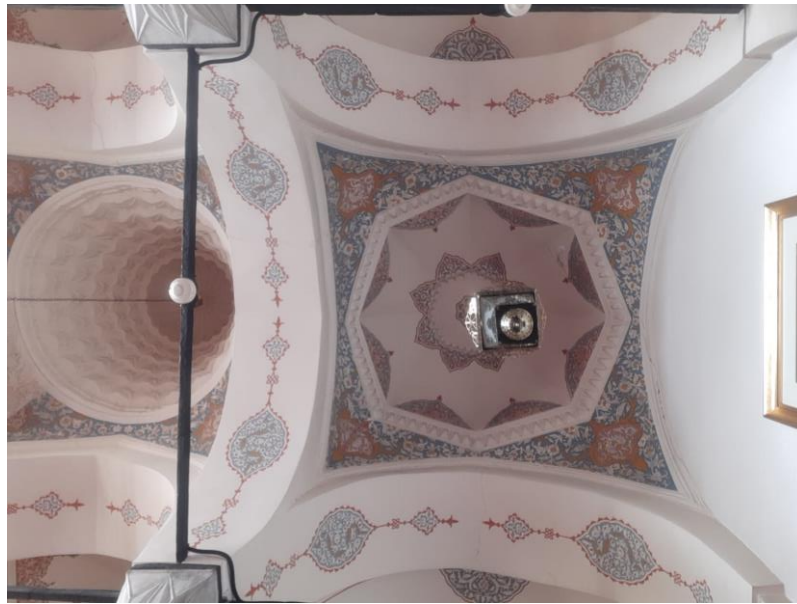

Şekil 4.21: Feyzullah Efendi Külliyesi medrese hücreleri (Feyzullah Efendi- Millet Yazma Eser Kütüphanesi Arşivi).

Kütüphane ve mescit/dershane yapı kütesinin diğr cephelerinde tuğla ve taşla derzli düzende inşa görölmektedir (şekil 4.22). Bu kütleyle girişte yer alan basık kemerli mermer taç kapı yer almaktadır. Ara mekânın 8 sütunla ayrılan bölümleri kubbe ve tonozlarla örtölmüştür (şekil 4.23). İki yanda bulunan birimlere geçişte aynalı tonoz kullanıldığı görölmektedir (şekil 4.24). Mescit/dershane ve kütüphanenin girişi yuvarlak kemerli mermer kapılardan sağlanmaktadır. Bu iki birimde pandantifle geçiş sağlanan kubbeler ile örtölüdür (şekil 4.24).

şekil 4.22: Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesi almaşık düzen duvar detayı (Atatürk Kitaplığı).

şekil 4.23: Feyzullah Efendi Kütüphanesi ara mekân tavan örtöleri (kubbe, tonoz).

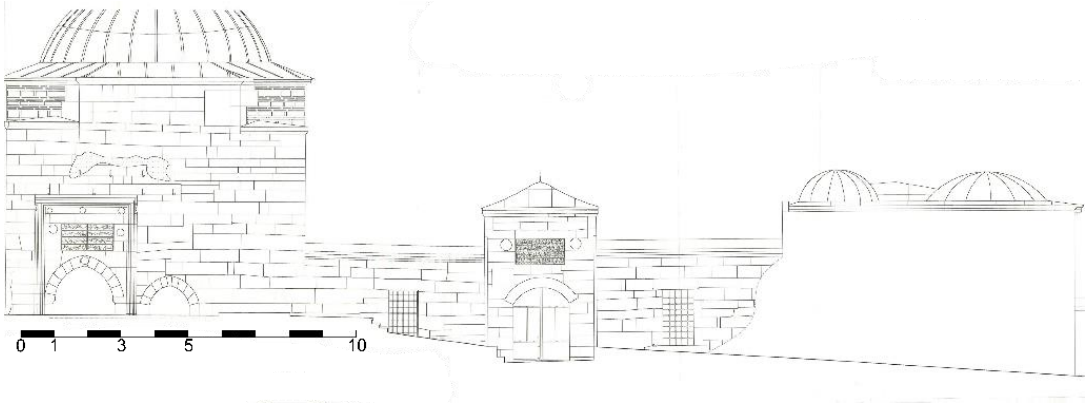
Şekil 4.24: Feyzullah Efendi Kütüphanesine ara mekândan kütüphaneye geçiş kısmı aynalı tonoz.

Şekil 4.25: Feyzullah Efendi Kütüphanesi kubbesi.

4.2.3.3. Cephe Düzeni / Süsleme ve Bezeme

Külliyenin Feyzullah Efendi Sokağına bakan cephesinde kesme taş düzeni okunmaktadır. Ana giriş kısmının da bulunduğu cephede kapı girişinde rozet ve kitabe yer almaktadır (Şekil 4.26). Girişin iki yanında avluya bakan demir parmaklıklı açıklıklar mevcuttur (Şekil 4.26, Şekil 4.27). Cephede çeşmenin bulunduğu kısım aynı zamanda kütüphanenin de sağır cephesini oluşturmaktadır (Şekil 4.26). Cephenin bu kısmında çeşme üzerinde yer alan kitabe ve rozetlerin dışında üst kısmında bulunan kuş evi de vakıf kültürünün önemli bir geleneği olarak dikkat çekmektedir (Şekil 4.28, Şekil 4.29).

Şekil 4.26: Feyzullah Efendi Külliyesi Feyzullah Efendi Sokağı Cephesi (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 4.27: Feyzullah Efendi Külliyesi Feyzullah Efendi Sokağı giriş kapısı (Feyzullah Efendi-Millet Yazma Eser Kütüphanesi Arşivi).

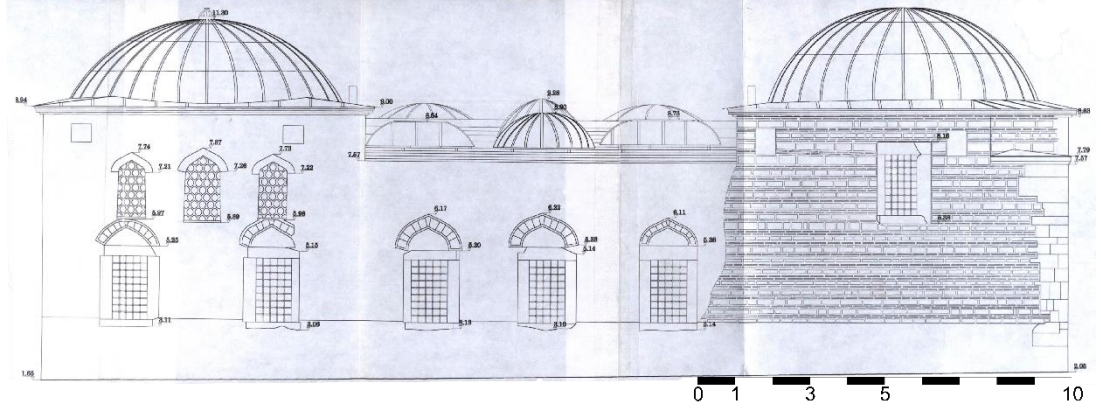

Şekil 4.28: Feyzullah Efendi Kütüphanesi çeşmesi.

Şekil 4.29: Feyzullah Efendi Kütüphanesi kesme taş düzeni ve kuş evi.

Macarlar Caddesine bakan cephe, derslane/mescit, kütüphane ve ara mekanın yer aldığı kısımdır. Almaşık örgü yapı malzemesi bu cepheden okunmaktadır (**Şekil 4.30**). Cephede ara mekanın bulunduğu kısımda demir parmaklıklı sivri kemerli üç adet pencere bulunmaktadır (**Şekil 4.30, Şekil 4.31**). Derslane/mescit biriminin yer aldığı kısımda üstte üç adet sivri kemerli alçı kemerli pencere altta iki adet sivri kemerli dikdörtgen pencere bulunurken, kütüphane alanının iç mekanda yer alan dolap nişlerinden dolayı kısmen sağır olduğu bu cephesinde üstte bir adet dikdörtgen pencere yer almaktadır (**Şekil 4.30, Şekil 4.32, Şekil 4.33**). Cephe de kirpi saçak düzeni de dikkat çekmektedir.

Şekil 4.30: Feyzullah Efendi Kütüphanesi Macarlar Caddesi cephesi (**Atatürk Kitaplığı**).

Şekil 4.31: Feyzullah Efendi Külliyesi Macarlar Caddesi cephesi kütüphane- derslane arası ara mekân cephesi (**Atatürk Kitaplığı**).

Şekil 4.32: Feyzullah Efendi Külliyesi Macarlar Caddesi Cephesi dersane/mescit mekânı cephesi (**Atatürk Kitaplığı**).

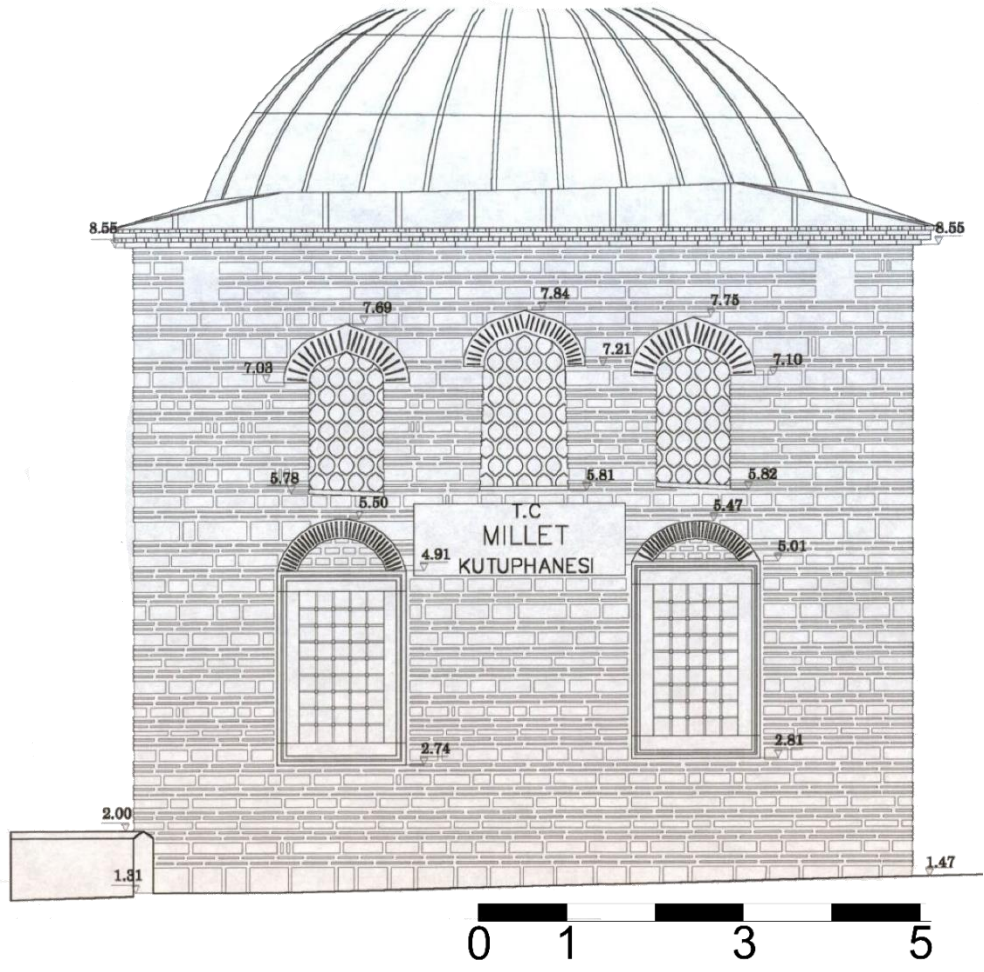

Şekil 4.33: Feyzullah Efendi Kütüphanesi Macarlar Caddesi Cephesi (**Atatürk Kitaplığı**).

Külliye sonradan açılan giriş kapısının bulunduğu kısım da dersane/mescit biriminin cephesi yer almaktadır (**Şekil 4.35, Şekil 4.36**). Cephede üstte sivri kemerli alçı şebekeli üç adet pencere yer alırken alt kısımda yuvarlak kemerli dikdörtgen iki adet pencere bulunmaktadır (**Şekil 4.35, Şekil 4.36**). Almaşık örgü düzeni bu cephede de okunurken 1916 yılında Millet Kütüphanesi'ne dönüştürülmesinden sonraki dönemde bu cepheye panosu eklenmiştir (**Şekil 4.35, Şekil 4.36**.) Bu cephede de yer alan kuş evleri sağ ve sol üst kısımda yer alırken çatı örtüsüne geçişte kirpi saçak bu cephede de devam ettirilmiştir (**Şekil 4.34**).

Şekil 4.34: Feyzullah Efendi Külliyesi dersane/mescit cephesi kuş evi ve kirpi saçak detayı.

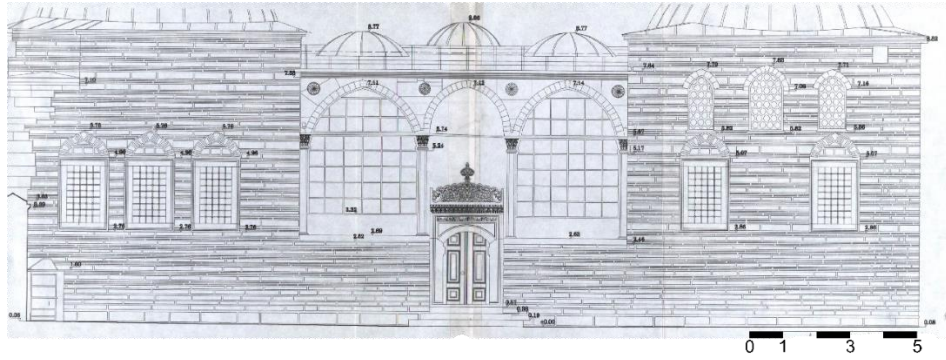

Şekil 4.35: Feyzullah Efendi Külliyesi dersane/mescit cephesi (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 4.36: Feyzullah Efendi Külliyesi Macarlar caddesi girişi dersane/mescit kütsesi cephesi.

Kütüphane ve dersane/mescit kütesinin avluya bakan cephesinde ara mekânın bulunduğu kısımda yer alan revaklı ve taç kapılı yükseltilmiş giriş dikkat çekmektedir (Şekil 4.37, Şekil 4.38, Şekil 4.39). Basık kemerli kapının üstünde 3 adet rozet kitabe ve mukarnas süsleme dizisi bulunmaktadır (Şekil 4.37, Şekil 4.38, Şekil 4.39, Şekil 4.40). Dört adet mukarnas başlıklı sütunlar sivri kemerler ve üstünde rozetler yer almaktadır (Şekil 4.37, Şekil 4.38). Bu cephenin dersane/mescit kısmında kuş evi, üstte üç adet sivri kemerli alçı şebekeli pencere, altta iki adet sivri kemerli demir parmaklıklı dikdörtgen pencere yer almaktadır (Şekil 4.37). Kütüphane cephesinde ise sivri kemer alınlıklı, demir parmaklıklı 3 adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Şekil 4.37).

Şekil 4.37: Feyzullah Efendi Kütüphanesi avlu cephesi (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 4.38: Feyzullah Efendi Kütüphanesi avlu cephesi revak bölümü.

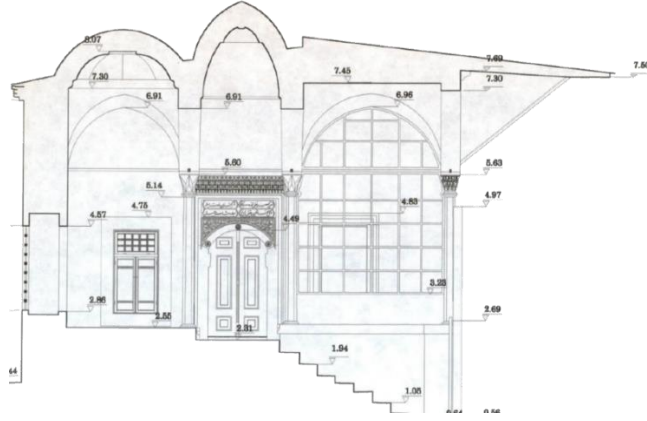

Şekil 4.39: Feyzullah Efendi Kütüphanesi taç kapısı.

Şekil 4.40: Feyzullah Efendi Kütüphanesi taç kapı detayı (Atatürk Kitaplığı).

Kütüphane ve dersane/mescit mekanlarının ara mekâna bakan cepheleri de mevcuttur (Şekil 4.41, Şekil 4.42). Burada her iki mekânında yuvarlak kemerli ve kemerin üstünde üç adet rozet yer alan bitkisel süslemeli ve kitabeli giriş kapıları mevcuttur (Şekil 4.41, Şekil 4.42). Kapıların sövelerindeki mukarnaslı bezemeler dikkat çekmektedir (Şekil 4.43).

Şekil 4.41: Feyzullah Efendi kütüphane ve dersane/mescit yapısı ara mekân kesiti (Atatürk Kitaplığı).

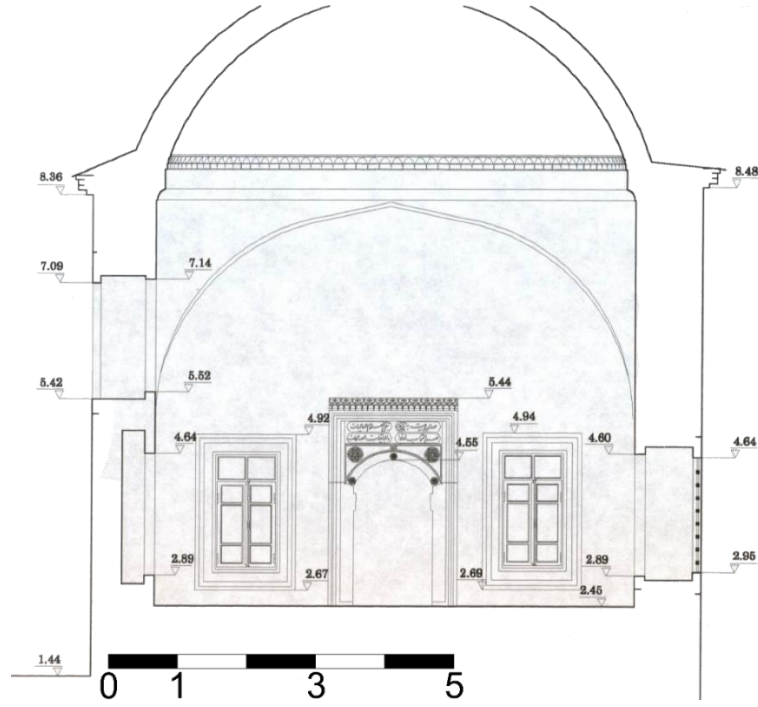

Şekil 4.42: Feyzullah Efendi Kütüphanesi giriş kapısı.

Şekil 4.43: Kütüphane ve dersane/mescit mekanlarının giriş kapı söveleri.

Kütüphanenin iç mekânında avluya, Macarlar caddesine ve ara mekân duvarlarında pencere açıklıkları bulunurken Feyzullah Efendi sokağına bakan cephede duvar nişleri görülmektedir (Şekil 4.45). Ara mekân, dersane/mescit ve kütüphanede tavan ve duvarlarda kalem işlemleri yoğun biçimde kullanılmıştır (Şekil 4.19, Şekil 4.23, Şekil 4.24, Şekil 4.25, Şekil 4.45).

Şekil 4.44: Feyzullah Efendi Kütüphanesi kesiti (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 4.45: Feyzullah Efendi Kütüphanesi iç mekân niş ve kalem işi detayları.

4.2.4 Kütüphane Teşkilatı

4.2.4.1. Koleksiyonlar

Feyzullah Efendi'nin ilk koleksiyonunu oluşturduğu kütüphane de zengin bir koleksiyon oluşturduğu kaynaklarda geçmektedir. Feyzullah Efendi'nin koleksiyonundaki kitaplar incelendiğinde minyatürlü ve tezhipli eserler ve önemli kişilerin eserlerinin yer alması koleksiyonun değerini kanıtlar niteliktedir **(Gençboyacı, 2014)**.

1722 yılında Carullah Veliyüddin Efendi kitap koleksiyonunu Feyzullah Efendi Kütüphanesi'ne vakfetmiş fakat 1734-35 yıllarında kendi kütüphanesinin inşasını gerçekleştiren kitaplarını yeni binasına taşımıştır. 1745 yılında Halil Efendi b.İbrahim, 1750 yılında Fatih Camii İmamı Yusuf Efendi kendi kitap koleksiyonlarını Feyzullah Efendi Kütüphanesi'ne vakfetmiştir. 1916 yılında Ali Emiri Efendi'nin kütüphaneyi Millet Kütüphanesi'ne dönüştürme çabasıyla kendi koleksiyonuyla zenginleştirmiştir. Ali Emirinin koleksiyonunu 17.856 adet kitaptan oluşmaktadır. Bu kitaplardan 3371 'i yazma, 14.485'i basma kitap olarak geçmektedir **(Cunbur, 1988)**.

1924 yılında Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu, Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu, Pertev Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu, Reşid Efendi Koleksiyonu kütüphaneye eklenmiştir.

Günümüzde kütüphanede Ali Emirî, Feyzullah Efendi, Reşid Efendi koleksiyonları bulunmaktadır, diğer koleksiyonlar Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nin kurulmasıyla buraya taşınmıştır.

4.2.4.2. Personel Kadrosu

Feyzullah Efendi'nin vakfiyesinde belirtilen şartlara göre kütüphaneye üç adet hafız-ı kütüp alınması geçmektedir. Burada personeline verdiği maaşla ilgili İsmail Erünsal'ın "Feyzullah Efendi, vakfiyesinde tayin ettiği üç hafız-ı kütübe aynı ücretin verilmesini belirterek diğer kütüphanelerdeki birinci hafız-ı kütübe daha fazla ücret verilmesi şeklindeki uygulamadan farklı bir yol tutmuştur **(Erünsal, 2020)**." yorumu bulunmaktadır.

Bu duruma ek olarak oğlu Şeyhülislam Mustafa Efendi'nin de ilerleyen yıllarda mücellidlik kadrosunu da kütüphaneye eklediğini belirtmiştir.

4.3. Atıf Efendi Kütüphanesi (1741)

Vefa semtinde Defterdar Atıf Efendi tarafından vakıf kütüphanesi olarak kurulan kütüphane kurumu 18. Yüzyıl kütüphane kurumları arasında öne çıkan niteliklere sahiptir. Bu nitelikler hem mimari unsurlarla hem de kütüphane teşkilatı ile kendisinden sonra inşa edilen kütüphane kurumları için örnek teşkil ettiği düşünülmektedir. Kütüphane günümüzde de varlığını Süleymaniye Umumi Kütüphanesine bağlı yazma eser kütüphanesinin olarak devam ettirmektedir.

Tablo 4.4: Atıf Efendi Kütüphanesi Kaynakçası.

YAZILI KAYNAKLAR
Budak, A., 2006. 18. Yüzyıl Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) Kütüphane Yapıları Koruma Sorunları ve Önerileri, YL Tezi, MSGSÜ FBE, İstanbul.
Keleş Ocakcan, Tuğba, 2013. 18. Yüzyıl Osmanlı Kütüphanelerinin Yapım Teknikleri ve I. Mahmut Kütüphanesi Restorasyon Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme, YL Tezi, MSGSÜ FBE, İstanbul.
Erünsal, İ. E., 1991. “Atıf Efendi Kütüphanesi”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c.4 s. 60-61, TDV.
Erünsal, İ. E., 2020. Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul.
Köseoğlu E., (t.y.). “Bir 18. Yüzyıl Osmanlı Yapısı: Vefa’da Atıf Efendi Kütüphanesi”. Arredamento, s. 118-123.
Sezgin, F., 1955. “Âtıf Efendi Kütüphanesinin Vakfıyesi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Dergisi, VI, 132-144. sayfa.
Ünsal, B., 1984. “Türk-Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimârî Yöntemi”, Vakıflar Dergisi, XVIII, 98, 101, 117. sayfa.
Yetişkin Kubilay, Ayşe, 1998. XVII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi, Doktora Tezi, İTÜ SBE, İstanbul.
GÖRSEL KAYNAKLAR
Alman Mavileri_c.II_image177_image180_Atatürk Kitaplığı
Hrt_006027_Eminönü Vefa caddesi ve civarı haritasıdır. Pafta No Ş 83_Atatürk Kitaplığı

4.3.1. Banisi

Kütüphanenin banisi Sultan I. Mahmud’un saltanatı sürecinde baş defterdarlık görevini yerine getiren Atıf Mustafa Efendi’dir. İstanbul’da doğan ve tahsil hayatını geçiren Atıf Efendi, baş defterdarlık görevini kesintili süreçlerle devam ettirmiştir (Balgalmış, 1991). Şair ve hattat kimliği ile de öne çıkan Atıf Efendi’nin didaktik şiirleri ve Türkçe, Arapça, Farsça manzumeleri bulunmaktadır. Sanatçı yönü öne çıkan değerli bir devlet adamı portresi çizmektedir.

4.3.2. Vaziyet / Konum

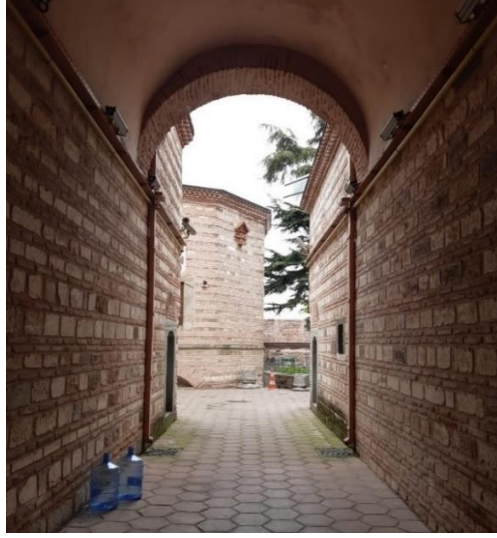
Atıf Efendi Kütüphanesi Fatih ilçesinde Vefa semtinde Vefa Caddesi, Tirendaz Sokağı ve Sarı Beyazıt Caddesinin kesiştiği parselde yer almaktadır (**Şekil 4.46**). Kütüphane çevresinde bulunan Molla Zeyrek Camii, Fatih Külliyesi gibi fetih sonrasında Semaniye medreselerinin kurulmasından önce eğitim merkezi olarak kullanılan bir yapıdır. Eğitim ve kültür faaliyetlerinin başlangıcı sayılan yapı Osmanlı Döneminde medrese eğitim sürecini devam ettirmiştir. Bu bölgede Atıf Efendi kütüphanesinin yanı sıra Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi ve Şehit Ali Paşa kütüphanesi gibi mimari ve koleksiyonuyla dikkat çeken yapılar da yer almaktadır. Yapının yan parselinde bulunan Vefa türbesinde de Şeyh Ebu'l Vefa'ya ait koleksiyonun yer aldığı bilinmektedir (**Erünsal, 2020**). Semt, kültürel faaliyetini Osmanlı'nın farklı dönemlerinde barındırdığı yapılar sayesinde devam ettirmiştir.

Şekil 4.46: Atıf Efendi Kütüphanesi (Atatürk Kitaplığı).

4.3.3. Mimari Kurgu

Kütüphane, meşruta evleri ve avlu ile inşa edilmiştir. Giriş kapısından geçilen bir dehliz ile avluya ulaşırken dehlizin üst kısmında caddeden girişleri de bulunan personelin ikameti için inşa edilmiş üç adet meşruta evi yer almaktadır (**Şekil 4.46, Şekil 4.47, Şekil 4.48**). Avlunun sol tarafında merdivenli girişi ve Barok üslubundaki planı ile kütüphane binası inşa edilmiştir. Avluda kütüphane girişinde çeşme bulunmaktadır (**Şekil 4.49**).

Şekil 4.47: Atıf Efendi Kütüphanesi avluya giriş.

Şekil 4.48: Atıf Efendi Kütüphanesi meşruta evleri.

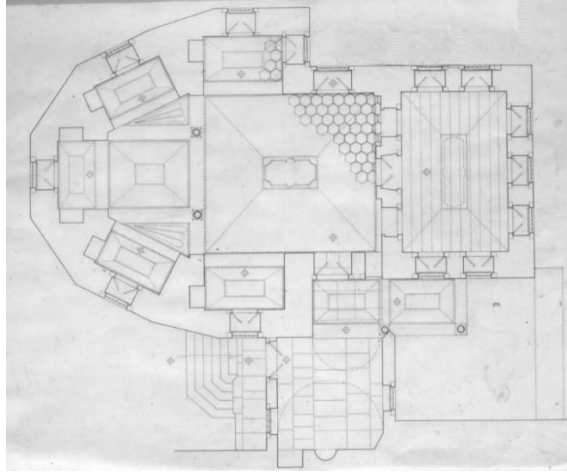
Şekil 4.49: Atıf Efendi Kütüphanesi avlu çeşmesi.

4.3.3.1. Plan / Mekân Organizasyonu

Kütüphane bodrum kat ve merdivenle yükseltilmiş kapıdan giriş yapılan zemin kattan meydana gelmektedir (Şekil 4.50). Giriş kısmının sol tarafında duvardaki mihrabıyla yer alan namazgah ile kütüphaneyi kullanan bireylerin yararlanması için ibadet alanı sağlanmıştır (Şekil 4.51, Şekil 4.52). Girişin sağ tarafına geçildiğinde okuma salonuna geçiş için sağlanmış ara mekân yer almıştır (Şekil 4.51, Şekil 4.52, Şekil 4.53). Ara mekânda okuma salonun giriş kapısı ve kütüphanenin vakfiyesi bulunmaktadır (Şekil 4.54). Vakfiyenin yazıt olarak okuma salonunun girişinde yer alması diğer kütüphaneler de rastlamadığımız bir uygulamadır.

Şekil 4.50: Atıf Efendi Kütüphanesi girişi.

Şekil 4.51: Atıf Efendi Kütüphanesi plan (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 4.52: Atıf Efendi Kütüphanesi namazgah alanı.

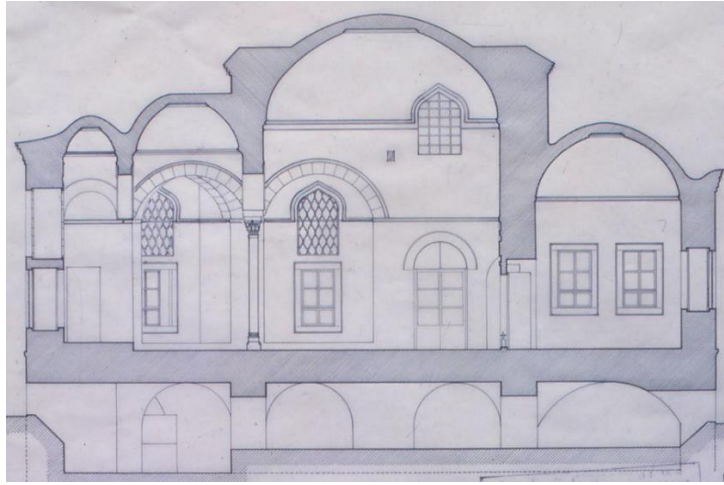

Şekil 4.53: Atıf Efendi Kütüphanesi ara mekân.

Şekil 4.54: Atıf Efendi Kütüphanesi okuma salonu giriş kapısı ve vakfiyesi.

Okuma salonuna girdiğimizde, kütüphanenin planında dikkat çeken Barok kurgusunu sağlayan eyvanlı sistemle karşılaşmaktayız (**Şekil 4.51, Şekil 4.55, Şekil 4.56, Şekil 4.57**). Okuma salonunun giriş yapılan kısmı kare planlı olup 2 sütun ve 3 kemerden yararlanarak kuzey, güney ve doğu yönlerinde (avluya açılan cepheler) genişletilmiş ve doğu yönünde dikdörtgen bir mekân daha eklenmiştir (**Şekil 4.56, Şekil 4.57**). Toplamda geniş bir dikdörtgen oluşturan bu mekâna üç yönde beş adet dikdörtgen eyvan eklenmiştir (**Şekil 4.51, Şekil 4.57**).

Şekil 4.55: Atıf Efendi Kütüphanesi kesiti (**Atatürk Kitaplığı**).

Şekil 4.56: Atıf Efendi Kütüphanesi okuma salonu.

Şekil 4.57: Atıf Efendi Kütüphanesi okuma salonu eyvan bölümü.

Şekil 4.58: Atıf Efendi Kütüphanesi kitap deposu girişi.

Okuma salonunun giriş kapısından sağa doğru genişleyen plan kurgusuna ek olarak soldaki duvarında kitap deposuna açılan pencereler ve kapı yer almaktadır (**Şekil 4.58**). Okuma salonundan girişi sağlanan kitap deposu dikdörtgen planlı bir mekân olup içinde yer alan altın kafesli dolaplarla kitap saklama ve muhafaza işlemlerinin sağlandığı kaynaklarda geçmektedir (**Eyice, 1991**).

4.3.3.2. Taşıyıcı Sistem / Malzeme

Kütüphanenin caddeden girişinde kesme taştan yuvarlak kemerli demir kapı ile tonozlu bir dehlize geçiş yapılmaktadır. Kütüphane binası ve meşruta evleri iki sıra tuğla bir sıra küfeki taşından almalı duvar örgüsüne sahip yapıda pencere sövelerinde küfeki taşı kullanılırken döşeme de şeshane tuğlası kullanılmıştır (**Şekil 4.59, Şekil 4.62**) (**Keleş Ocakcan, 2013**). Okuma salonun kare planlı merkezi ve beş adet eyvanlı bölümleri ve kitap deposu aynalı tonoz ile örtülüdür (**Şekil 4.60**). Okuma salonunun sütunları mermerden imal edilmiştir (**Şekil 4.62**).

Şekil 4.59: Atıf Efendi Kütüphanesi almalı duvar örgüsü ve pencere sövelerinde küfeki taşı (**Atatürk Kitaplığı**).

Şekil 4.60: Atıf Efendi Kütüphanesi okuma salonu eyvan aynalı tonoz.

Şekil 4.61: Atıf Efendi Kütüphanesi şeshane tuğla döşeme ve mermer sütun.

4.3.3.3. Cephe Düzeni / Süsleme ve Bezeme

Kütüphanenin cadde cephesinde meşruta evleri, evlerin giriş kapıları ve avluya girişi sağlayan ana kapı yer alırken, yapı malzemesi açık biçimde görülmektedir (**Şekil 4.62**). Üç katlı meşruta evlerinin üst katlarında yer alan çıkmalar sokağın kavisli düzenine uygun yerleştirilmiştir. Bu durum cephede hareketli bir düzen sağlamıştır (**Şekil 4.62**). Meşruta evlerinin yuvarlak kemerli demir kapıları ve sivri kemer alınlıklı demir parmaklıklı dikdörtgen pencereleri bulunmaktadır (**Şekil 4.62**, **Şekil 4.63**). Cephenin tamamında çatı kısmına geçişte kirpi saçak kullanılmıştır (**Şekil 4.63**).

Şekil 4.62: Atıf Efendi Kütüphanesi ana giriş ve meşruta evleri cephesi.

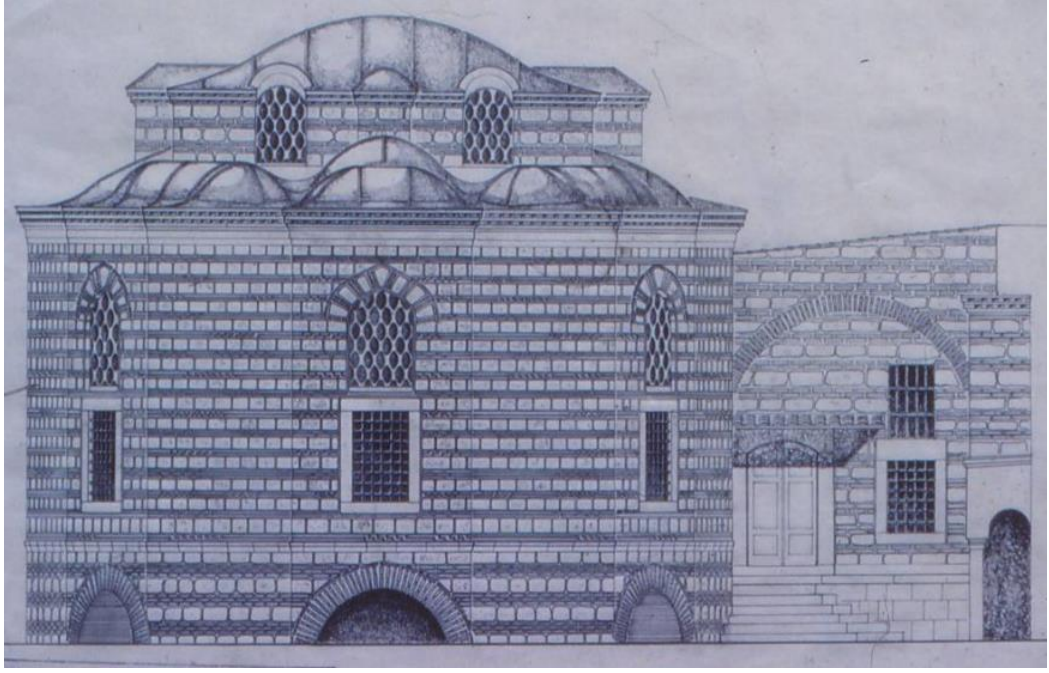

Şekil 4.63: Atıf Efendi Kütüphanesi meşruta ev cephesi.

Yuvarlak kemerli ana kapının üstünde Latin alfabe ile kütüphanenin adı ve kuruluş tarihi ve mermer kitabe yer almaktadır. Mermer kitabe de “Darül Kütübi Atıf” ile H-1289 tarihi yazılıdır. Miladi olarak 1872 yılına denk gelen kitabenin onarım sonrası eklendiği düşünülmektedir (**Şekil 4.64**). Kütüphanenin giriş cephesinde, okuma salonunun eyvan kısımlarında üstte alçı şebekeli altta demir parmaklıklı olmak üzere ikişer pencere düzeni uygulanmıştır (**Şekil 4.65**). Kitap deposunda iki adet demir parmaklıklı dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır. Barok etkinin hissedildiği altı adet merdivenin yan kısmında yer alan bitkisel motifli mermer çeşme kirpi saçaklı yuvarlak kemerli ve sütunlu bölümde yer almaktadır. Okuma salonunda mukarnas başlıklı mermer sütunların tam karşısında kitap deposunun kitabeli yuvarlak kemerli kapısı ve demir kapaklı pencereleri bulunmaktadır. Kitap deposunun kitabesinde H-1155 tarihi yer almaktadır.

Şekil 4.64: Atıf Efendi Kütüphanesi avluya giriş kapısı.

Şekil 4.65: Atıf Efendi Kütüphanesi cephesi (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 4.66: Atıf Efendi Kütüphanesi mukarnas başlıklı mermer sütun.

4.3.4. Kütüphane Teşkilatı

Vakfiyesinde kütüphanenin kuruluş amacı “... talebe-i ulumun ifade ve istifadesi mülahazasıyle...” olarak geçmektedir (Yetişkin Kubilay, 1998). Atıf Efendi Kütüphanesi’nin vakfiyesinde yer alan bu kuruluş amacı Köprülü Kütüphanesinin vakfiyesinde yer alan kuruluş amacı ile benzerlik göstermektedir. Bu şekilde özellikle medreselerin yer aldığı bölgelerde inşa edilen bu kütüphanelerin talebelerin yararlanması için bir kamusal mekan olarak inşa edildikleri görülmektedir.

4.3.4.1. Koleksiyonlar ve Personel Kadrosu

Banisi Atıf Efendi kendi kitaplarının ilk olarak 22 Nisan 1740 tarihinde daha sonra 17 Mayıs 1741 tarihinde vakıf işlemini gerçekleştirmiştir (**Erünsal, 2020**). Personel kadrosunda evvel, sani ve salis olmak üzere 3 hafız-ı kütüb, şeyhulkurra, su yolcu, mücellit, ferraş ve marangoz yer almaktadır. Kütüphanenin vakfiyesinde avlu içinde inşa edilen evlerde hafız-ı kütüplerinin ikamet şartı bulunması ile hafız- kütüplerin sürekli görevleri ile ilgilenmeleri sağlanmak istenmiştir. Kütüphane personelinde hafız-ı kütüplerin ayrıca kütüphanede cemaatle namaz kıldırarak imamlık ve müezzinlik görevlerini yerine getirmeleri istenmiştir (**Erünsal, 1991**). Bu durum kütüphanede mesai eden personellerin ve kütüphaneden yararlanan bireylerin günlük ihtiyacını karşılamak amacı güdüldüğünü düşündürmektedir. H-1326 yılında Şeyh Vefa Türbesinin türbedarlığını yapan Mehmed Emin Efendi'nin vekaleten yürüttüğü Atıf Efendi Kütüphanesi hafız-ı kütüblüğüne görevlendirilmiştir. Bu durumu Tülay Artan ve Hatice Aynur Şeyh Vefa türbesinde yer alan kitaplığın kitaplarının Atıf Efendi Kütüphanesi'ne geçişte Mehmet Emin Efendi'nin rolü olabileceği şeklinde değerlendirmiştir (**Artan ve Aynur, 2022**). Yakın parselde yer alan türbedeki kitapların muhafaza edilmesi için Atıf Efendi gibi kurumsallaşabilmiş bir kütüphanenin seçilmiş olması olası bir durum olarak gözükmektedir.

4.4. Fatih Kütüphanesi (1742)

Fatih Külliyesi avlusunda inşa edilen kütüphane yapısı Sultan I. Mahmut tarafından vakfedilen kitaplar ve Fatih Camii içerisinde yer alan koleksiyonların taşınmasıyla kurulmuştur. Kütüphane yapı inşası 1742 yılında tamamlansa da kütüphanenin açılışının 8 sene sonra gerçekleştiği kaynaklarda geçmektedir (**Erünsal, 2020**). Fatih Kütüphanesi, işlevini kendi binasında uzun yıllar sürdürürken bulunduğu bölgedeki farklı kitap koleksiyonlarını ve şahıs bağışlarını bünyesinde toplamaya devam etmiştir. 1965 yılı itibariyle yapıda meydana gelen çatlaklar nedeniyle kitap koleksiyonları Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi kataloğunda yer alan bilgilere göre Fatih Kütüphanesi koleksiyonunda 5219 yazma ve 319 basma eser bulunmaktadır (**Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Kataloğu; Erünsal, 1995**).

Tablo 4.5: Fatih Kütüphanesi Kaynakçası.

YAZILI KAYNAKLAR
Budak, A., 2006. 18. Yüzyıl Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) Kütüphane Yapıları Koruma Sorunları ve Önerileri, YL Tezi, MSGSÜ FBE, İstanbul.
Cantay, G., 2013. Fatih Camii ve Sultan I. Mahmut Kütüphanesi 2007-2012 Onarımında Bezeme Çalışmaları, Vakıf Restorasyon Yıllığı (7), s. 96-108.
Erünsal, İ. E., 1995. “Fatih Kütüphanesi”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c.12 s. 250, TDV.
Erünsal, İ. E., 2020. Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul.
Karahan, S., 2013. Fatih Camii ve I. Mahmut Kütüphanesi Proje Değerlendirme ve Uygulamaları, Vakıf Restorasyon Yıllığı (7), s.38-42.
Malkoç, N., 1995. “Fatih Camii Kütüphanesi”. İçinde Turin ve Otomobil Kurumu Belleteni, Mayıs, s.16-17.
Yetişkin Kubilay, A., 1998. XVII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi, Doktora Tezi, İTÜ SBE, İstanbul.
GÖRSEL KAYNAKLAR
Alman Mavilleri_c.II_Alman Mavileri KMY_0004_page255, Atatürk Kitaplığı

4.4.1. Banisi

Kütüphane banisi Sultan I. Mahmud’dur. Kitap koleksiyonerliği ile ön plana çıkan bir padişah olmasının yanı sıra saltanat süreci Osmanlı kütüphanecilik tarihinin altın çağı olarak adlandırılmaktadır (**Takamatsu, 2022**) Hükümdarlık süreci incelendiğinde vakıf kütüphanelerinde ciddi bir artış ve mimari gelişim görülürken aynı zamanda kendi adına baniliğini üstlendiği üç önemli kütüphanenin de kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Fatih Kütüphanesi’nin (1742) de içinde yer aldığı bu kütüphaneler; Ayasofya Kütüphanesi (1740) ve Galatasaray Kütüphanesi’dir (1754).

4.4.2. Vaziyet / Konum

Fatih Külliyesi avlusunda camiinin kible duvarına bitişik inşa edilmiştir. Konstantinapol’ün fethi ile Sultan Mehmed’in inşa ettirdiği külliye dahilinde ve çevresinde farklı tekke ve medreseler bulunmaktadır. Bu semt içerisinde farklı mekânlar toplanan kitap koleksiyonlarının yanı sıra Feyzullah Efendi Kütüphanesi ve Murad Molla Kütüphanesi zengin kitap içeriğine sahip vakıf kütüphaneleri de karşımıza çıkmaktadırlar. Öğrenim sürecinin fetih ile başladığı bir semt olmasından dolayı Fatih Külliye avlusunda dini kitapların satışının yapıldığı sahafların bulunduğu bilinmektedir.

Şekil 4.67: Fatih Kütüphanesi (Alman Mavileri, Atatürk Kitaplığı).

4.4.3. Mimari Kurgu

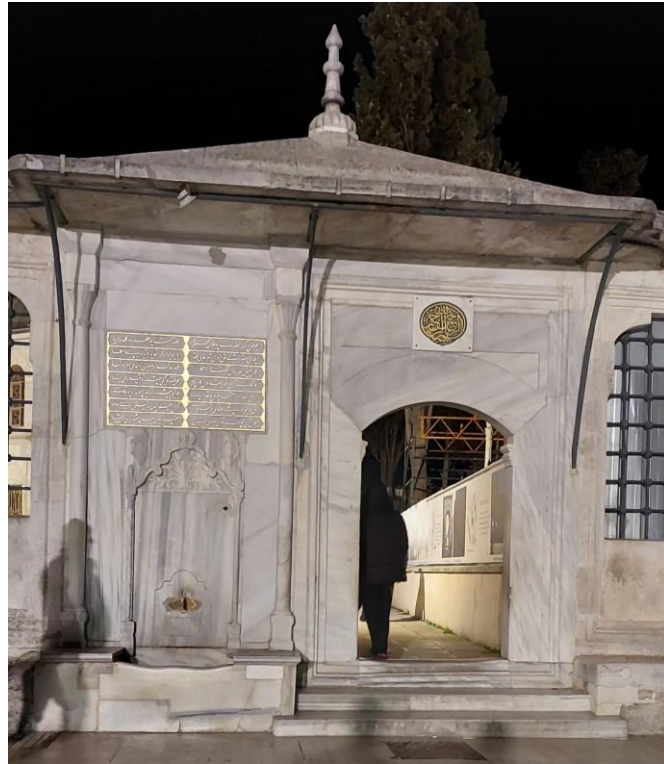
Avlu ve cami içerisinden olmak üzere iki farklı girişi ile camii kible duvarına bitişik biçimde inşa edilmiştir. Avlu içinden ayrılan koridor ile geçilen türbe yapısının yanında yer almaktadır.

Şekil 4.68: Fatih Kütüphanesi avlu giriş cephesi.

Şekil 4.69: Fatih Kütüphanesi avludan görünüşü.

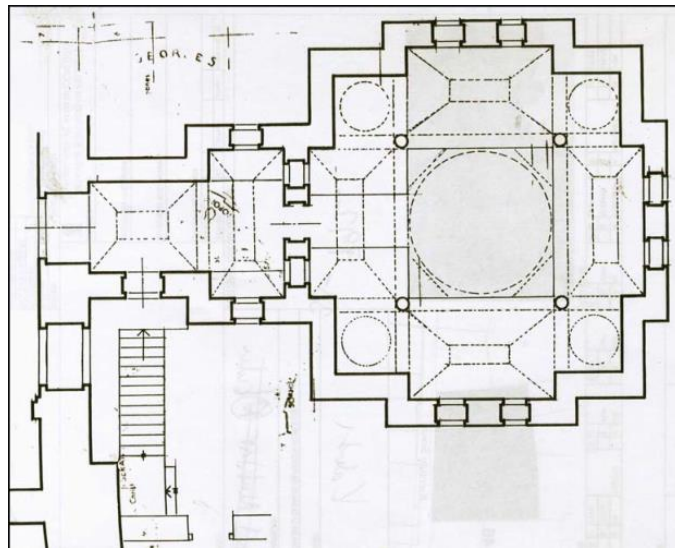
Şekil 4.70: Fatih Külliyesi avludan türbe koridoruna geçiş kapısı.

Şekil 4.71: Fatih Sultan Mehmet Türbesi ve Fatih Kütüphanesi.

4.4.3.1. Plan / Mekan Organizasyonu

Bodrum kat üzerine inşa edilen yapıya camii içinde kible duvarında yer alan kapıdan ve avludan merdivenle yükseltilmiş kapı ile giriş yapılmaktadır. Yapı bodrum kat üzerinde inşa edilmiştir. İki giriş kapısı da ortak bir koridora açılmaktadır. Bu koridor kısmından önce ara mekana sonra okuma salonuna ulaşılmaktadır. Tek mekânlı yani okuma ve depolama faaliyetlerinin tek bir odada yürütüldüğü plan kurgusuna sahip bir kütüphane yapısıdır.

Şekil 4.72: Fatih Kütüphanesi planı (Asuman Budak, 2006).

4.4.3.2. Taşıyıcı Sistem / Malzeme

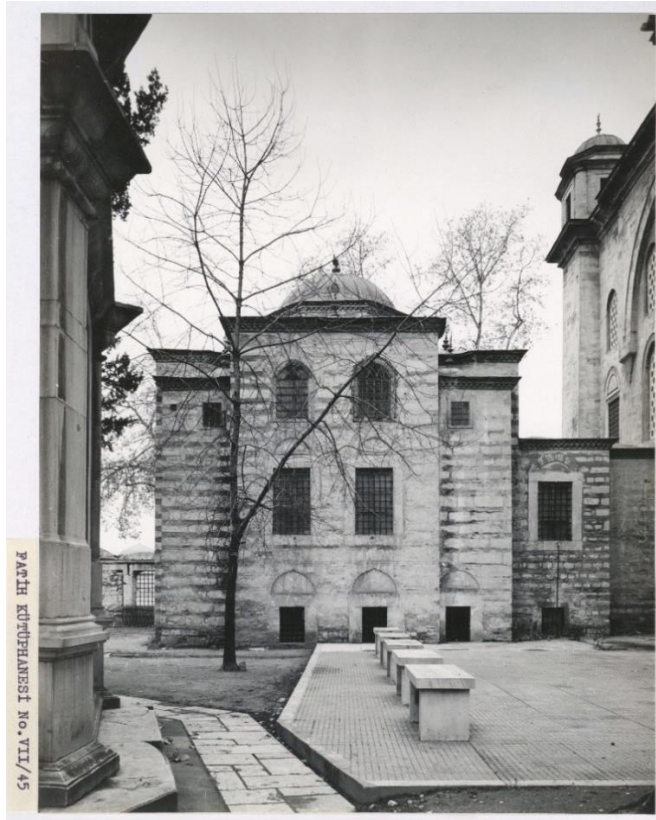
Yapı tuğla-taş almaşık düzen duvar örgüsü ile inşa edilmiştir görülmektedir (**Şekil 4.73, Şekil 4.74, Şekil 4.75, Şekil 4.76**). Yapının örtüsünde giriş koridoru ve ara mekanı aynalı tonoz kullanılırken okuma salonu ise kenarlarda aynalı tonoz, köşelerde kubbeler ve ortada kubbe yer almaktadır (**Şekil 4.68**). Yapının pencerelerinde taş söveler ve demir lokma parmaklıklar bulunmaktadır. (**Şekil 4.73, Şekil 4.74, Şekil 4.75, Şekil 4.76**).

4.4.3.3. Cephe Düzeni / Süsleme ve Bezeme

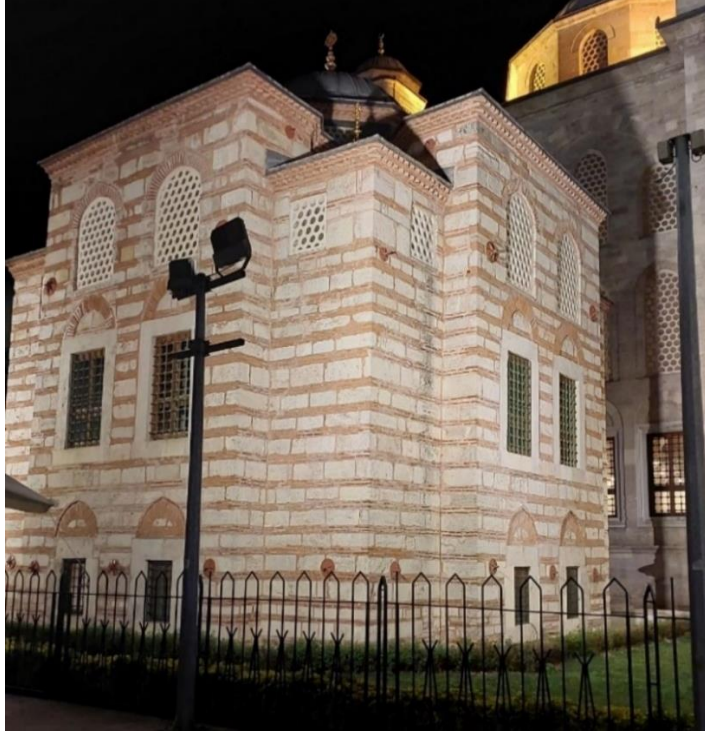
Yapının bir cephesi camiye bitişik olmak üzere diğer üç cephesinde yapı malzemesi olarak kullanılan taş-tuğla almaşık düzen görülmektedir (**Şekil 4.73, Şekil 4.74, Şekil 4.75, Şekil 4.76**). Kütüphaneye avludan girişin sağlandığı cephesinde camiye bitişik biçimde giriş kapısı merdivenle yükseltilmiş biçimde yer almaktadır (**Şekil 4.68**). Kitabeli ve basık kemerli giriş kapısının yanında ara mekâna denk gelen taş söveli demir lokma parmaklıklı pencere bulunmaktadır. Ara mekândan okuma salonuna geçişte uygulanan genişleme çıkıntılarıyla bu cepheden görülmektedir. Okuma salonunun öne çıkıntı yapan kısmında iki adet tepe pencereleri iki adet taş söveli demir lokma parmaklıklı pencereler yer almaktadır (**Şekil 4.68, Şekil 4.69, Şekil 4.73**). Aynı zamanda bu cephede bodrum kat demir lokma parmaklıklı pencereler de görülmektedir. Tepe penceresinin çapraz üst kısmında yer aldığı görülen kuş evi, çoğu vakıf yapısında olduğu gibi bu yapıda da cepheye eklenmiştir (**Şekil 4.68, Şekil 4.73**). Okuma salonu cephesinin köşesine denk gelen ve geride kalan cephe kısımlarında kare formlu pencereler bulunmaktadır (**Şekil 4.68, Şekil 4.73**). Sultan Mehmed'in türbesinin yer aldığı koridor üzerinde ise yapının iki cephesi mevcuttur (**Şekil 4.74, Şekil 4.75, Şekil 4.76**). Bu cephelerde, okuma salonuna denk gelen kısımlar avluya bakan cephede olduğu gibi çıkıntılı formlu ve iki tepe penceresi, iki taş söveli demir lokma parmaklıklı pencere, yanlarda ise kare formlu pencerelerden meydana gelirken yine bu cephelerde de bodrum kat pencereleri görülmektedir (**Şekil 4.74, Şekil 4.75, Şekil 4.76**). Avlu giriş kapısının simetriği olan ve Sultan Mehmed'in türbesine bakan cephede kitabeli kapının bulunduğu kısımda taş söveli demir lokma parmaklıklı pencere yer almaktadır (**Şekil 4.74**).

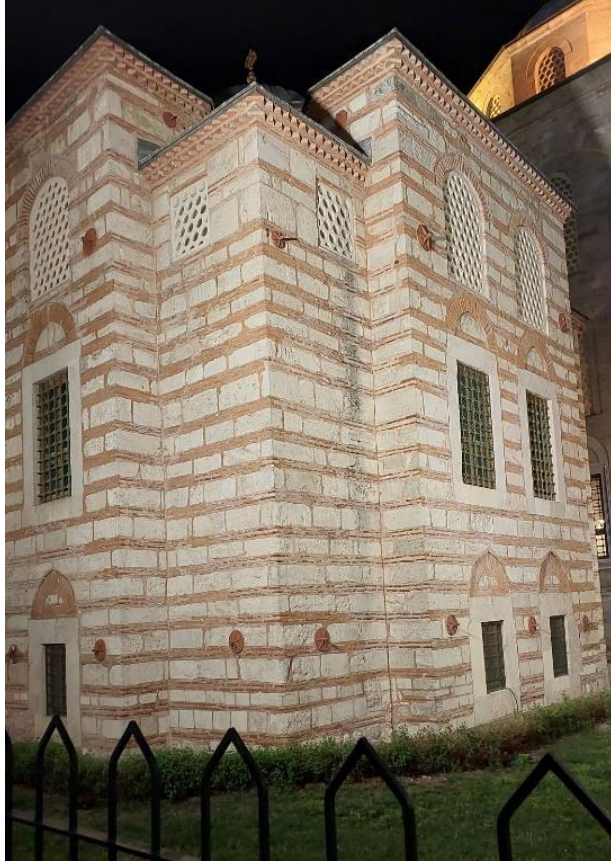
Şekil 4.73: Fatih Kütüphanesi okuma salonu avluya bakan cephesi.

Şekil 4.74: Fatih Kütüphanesi türbeye bakan cephesi (Salt Arşiv).

Şekil 4.75: Fatih Kütüphanesi türbe koridoruna bakan cepheleri.

Şekil 4.76: Fatih Kütüphanesi okuma salonu köşe cephesi.

4.4.4. Kütüphane Teşkilatı

4.4.4.1. Personel Kadrosu ve Koleksiyonlar

Kütüphane kadrosunda süpürücü, kapıcı, altı adet hafız-ı kütüb ve bir katib-i kütüb bulunmaktadır (Takamatsu, 2022; Erünsal, 2020). Personel kadrosunda öğretim elemanının bulunmaması kütüphane çevresinden yoğun biçimde bulunan medreseler nedeniyle olduğu düşünülmektedir (Erünsal, 2020).

Kütüphane kuruluşu ile Fatih Camii içerisinde yer alan koleksiyonlar, Şehzade Mehmed Camii Koleksiyonu ve Sultan I. Mahmud'un yapı banisi olarak bireysel koleksiyonu eklenmiştir (Erünsal, 2020). 1749 ve 1751 yıllarında Sultan I. Mahmud ek kitap vakıfları gerçekleştirmiştir. 1764 yılında Abdülkerim Efendi, 1813 yılında Darphane Nazırı İbrahim Sarım Efendi kütüphane içerisine bireysel koleksiyonlarını vakfetmişlerdir (Erünsal, 2020).

4.5. Nuruosmaniye Kütüphanesi (1755)

I.Mahmud döneminde inşa süreci başlayan Nuruosmaniye Külliyesi kurumu III. Osman döneminde tamamlanabilmiş ve bu nedenle III. Osman banisi olarak anılmaktadır. Külliye içinde müstakil yapıları yer alan vakıf kütüphanesinin koleksiyonunun da oluşturulmasında III. Osman'ın katkısının büyük olduğu bilinmektedir (Erünsal, 2020). Külliye içinde yer alan camii medrese gibi birimlerle ortak olarak inşa edilen mimari üslubu, inşa edildiği semt ve içerdiği zengin kitap koleksiyonu bakımından döneminde inşa edilen kütüphane kurumları arasında önemli bir konuma sahiptir. Günümüzde Süleymaniye Kütüphanesine bağlı Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi olarak işlevini devam ettirmektedir.

Tablo 4.6: Nuruosmaniye Kütüphanesi Kaynakçası.

YAZILI KAYNAKLAR
Budak, A., 2006. 18. Yüzyıl Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) Kütüphane Yapıları Koruma Sorunları ve Önerileri, YL Tezi, MSGSÜ FBE, İstanbul.
Erünsal, İ. E., 2007. "Nuruosmaniye Kütüphanesi". İçinde İslam Ansiklopedisi, c.33 s. 266-267, TDV.
Erünsal, İ. E., 2020. Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul.

Tablo 4.6: Devam.

Keleş Ocakcan, T., 2013. 18. Yüzyıl Osmanlı Kütüphanelerinin Yapım Teknikleri ve I. Mahmut Kütüphanesi Restorasyon Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme, YL Tezi, MSGSÜ FBE, İstanbul. Özyürek, K., 2019. Kuruluşundan Tanzimat'a Osmanlı Başkent Mimarisinde Eğitim Yapılarının Külliye Kuruluşları İçindeki Yeri ve Önemi, YL Tezi, MSGSÜ SBE, İstanbul. Yetişkin Kubilay, A., 1998. XVII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi, Doktora Tezi, İTÜ SBE, İstanbul.
GÖRSEL KAYNAKLAR
Hrt_000754_Atatürk Kitaplığı Alman Mavilleri_c.II_image111_image114_Atatürk Kitaplığı Goad Haritaları_s_16

4.5.1. Banisi

II. Mustafa ve Şehsuvar Valide Sultan'ın oğlu olarak 1699 yılında İstanbul'da doğmuş. II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle (1703) III. Ahmed tahta geçmiş ve Edirne'ye giderken maiyetine aldığı şehzadeler arasına III. Osman'ı da almıştır. **(Sarıcaoğlu, 2007)** 1730 yılında Patrona Halil İsyanıyla tahttan indirilen III. Ahmed yerine III. Osman'ın abisi I. Mahmud tahta geçmiştir. 1730 yılında saltanat hayatına başlayan I. Mahmut'un 14 Aralık 1754 tarihindeki vefatı ile kardeşi III. Osman tahta geçmiştir. En uzun süre Şimşirlik Dairesi'nde kalan III. Osman saltanatı sürecinde sadrazamlık, şeyhülislamlik ve kaptanı deryalık makamlarına birkaç kez atama yapmıştır. III. Osman'ın kısa süreli saltanatında başkent İstanbul'da depremler, sel, şiddetli soğuk ve yangın gibi felaketler görülmüştür. Abisi I. Mahmud'un, saltanatının son yıllarda inşasını başlattığı külliyesi içinde kütüphane yer alması kararını verdiği ve bu nedenle kendi koleksiyonunu da hazırlattığı kaynaklarda geçmektedir **(Erünsal, 2007)**. Külliye'nin inşası bitmeden 1754 yılında vefat eden I. Mahmut yerine tahta geçen kardeşi III. Osman inşa sürecini tamamlatıp kendi ismi ile külliye'nin ve kütüphanenin açılışını sağlamıştır. III. Osman'ın I. Mahmud'un vakfettiği kitaplarda yer alan mühürlerini kazıtıp kendi mührü ile kütüphane koymuştur **(Erünsal, 2007)**.

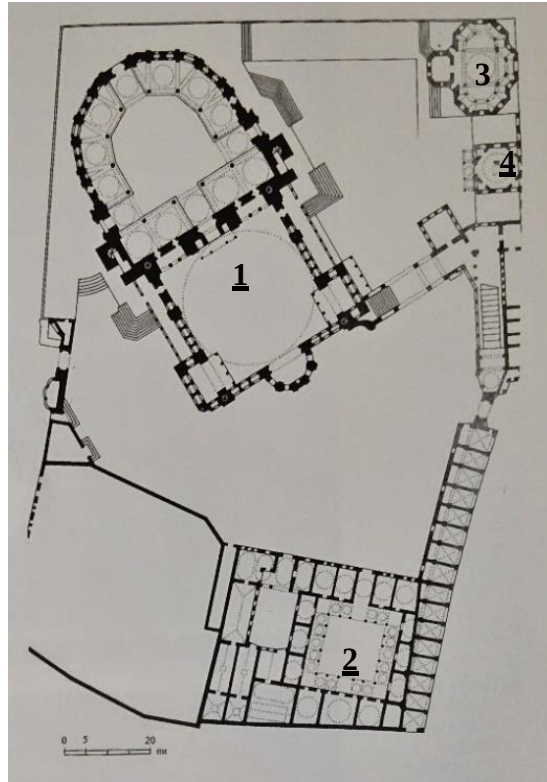
4.5.2. Vaziyet / Konum

Fatih ilçesi sınırlarında Çemberlitaş semtinde yer alan külliye yapısı Barok planlı camii, imaret, medrese, sebil, türbe, hünkâr mahfili, çeşme ve kütüphaneden oluşmaktadır **(Şekil 4.78)**. Külliye'ye girişler Vezirhan Caddesi ve Çarşıkapı Caddesi

olmak üzere iki kapı ile sağlanmaktadır (Şekil 4.77, Şekil 4.78). Bu iki kapının kesintisiz geçiş yapan avlu yapısı üzerinde bir tarafta medrese ve imaret diğer tarafında camii yer almaktadır. Camiinin hünkâr mahfili ile ayrılan kısmında türbe ve kütüphane bulunmaktadır (Şekil 4.77, Şekil 4.78). Yapı bulunduğu semt itibariyle Kapalı Çarşı ile Divan Yolu arasında kalmaktadır. Divan Yolu üzerinde dizilen medreseler, Köprülü Kütüphanesi ve Beyazıt semtine yakınlığı dikkat çekmektedir.

Şekil 4.77: Çemberlitaş semti Nuruosmaniye Kütüphanesi (Atatürk Kitaplığı).

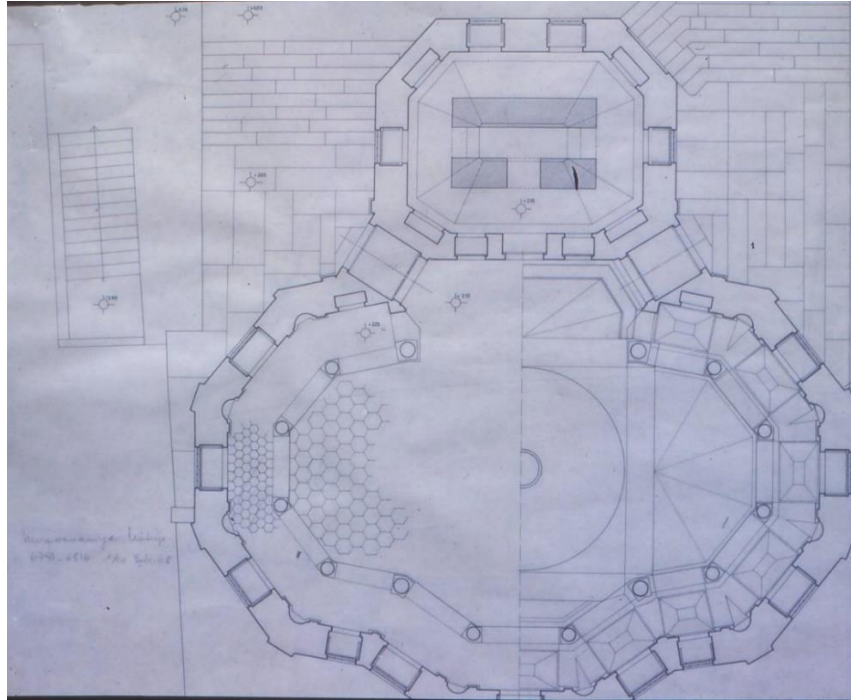
Şekil 4.78: Nuruosmaniye Külliyesi vaziyet planı (Kuban, 1998). 1-Nuruosmaniye Camii, 2-Medrese, 3- Kütüphane, 4- Türbe.

4.5.3. Mimari Kurgu

Nuruosmaniye Külliyesinin avlusunda bağımsız biçimde inşa edilen kütüphane binası Vezirhan Caddesi ve Kılıçcılar Caddesine cephe oluşturmaktadır. Avlu içinde kütüphane binasına camiinin Barok planlı avlusundan ya da camiinin hünkâr kasrının altından geçilebilmektedir (Şekil 4.78).

4.5.3.1. Plan / Mekân Organizasyonu

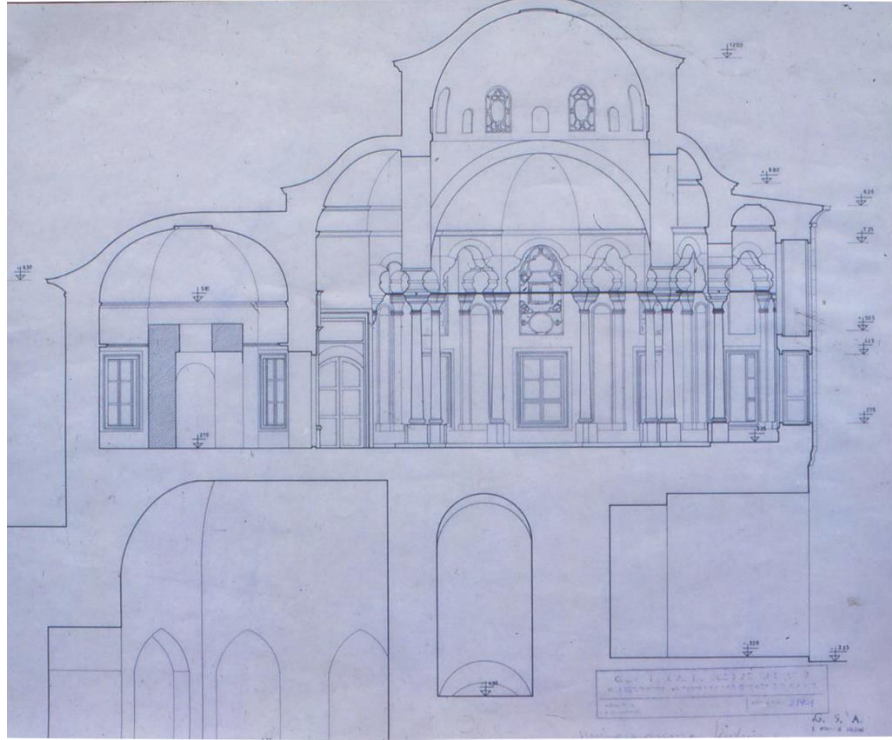
Yapı bodrum kat üzerinde inşa edilmiş ve bodrum katta yer alan mekanlar cadde tarafında dükkanlar tarafından kullanılmaktadır (Şekil 4.78). Çift girişi bulunan kütüphanenin merdivenleri simetrik değildir (Şekil 4.79). Kütüphane iki mekânlı (okuma salonu ve kitap deposu) olarak kurgulanmıştır. Merdivenle yükseltile giriş kapılarından okuma salonu ulaşılır (Şekil 4.79). Okuma salonu kare merkezi plan çevresinde 3 yönde çevrili arkadlarla genişletilmiştir (Şekil 4.79). Okuma salonundan külliye avlusuna yönünde iki giriş kapısının ortasından köşeleri pahlanmış dikdörtgen biçimli planı ile çıkma yapan kitap deposuna geçiş yapılmaktadır (Şekil 4.79). Kitap deposu bulunmasına rağmen okuma salonunun iç mekânında da nişler yer almaktadır (Keleş Ocakcan, 2013).

Şekil 4.79: Nuruosmaniye Kütüphanesi planı (Atatürk Kitaplığı).

4.5.3.2. Taşıyıcı Sistem / Malzeme

Yapı, küfeki taş kullanılarak düzgün kesme taş örgü sistemi ile inşa edilmiştir (**Şekil 4.81, Şekil 4.82**). Kütüphaneye girişte ahşap çift kanatlı kapılar yer almaktadır. Okuma salonu merkezi kare planlı kısmı 4 adet mermer sütun üzerinde pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür (**Şekil 4.79, Şekil 4.80**). Kuzey-güney aksında yer alan kısımdaki çokgensel gelişimde mermer sütunlar üzerinde yarım kubbeler yer almaktadır (**Şekil 4.79, Şekil 4.80**). Okuma salonunun duvarları mermerle kaplanmıştır (**Keleş Ocakcan, 2013**).

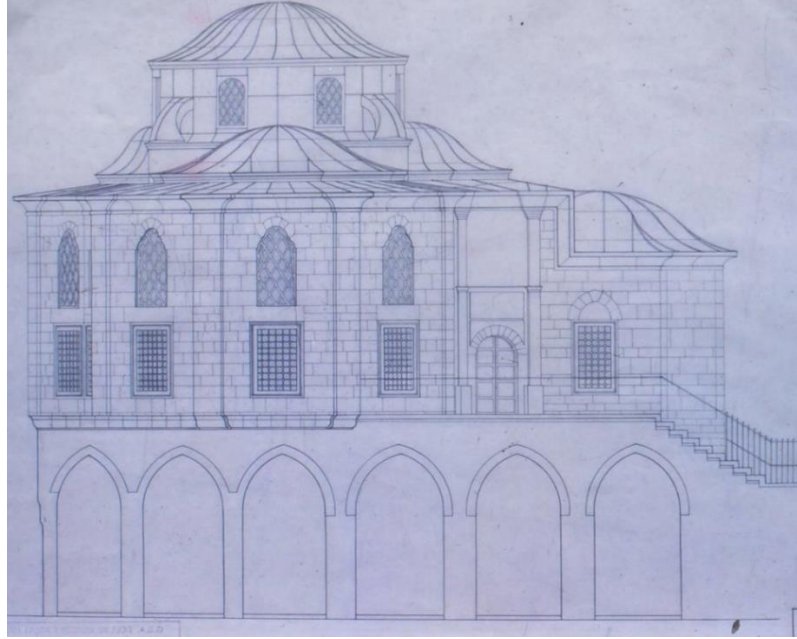

Şekil 4.80: Nuruosmaniye Kütüphanesi kesiti (Atatürk Kitaplığı).

4.5.3.3. Cephe Düzeni / Süsleme ve Bezeme

Yapının natüralist kabartmalı ve kitabeli giriş kapılarının yer aldığı cephesinde ortada köşeleri pahlanmış dikdörtgen biçimde kitap deposu yer almaktadır (**Şekil 4.82**) (**Ağaoğlu, 2018a**). Kitap deposu pahlanmış köşeleri ile beş cepheden oluşmaktadır (**Şekil 4.79**). Kitap deposunun pahlanmış nişler yer alırken diğer cephelerde tek katlı pencere açıklıkları yer almaktadır (**Şekil 4.81**). Mekânın avluya bakan cephesinde iki adet, yan cephelerde birer adet yuvarlak kemer alınlıklı dikdörtgen pencereler bulunmaktadır (**Şekil 4.79, Şekil 4.81**).

Okuma salonun on beş cepheli çokgen yapısında iki kat sıralı pencereler ve iç mekân da nişler yer almaktadır (Şekil 4.79, Şekil 4.81). Üstte alçı revzenli C ve S kıvrımlı, altta demir parmaklıklı dikdörtgen olmak üzere yirmi iki adet pencere bulunmaktadır. (Şekil 4.79, Şekil 4.81, Şekil 4.82). Yapının kurşun kaplı ana kubbesinin oturduğu kasnak üzerinde de sekiz adet alçı revzenli pencere vardır (Şekil 4.82).

Şekil 4.81: Nuruosmaniye Kütüphanesi cephesi (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 4.82: Nuruosmaniye Kütüphanesi girişi.

4.5.4. Kütüphane Teşkilatı

4.5.4.1. Koleksiyonlar

III. Osman'ın kendisi ve abisi I. Mahmut'un kitaplarıyla oluşturulan kütüphanenin 5031 ciltlik zengin bir koleksiyonla açıldığı kaynaklarda geçmektedir (**Erünsal, 2020**). Bayrampaşa Medresesi Kütüphanesi gibi farklı şahıs ve kurumlardan da bağışlar yıllar içinde sürmüştür (**Erünsal, 2007**). Kütüphanede sanat değeri yüksek eserlerden yer almış ve bu eserlerin önemli müzelere transferi sağlanmıştır. “Kütüphanede mevcut kıymetli eserlerden otuz dördü 1923 yılında Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ne, ceylan derisi üzerine kû hatla yazılmış iki mushafla bir amme cüzü ise 1933 yılında Topkapı Sarayı Müzesi'ne gönderilmiştir (**Erünsal, 2007**).”

4.5.4.2. Personel Kadrosu

Kütüphane personel kadrosun kütüphane nazırı, altı mustahfiz, altı hafız-ı kütüb, üç bevvab, bir ferraş ve bir mücelliden oluşmaktadır. (**Erünsal, 2020**) İncelediğimiz kütüphaneler arasında alan olarak daha büyük kütüphaneler de olmasına rağmen en geniş kadroya sahip olan kütüphane olarak Nuruosmaniye Kütüphanesi öne çıkmaktadır. Bunun nedeni kütüphanenin, sayı olarak fazla olan kitap miktarı ve barındırdığı kitapların değerlerinin yanı sıra banisinin siyasi kimliği de olabilir.

4.6. Ragıp Paşa Kütüphanesi (1763)

Laleli Külliyesi inşası sırasında Koska caddesi üzerinde karşı parseline inşa ettirilmiş bir yapı birimi olan vakıf kütüphanesi, kentsel konumu açısından önemli bir noktadır. Aynı zamanda banisinin de siyasi kimliği ve kütüphaneyi oluşturduğu mimari kurgusu da incelenmeye değer özellikleri barındırmaktadır. Kütüphane yapısı günümüzde Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ne bağlı olarak işlevini devam ettirmektedir.

Tablo 4.7: Ragıp Paşa Kütüphanesi Kaynakçası.

YAZILI KAYNAKLAR
Budak, A., 2006. 18. Yüzyıl Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) Kütüphane Yapıları Koruma Sorunları ve Önerileri, YL Tezi, MSGSÜ FBE, İstanbul.
Erünsal, İ. E., 2020. Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul.

Tablo 4.7: Devam.

Keleş Ocakcan, T., 2013. 18. Yüzyıl Osmanlı Kütüphanelerinin Yapım Teknikleri ve I. Mahmut Kütüphanesi Restorasyon Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme, YL Tezi, MSGSÜ FBE, İstanbul. Yetişkin Kubilay, A., 1998. XVII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi, Doktora Tezi, İTÜ SBE, İstanbul.
GÖRSEL KAYNAKLAR
Hrt_004718_Fatih - Aksaray harik mahalli haritasıdır. _Atatürk Kitaplığı Pervititch_Eminönü-Laleli-Aksaray_50 Alman Mavileri c.II image167 image168 Atatürk Kitaplığı

4.6.1. Banisi

III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde sadrazamlık yapan Koca Ragıp Paşa, sadrazam mektubçuluğu, reisülküttablık ve valilik gibi devlet görevlerinde de bulunmuştur (**Malkoç, 1955**). Devlet görevlerinin yanı sıra şairlik, yazarlık ve eğitime olan düşkünlüğü ile de anılan Ragıp Paşa'nın kendi konağında bir kütüphanesi ve kitaplarının bakımıyla görevli kitapçısı bulunmaktadır (**Erünsal, 2020**). Ragıp Paşa'nın, ölümünden bir yıl önce Hassa Baş mimarı Mehmet Tahir Ağa'ya yaptırmaya başladığı mektep, kütüphane ve şadırvan, 1176 Şaban'ında (Mart 1763) tamamlanarak hizmete açılmıştır. Kaynaklarda Ragıp Paşa'nın biriktirdiği bütün kitapları kütüphane koleksiyonuna eklediği geçmektedir (**Erünsal, 2020**).

4.6.2. Vaziyet / Konum

Külliye Fatih ilçesi Laleli semtinde eski haritalarda Koska Caddesi olarak geçen Ordu Caddesi üzerine inşa edilmiştir. İnşa edildiği süreçte yapı Laleli Külliyesi ile Beyazıt semti arasında yer almaktadır (**Şekil 4.83, Şekil 4.84**). 1760-63 yılları arasında tamamlanan Laleli Külliyesi cami, imaret, çarşı, sebil, türbe ve medrese gibi birimlerden oluşmaktadır. Ragıp Paşa kütüphanesinin karşı parselinde yer alan külliye içindeki medrese biriminde zengin bir kütüphane oluşturulmuştur. Laleli kütüphanesi olarak geçen bu medrese kütüphanesi III. Mustafa ve III. Selim gibi padişahların kitap koleksiyonlarını barındırmaktadır. Medrese yapısı 1894 yılındaki depremde zarar görürken 1911 yılında yangın dolayısıyla harap olmuştur. Bina harap bir biçimde olması nedeniyle günümüze ulaşamamışken içerisinde yer alan kütüphane koleksiyonları Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Beyazıt Camiine bitişik olarak 1768 yılında inşa edilen Velîyüddin Efendi kütüphanesi, Zeynep Hanım

Konağı (Darülfünun) ve Beyazıt Umumi Kütüphanesinin bölgeye eklenmesiyle kültürel gelişim cadde boyunca devam etmiştir (**Şekil 4.84**).

Şekil 4.83: Ragıp Paşa Kütüphanesi-Aksaray harik mahali haritası (**Atatürk Kitaplığı**).

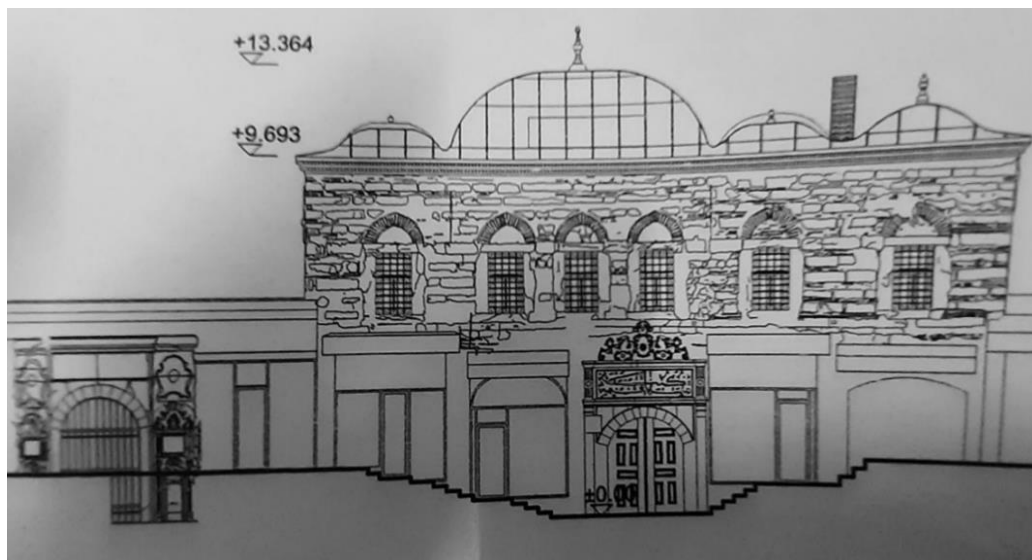
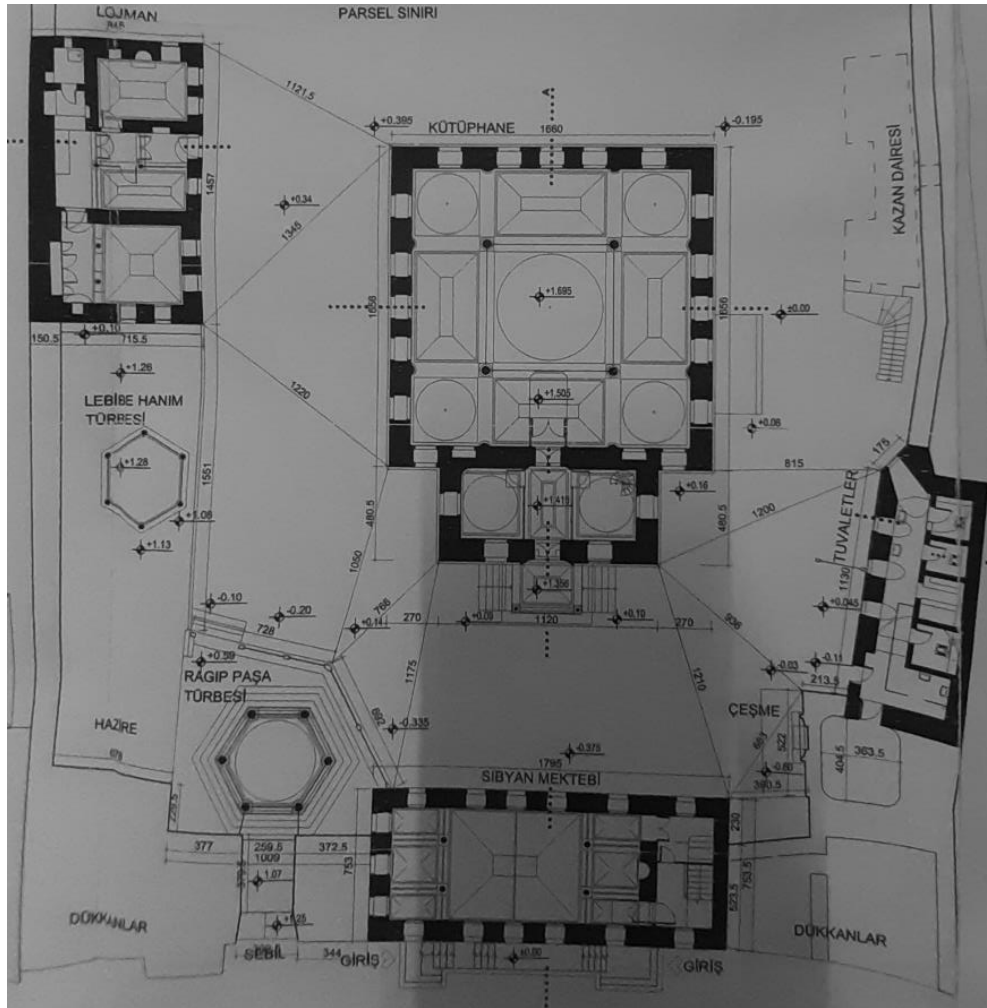

Şekil 4.84: Ragıp Paşa Kütüphanesi parseli (**Alman Mavileri, Atatürk Kitaplığı**).

Yapının çapraz karşı parselinde Laleli Külliyesinin yanında 1922 yılında Tayyare Apartmanları inşa edilmiştir. Mimar Kemaleddin Bey'in Birinci Ulusal Mimarlık Akım'ını takip eden tasarımının semte eklenmesiyle farklı yıllarda semtin önemini devam ettirdiği görülmektedir.

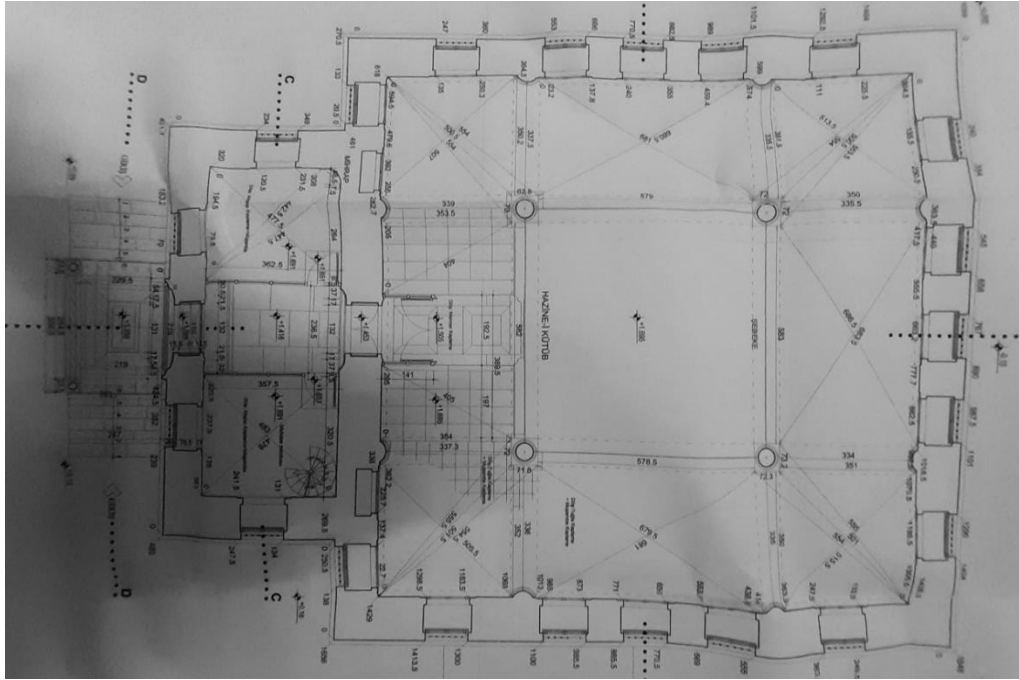
4.6.3. Mimari Kurgu

Kütüphanenin de dahil olduğu bir külliye olarak inşa edilen yapı sıbyan mektebi, meşruta, sebil, çeşme, mahzen, dükkân, gibi farklı birimleri bir araya toplamıştır (**Şekil 4.84, Şekil 4.85**). Ordu Caddesi (Koska Caddesi) üzerinden avluya giriş yapılmaktadır. Bu giriş kapısının üst katında sıbyan mektebi yer almaktadır (**Şekil 4.84, Şekil 4.85, Şekil 4.86**). Avluya girişte sol tarafta türbeler ve meşruta yer alırken merkezinde bodrum kat üzerinde yükselen kütüphane yapısı bulunmaktadır (**Şekil 4.84, Şekil 4.85**).

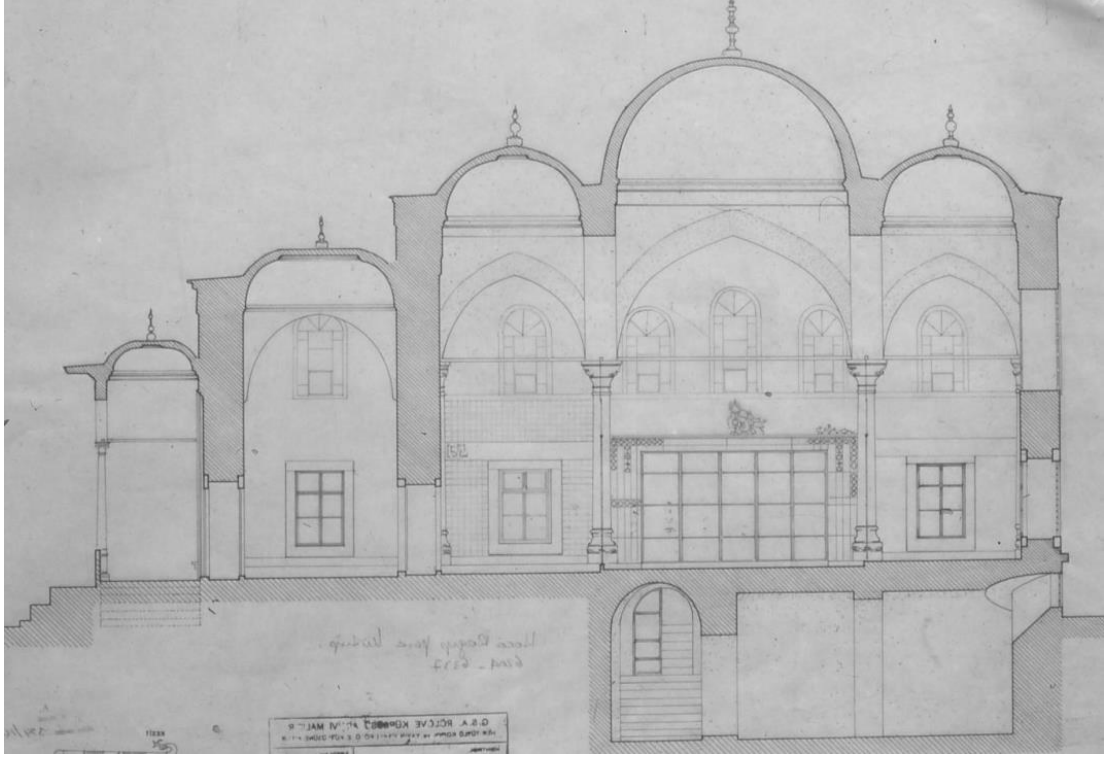

4.6.3.1. Plan / Mekân Organizasyonu

Sıbyan mektebinin altındaki cadde üzerinde yer alan giriş kapısından avluya girilince kütüphane yapısının cephesi ile karşılaşmaktadır. Avlunun merkezinde yer alan kütüphane yapısı beş odalı bodrum kat üzerine inşa edilmiştir (Şekil 4.88, Şekil 4.89). Sıbyan mektebi yönünde yer alan revaklı girişe simetrik karşılıklı merdivenlerle çıkılarak ulaşılmaktadır (Şekil 4.87). Revaklı alandan yapı içerisine giriş yapıldığında dikdörtgen planlı bir ara mekâna geçiş yapılmaktadır (Şekil 4.87). Duvarı yer alan mihrap detayından da anlaşılacağı üzere bu mekân namaz kılma alanı (mescit) olarak kurgulanmıştır. Kütüphanenin iç mekânında yer alan bu namazgah Atıf Efendi Kütüphanesinde de girişte yer alan namazgah detayını hatırlatmaktadır. Bu durum dönemin kütüphane inşa faaliyetlerinde birbirlerine örnek oluşturma yanısıra personel ve kullanıcılarının yapıdan faydalanmaları ile ilgili aynı amaçla inşa edildiklerini düşündürmektedir. Ara mekândan yuvarlak kemerli kapı ile okuma salonuna geçiş yapılır. Kütüphanenin kare planlı okuma salonunun dönem kütüphanelerinden farklı olarak içerisinde kitap deposunu da barındırmaktadır. Salonun merkezinde tunç şebeke olarak yer alan depo kütüphaneler arasında Ragıp Paşa Kütüphanesi için önemli bir imge olarak öne çıkmaktadır (Şekil 4.87, Şekil 4.88, Şekil 4.89) (Yetişkin Kubilay, 1998).

Şekil 4.87: Ragıp Paşa Kütüphanesi planı (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).

Şekil 4.88: Ragıp Paşa Kütüphanesi kesiti (Atatürk Kitaplığı).

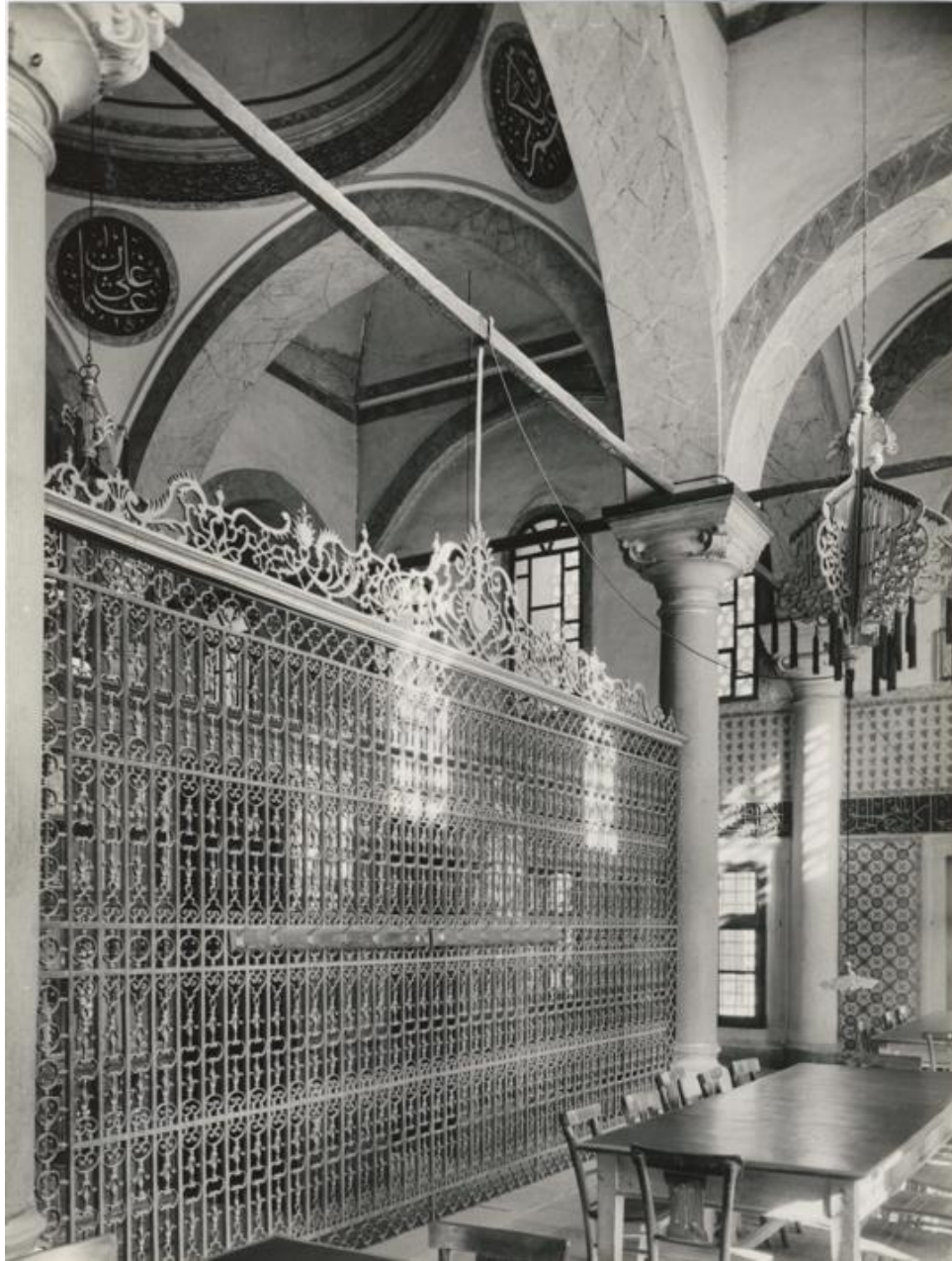

Şekil 4.89: Ragıp Paşa Kütüphanesi kesiti (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).

4.6.3.2. Taşıyıcı Sistem / Malzeme

Yapının ön cephesi kesme taş ile inşa edilirken diğer cepheleri iki sıra tuğla bir sıra küfeki taş almaşık örgü sistemine sahiptir (Yetişin Kubilay, 1998; Ağaoğlu, 2018a). Kütüphane yapısının girişinde iki sütunlu yuvarlak kemerli revak bölümü bulunmaktadır. Yapının girişinde yer alan ara mekânın sol kısmında duvarda mihrap yer almaktadır. Bu bölümde sağ ve sol bölümler kubbe ile örtülüyken ortadaki geçiş

alanı aynalı tonoz ile örtölüdür (Şekil 4.85, Şekil 4.88). Okuma salonuna girildiğinde merkezde 4 sütun arasında sivri kemerlerle bağlanmış ve pandantiflerle merkezdeki kubbeye geçiş sağlanmıştır (Şekil 4.90). Bu kısım kitap deposunun bulunduğu alana denk gelmektedir. Okuma salonunun merkez kubbesinin 4 yanı aynalı tonoz, köşeler kubbe ile örtölmüştür (Şekil 4.85, Şekil 4.88). Kütüphanenin alt pencereleri dikdörtgen taş söveli ve demir parmaklıklı, üst pencereleri ise yuvarlak kemerli alçı şebekelidir (Ağaoğlu, 2018a).

Şekil 4.90: Ragıp Paşa Kütüphanesi sivri kemerler, pandantifler ve tunç şebeke kitap deposu (TNEHIST001017, SALT Arşiv).

4.6.3.3. Cephe Düzeni / Süsleme ve Bezeme

Külliyenin Ordu Caddesine (Koska Caddesi) bakan cephesinde giriş kapısı ve sıbyan mektebi bulunmaktadır. Sıbyan mektebinin cephesinde basık kemer alınlıklı taş söveli demir parmaklıklı pencereler yer almaktadır. Kesme taş ve tuğla almasıık düzen inşa edilen cephede kirpi saçak ile örtü kısmına geçiş sağlanmaktadır (**Şekil 4.91**). Basık kemerli giriş kapısının üstündeki kitabe de “Burada kıymetli kitaplar vardır” ibaresi yer alırken üstünde bitkisel motifli taç kısmında “Maşallah” ve H II9V tarihi yer almaktadır (**Şekil 4.92, Şekil 4.93**).

Şekil 4.91: Ragıp Paşa Külliyesi Ordu Caddesi (Koska Caddesi) cephesi.

Şekil 4.92: Ragıp Paşa Külliyesi Ordu Caddesi (Koska Caddesi) giriş kapısı.

Şekil 4.93: Ragıp Paşa Külliyesi Ordu Caddesi (Koska Caddesi) giriş kapısı kitabesi.

Kütüphane girişinde bulunan revaklı bölümde basık kemerli ve iyon tarzı mermer sütunlar bulunmaktadır. Kitabeli ve basık kemerli giriş kapısından ara mekâna geçilmektedir. Ara mekânda bulunan mihrapta kitabe ve barok süslemeler vardır (Yetişkin Kubilay, 1998). Okuma salonunda merkezde yer alan kitap deposu rokoko tarzında bitkisel motifli ve barok kıvrımlı bezemeli tunç şebekeden oluşmaktadır (Şekil 4.90).

4.6.4. Kütüphane Teşkilatı

Kütüphanenin sıbyan mektebi ile inşa edilmesinden de anlaşılacağı üzere talebelerin kullanımına yönelik olduğu açık bir şekilde ifade edilebilir.

4.6.4.1. Personel Kadrosu

Kütüphane personel kadrosunda 2 hafız-ı kütüb, 2 yamak, su yolcu, bevvab, ferraş ve türbedar yer almaktadır (Yetişkin Kubilay, 1998). Altı gün çalışma şartı vakfiyesinde yer alan kütüphanenin avlusunda hafız-ı kütüblerin ikamet etmeleri için meşruta alanı bulunmaktadır (Erünsal, 2020). Kütüphanenin girişinde yer alan ara mekânda bulunan mihraptan da anlaşılacağı üzere vakfiyesinde öğle ve ikindi namazının cemaatle hafız-ı kütübler tarafından kıldırılması şartı bulunmaktadır (Yetişkin Kubilay, 1998).

4.7. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (1782)

Üsküdar semtinde inşa edilen ilk müstakil vakıf kütüphanesi olması nedeniyle bu semt kapsamında bir odak noktası oluşturduğu düşünülen kütüphane birimi mekan organizasyonu açısından da incelmeye değerdir. Günümüzde Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

Tablo 4.8: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kaynakçası.

YAZILI KAYNAKLAR
Bardak, M., 2014. XVIII. Yüzyıl Eğitim Öğretim Vakıflarına Bir Örnek: Sıbyan Mektebi ve Kütüphanesiyle Hacı Selim Ağa ve Vakfı. International Journal of Social Science Research , 3 (2) , 1-32. Bayraktar, N., 1982. Üsküdar Kütüphaneleri, Vakıflar Dergisi, s. 16, Ankara. Çakan, Y., 2019. Vakfiyesi Işığında Hacı Selim Ağa'nın Sosyal ve Hayır Kurumları: Kütüphane, Mektep, Çeşmeler, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Çavdar, T., 2007. "Osmanlı Döneminde Üsküdar'da Kurulmuş Kütüphaneler". V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c.1, s. 81, İstanbul. Erünsal, İ. E., 2020. Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul. Fındıkoğlu, A. B., 2017. Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Restorasyon Projesi ve Çevre Yerleşimi, YL Lisans Tezi, FSMVÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. Yetişkin Kubilay, A., 1998. XVII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi, Doktora Tezi, İTÜ SBE, İstanbul.
GÖRSEL KAYNAKLAR
Hrt_000733-İstanbul Secteur IV. Üsküdar - Kadıköy index general Jacques Pervititch Hrt_001111_İstanbul 3. Pafta Üsküdar_Atatürk Kitaplığı Hrt_004883_Üsküdar - Selâmi Ali Efendi sokağı (Çınar caddesi) istikâmet haritası_Atatürk Kitaplığı Hrt_011244_İstanbul Şehremaneti Üsküdar Dâiresi nefsi-i şehir kısmı krokisidir_Atatürk Kitaplığı Pervititch Haritaları_65 Alman Mavileri _c.I_image167_image169

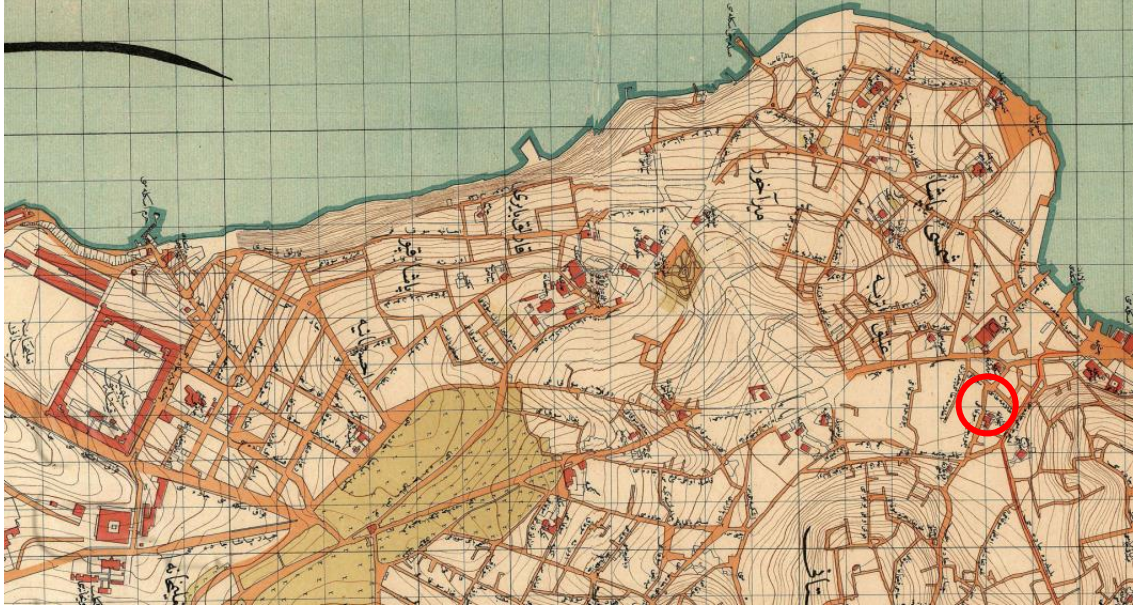
4.7.1. Banisi

Yapının Banisi I. Abdülhamid döneminde Darphane, Matbah ve Tersane Eminliği görevlerini yerine getiren Hacı Selim Ağa'dır. Reisülküttab Mustafa Efendi'nin İran'dan küçük yaşta aldığı kölesi olan Hacı Selim Ağa azat edildikten sonra devlet hizmetine girmiş ve önemli bir devlet adamı olarak görülmüştür. III. Selim'in tahta geçmesi ile şehzadeliğinde başlayan aralarındaki husumet farklı siyasi anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu olaylar sonucu idam edilmiştir

(Özcan, 2020). Banisinin kabri de sıbyan mektebi bahçesine gömülmüş fakat ilerleyen yıllarda kütüphane bahçesine taşınmıştır. Hacı Selim Ağa'nın eşi ve I. Abdülhamid'in damadı olup kendi gibi idam edilen oğlu Nazif Efendi'nin de kabri kütüphane bahçesinde yer almaktadır.

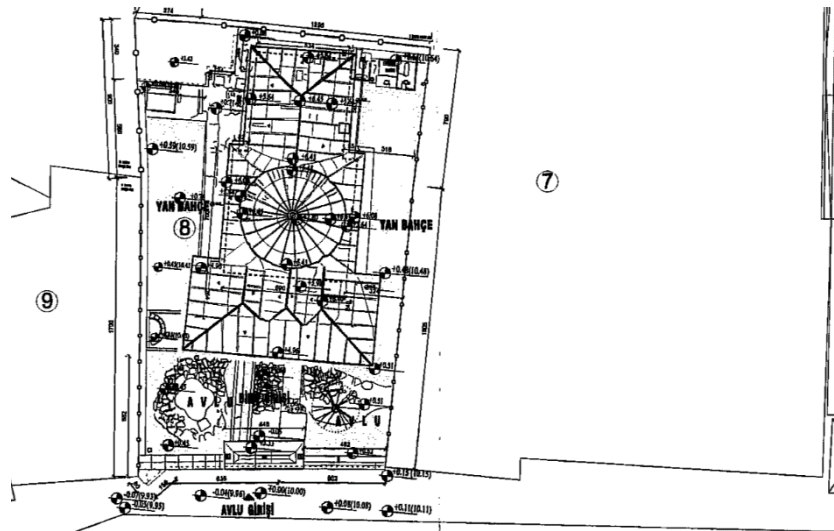
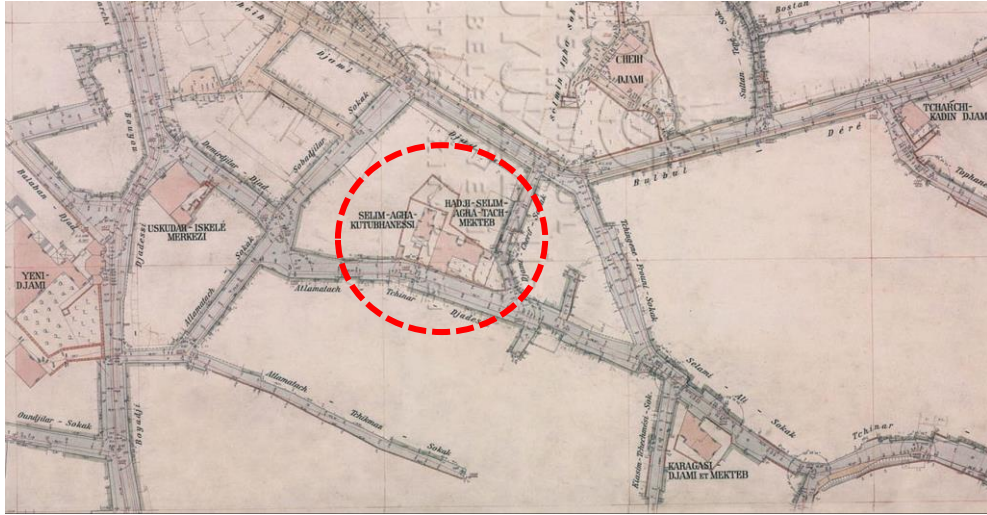
4.7.2. Vaziyet / Konum

Üsküdar ilçesinde 15. Yüzyıl itibariyle inşa faaliyetlerinin başladığı ve 19. Yüzyıla kadar artarak devam ettiği görülmektedir. Mihrimah Sultan Külliyesi, Şemsi Paşa Külliyesi, Yeni Valide Sultan Külliyesi, Atik Valide Sultan Külliyesi, Selimiye Külliyesi gibi önemli külliye yapılarının inşa edildiği ilçe de Selimiye mahallesi gibi kentsel ölçekli yapılaşmalarında olduğu görülmektedir (Şekil 4.94) (Kuban, 2021).

Şekil 4.94: Üsküdar semti Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (Atatürk Kitaplığı).

Dini ve kültürel hayatı da bu yapılarla gelişim gösteren Üsküdar'da medrese ve türbelerde biriktirilen koleksiyonlar dışında müstakil kütüphane yapıları da inşa edilmiştir. Bu yapılar Ahmediye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Mirzazade Efendi Kütüphanesi, Pertev Paşa Kütüphanesi ve Aziz Mahmud Hüdayi Kütüphanesi'dir. Bu kütüphaneler arasında işlevini devam ettirip koleksiyonunu genişleten bir kurum olarak öne çıkan Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Üsküdar Selamsız caddesinde yan parselindeki sıbyan mektebi ile inşa edilmiştir (Şekil 4.95).

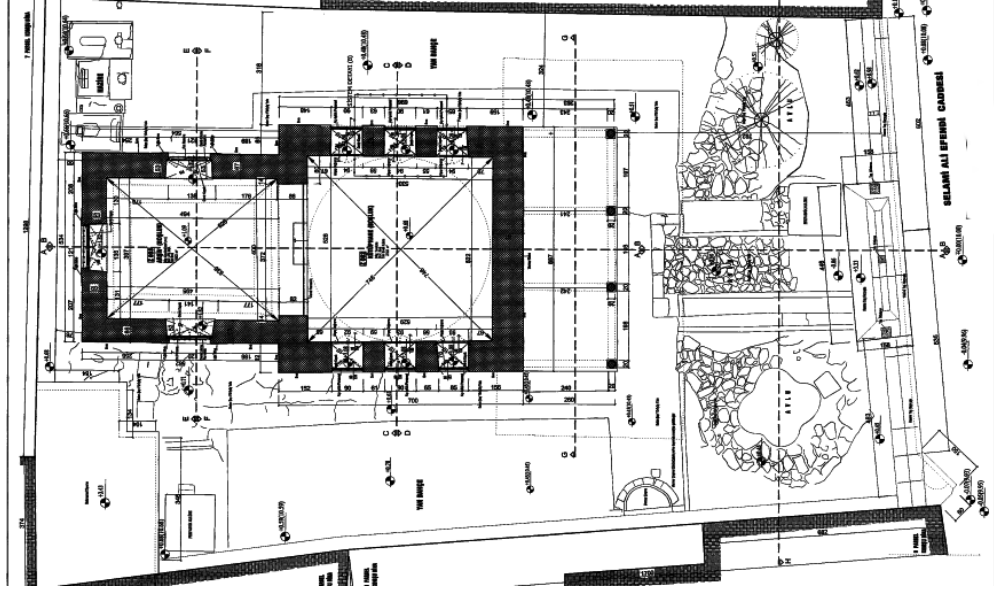
Şekil 4.96: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi vaziyet planı (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).

4.7.3. Mimari Kurgu

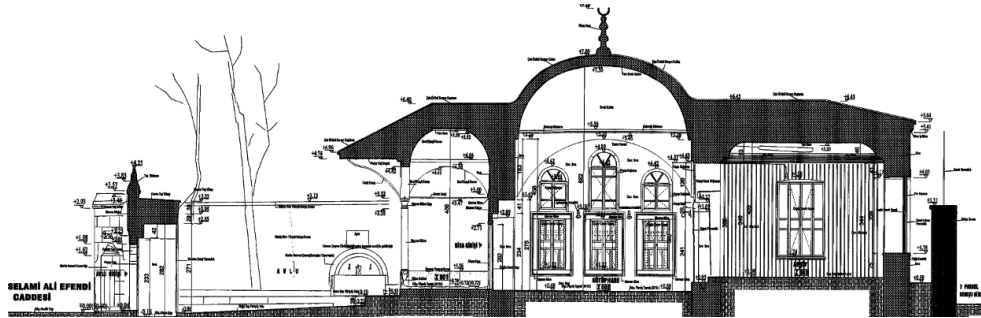
Ragıp Paşa Kütüphanesinde gördüğümüz sıbyan mektebi ile inşa edilme bu kütüphanede de uygulanmış fakat ortak avlu yerine yan parselde inşa edilmiştir. Bu durum dönemin siyasi kimliğe sahip bireylerinin eğitim ve kültür alanındaki gelişime katkılarını öngörmemizi sağlamaktadır (**Şekil 4.95, Şekil 4.96**). Hacı Selim Ağa kütüphanesi önceki örneklerde de gördüğümüz gibi avlulu biçimde inşa edilmesinin yanı sıra diğer örneklerden farklı olarak banisinin ve ailesinin haziyesi de avlu bahçesinde yer almaktadır.

4.7.3.1. Plan / Mekân Organizasyonu

Selamsız caddesi üzerinden bahçesine giriş yapılan kütüphane binasına merdivenli sütunlu revak bölümü ile giriş yapılmaktadır (Şekil 4.97, Şekil 4.98). Kütüphane planı okuma salonu ve kitap deposundan oluşmaktadır. Bu iki işlevli plan kurgusu gelişmiş bir kütüphane işleyişini göstermektedir (Şekil 4.97, Şekil 4.98). Revak bölümünden yapılan giriş ile okuma salonuna geçilmektedir. Yine Ragıp Paşada tunç şebeke ile ayrılan mekâna benzerlik sağlayarak kitap depolama alanı demir parmaklıklarla ayrılmıştır. Okuma salonundan daha küçük alana sahip olan kitap deposu aynı zamanda okuma salonunun zemininden yükseltilmesi ile mekân farklılaşması kullanıcılara hissettirilmiştir (Şekil 4.97, Şekil 4.98, Şekil 4.99).

Şekil 4.97: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi planı (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).

Şekil 4.98: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi kesiti (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).

Şekil 4.101: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kitap Deposu.

4.7.3.2. Taşıyıcı Sistem / Malzeme

Selamsız caddesi üzerinde bulunan bahçe duvarı kesme taştan inşa edilmiş ve yuvarlak kemerli kapısı üzerinden bahçeye giriş sağlanmaktadır (Şekil 4.97, Şekil 4.98, Şekil 4.99). Yapının girişinde 4 adet mermer sütunlu yuvarlak kemerli revak alanı, aynalı tonoz ile örtülerek önüne ahşap geniş bir saçak yerleştirilmiştir (Şekil 4.97, Şekil 4.98, Şekil 4.103, Şekil 4.105). Almaşık duvar örgü sistemi ile inşa edilen kütüphane binasına yuvarlak kemerli ahşap kapıdan giriş sağlanmaktadır (Şekil 4.103). Okuma salonunun kurşun kaplı kubbesine geçiş pandantifler ile sağlanırken merdivenle yükseltelen kitap deposu demir parmaklıklarla ayrılmıştır (Şekil 4.101).

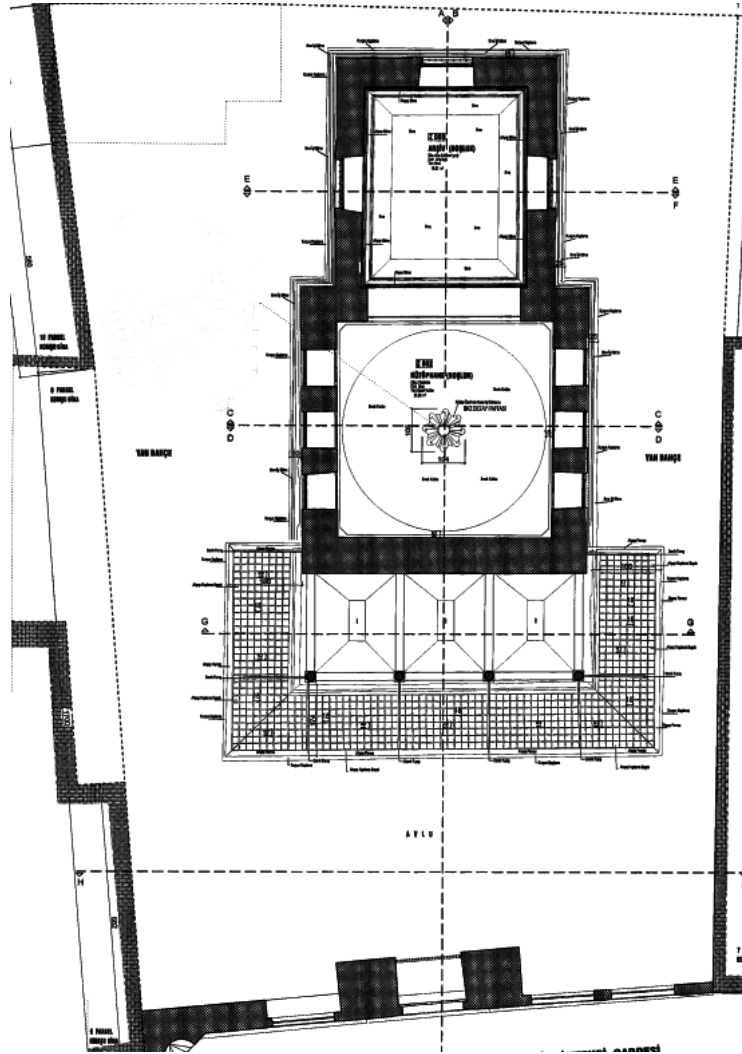
Şekil 4.102: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi ana giriş bahçe duvarı.

Şekil 4.103: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi revaklı giriş alanı.

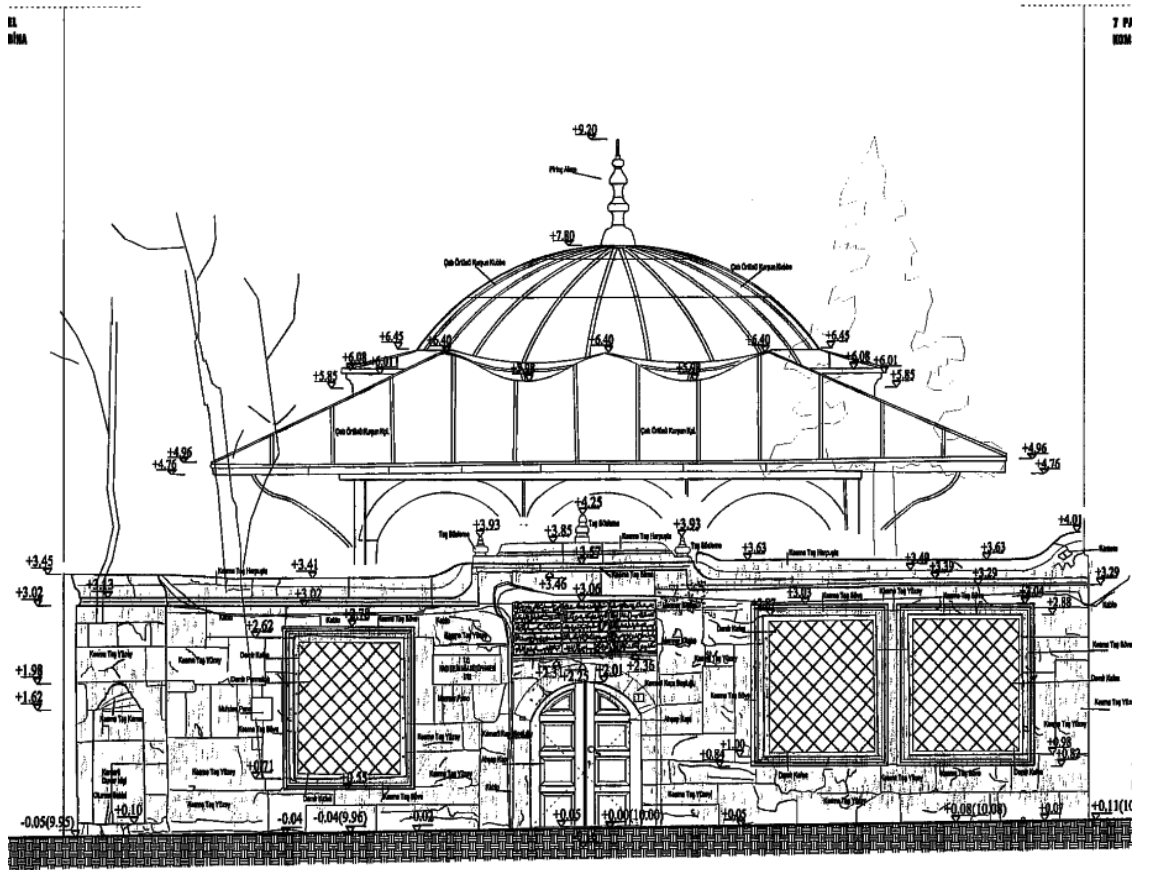
Şekil 4.104: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi almaşık duvar detayı (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).

Şekil 4.105: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi tavan örtü planı (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).

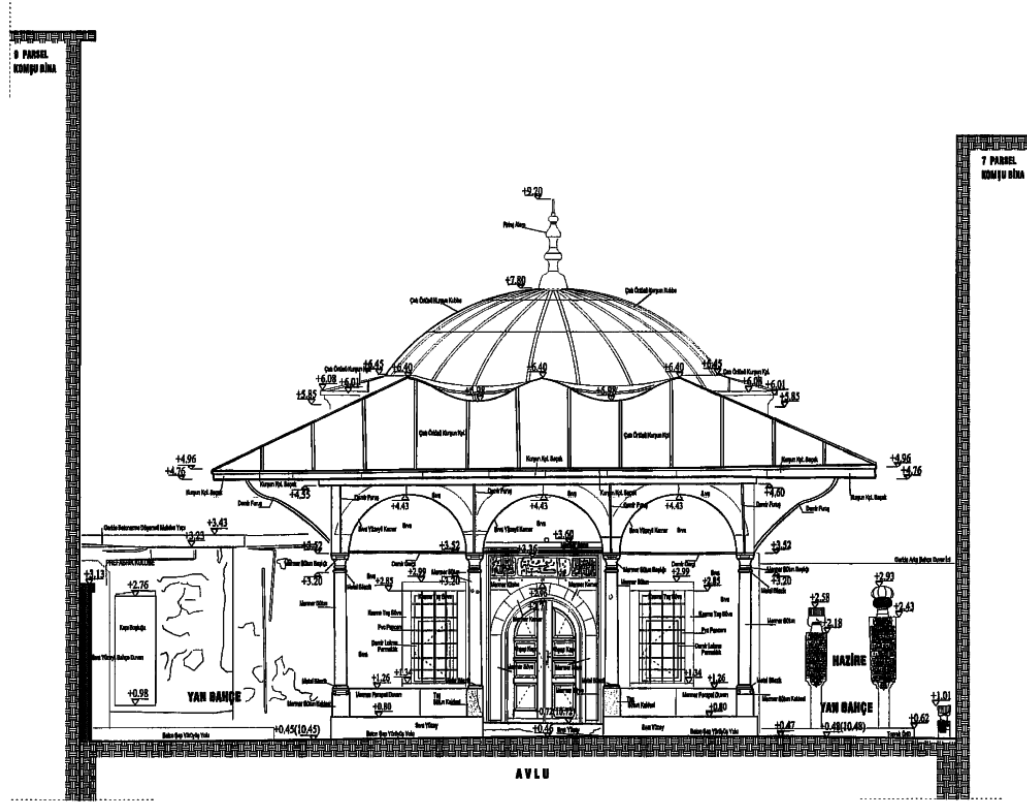
4.7.3.3. Cephe Düzeni / Süsleme ve Bezeme

Selamsız caddesi üzerinde yer alan ana giriş cephesi yuvarlak kemerli kitabeli ahşap kapı ve iki yanda bulunan demir parmaklıklı açıklıklardan oluşmaktadır (Şekil 4.106). Kütüphanenin girişinde yuvarlak kemerli sütunlu revak bölümüne ahşap saçak detayı ve okuma salonunun girişi için yuvarlak kemerli kitabeli kapı ve iki adet demir parmaklıklı dikdörtgen pencere açıklıkları yer almaktadır (Şekil 4.107, Şekil 4.108). Okuma salonunun yan cephelerinde üstte 3 adet alçı şebekeli yuvarlak kemerli, altta 3 adet demir parmaklıklı dikdörtgen pencere yer almaktadır. Yan cephelerde altta yer alan pencereler ön cephedekilerle uyum sağlamaktadır (Şekil 4.109, Şekil 4.110). Kitap deposunun 3 cephesinde de birer dikdörtgen demir parmaklıklı ahşap pencere yer almaktadır (Şekil 4.109, Şekil 4.110).

SELAMİ ALİ EFENDİ CADDESİ

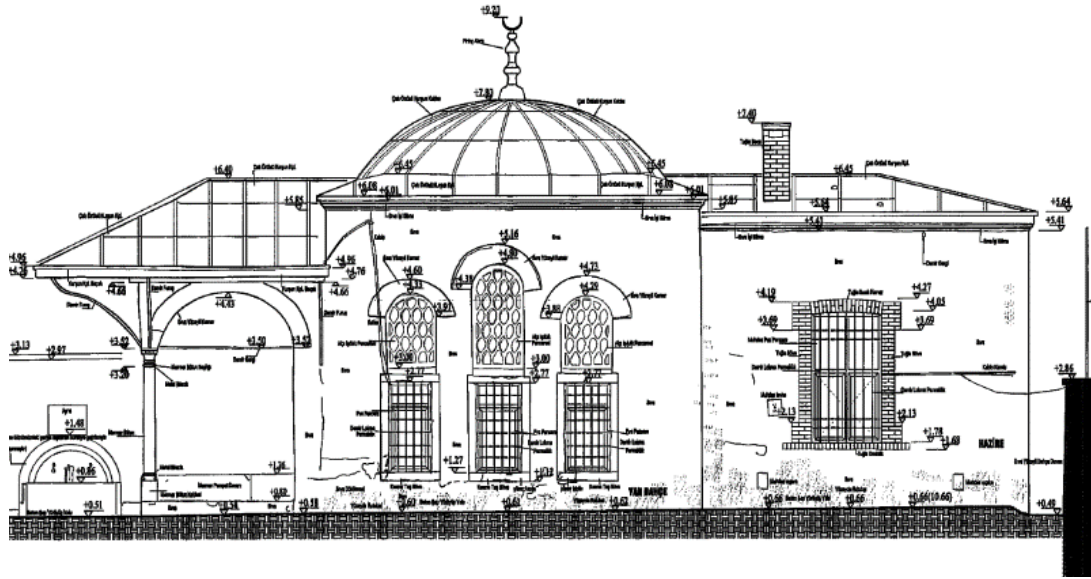
Şekil 4.106: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi ana giriş cephesi (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).

Şekil 4.107: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi giriş cephesi (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).

Şekil 4.108: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi giriş cephesi saçak detayı (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).

Şekil 4.109: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi yan cephesi (KTVKK İstanbul 6 numaralı Bölge Müdürlüğü).

Şekil 4.110: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi yan cephesi.

4.7.4. Kütüphane Teşkilatı

4.7.4.1. Koleksiyonlar

Kütüphane banisinin kendi koleksiyonunu bağışlanması ile kütüphane açılışını sağlamış ve Cumhuriyet dönemi ile vakıf ve tekkelerin işlevlerindeki değişim nedeniyle Üsküdar semtinde bulunanların koleksiyonları da Hacı Selim Ağa kütüphanesine taşınmıştır (**Bayraktar, 1998**). Kütüphanede banisinin oluşturduğu koleksiyon içeriğinde dini, edebiyat, tarih, coğrafya, hendese, ahlak ve mantık gibi konularda 1257 adet yazma, 33 adet matbu olmak üzere toplam; 1290 adet eser bulunmaktadır (**Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Koleksiyonları**). Üsküdar için kurumsal bir yapıya dönüşen kütüphaneye yapılan ilk toplu koleksiyon bağışının Hacı Selim Ağa'nın kendi sülalesinden II. Abdülhamid dönemi Maarif Nazırı Haşim Paşa tarafından 102 yazma 3 matbu eser ile yapıldığı görülmektedir (**Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Koleksiyonları**). Kütüphane yapısı ilerleyen yıllarda Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağlı Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi olarak varlığını korumaktadır.

4.7.4.2. Personel Kadrosu

Vakfiyesinde banisi tarafından 3 hafız-ı kütüb, 1 mücellid ve 1 yamağın yer alması belirtilmiştir. Hafızı kütüplerden 2 sinin burada eğitim vermekle de görevli olmasından dolayı günlük mesailerini kütüphanede geçirmeleri ve bunun karşılığında da ek ücret almaları da gerekmektedir (**Erünsal, 2020**).

4.8. Beyazıt Umumi Kütüphanesi (1884)

Devlet kütüphanesi statüsünde yer alan Beyazıt kütüphanesi, kütüphaneler arasındaki merkezileşme durumunun sağlanması için bizzat padişah tarafından kurulan bir kurumdur. Bu özelliğiyle vakıf kütüphanelerinin incelenmesinden farklı bir yol izlenmesi gerektiği düşünülmüştür. Kütüphanenin banisi bir nevi devlet yani II. Abdülhamit olarak düşünülebilir. Bu nedenle özellikle bu kuruluşun amacı üzerine arşiv belgeleri üzerinden inceleme yapılması uygun görülmüştür. Merkezi bir devlet kütüphanesi oluşturulmasında seçilen semt ve yapının mimari unsurları da incelenmeye değer unsurlardır. Kütüphane günümüzde Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi olarak işlevini sürdürmektedir.

Tablo 4.9: Beyazıt Umumi Kütüphanesi Kaynakçası.

YAZILI KAYNAKLAR
Bayrak, S., 2019. Bir Meydan Öyküsü (1914-1964), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul. Bayrakdar, Ş. N., 1960. ‘‘Beyazıt Umumi Kütüphanesi’’, İstanbul Ansiklopedisi-Reşat Ekrem Koçu c.4, sf.2262-2264, İstanbul. Duman H., 1982. Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 Yaşında, Milli Kültür Dergisi, sayı 37, Aralık, s.59-61. Duman, H., 2013. ‘‘Osmanlıdan Cumhuriyete Beyazıt Devlet Kütüphanesi’’, Anadolu Kütüphaneleri, Ed. Bülent Yılmaz, s.325-339, Ankara. Duman H., ‘‘Beyazıt Devlet Kütüphanesi’’, TDV İslam Ansiklopedisi, c.6, s.51-52. Erünsal, İ. E., 2020. Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul. Eyice, S., ‘‘Beyazıt Camii ve Külliyesi’’, TDV İslam Ansiklopedisi, c.6, s.45-49. Mülayim, S., 2009. Osmanlı Kütüphâne-i Umûmisi. Muhammet Görür (yay.haz.), X. Orta çağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya Armağan (3-6 Mayıs 2006), Bildiriler (s.529-538) içinde. Ankara: TC Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Kayaoglu, H. D., 2004. Beyazıt Devlet Kütüphanesi- Karşılaştırmalı Bir Çalışma: 1982-2003, Türk Kütüphaneciliği 18, s.239-260. Özyürek, K., 2019. Kuruluşundan Tanzimat’a Osmanlı Başkent Mimarisinde Eğitim Yapılarının Külliye Kuruluşları İçindeki Yeri ve Önemi, YL Tezi, MSGSÜ SBE, İstanbul.
GÖRSEL KAYNAKLAR
1324_1325_Hrt_005364_İstanbul FatihDersaadet haritasıdır. Pafta No4_Atatürk Kitaplığı 1875_Hrt_003145_Atatürk Kitaplığı Hrt_005019_Atatürk Kitaplığı Hrt_005778_Fatih - Eminönü civarı haritasıdır_Atatürk Kitaplığı Ayverdi Haritaları- B4 Alman Mavileri, İBB Atatürk Kitaplığı Goad Haritaları_s_14

4.8.1 Banisi

M-1880 yılında açılışı ile ilgili çalışmalara başlandığı bilinen kütüphane devlet kütüphanesi olarak kurulmuştur. Bu nedenle vakıf kütüphanelerinden farklı olarak bir şahısın maddi desteği ve vakfiyesinin bulunması söz konusu değildir. Bu nedenle bir banisi ve vakfiye bulunmamaktadır. Padişah ve devlet erkanının çabası ve aldıkları kararlar ile kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

Beyazıt Kütüphanesi’nin kuruluş gerekçesi Sultan II. Abdülhamit tarafından 22 Eylül 1882 tarihinde yayınlanan iradede şöyle ifade edilmektedir:

İstanbul'da maruf ve meşhur olan kütüphanelerden maada bazı cami ve türbelerde ve ücra mahallerde bir hayli kütüb mevcut olup bunlar ise hiçbir vakitte açılmadığı cihetle istifadeden sakıt ve mürur-ı zaman sebebiyle ve asla tamiratına bakılmamak hasebiyle mahv ve telef olmakta ve istila-dide olan mahallerde bulunan kütüb-i İslamiye'nin dahi celbine çalışılmakta idüğüne mebni gerek bunların ve gerek ba'de-zin tedvin ve temsil olunacak kitapların birer ikişer cildi münasip bir mevki'de bir kütüphane-i umumi ittihaziyla oraya vaz'ı hem yadigâr-ı eslaf olan bunca kütüb-i nefisenin adem-i ziya'ını mucib ve hem de ehl ve erbabının istifadesini müstelzim olacağı müsellemtandır (Bkz. Belge E.17, BOA, İ_DH__01295_2_102038_001_001) .

Sultan II. Abdülhamid tarafından verilen iradenin devamında kütüphanenin yeri ile ilgili de bilgiler yer almaktadır:

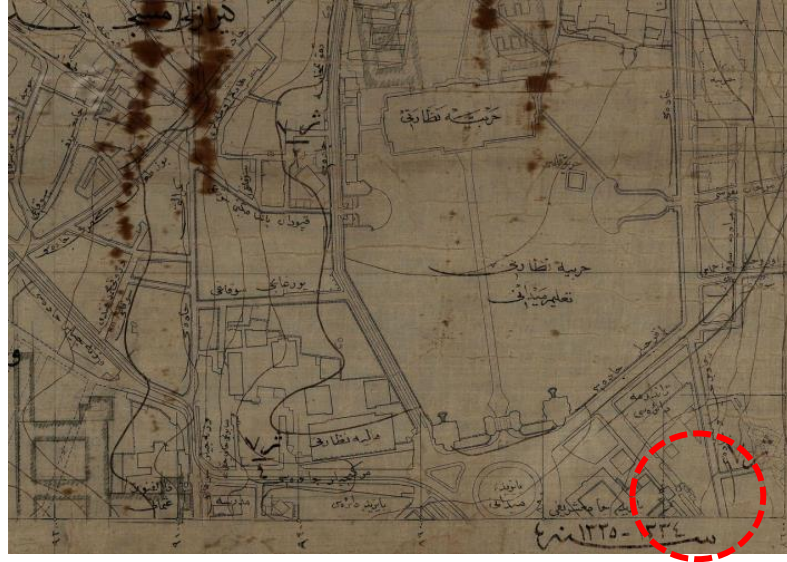
Binaen aleyh böyle bir Kütüphane-i Umuminin tedariki tezekkür olundukta bunun yeniden inşası masarif-ı külliye ihtiyarına muhtaç ve buna hal-i hazırına nâmüsaid olmasına nazaran Bayezid İmareti ile Misafirhâne-i Askeri beyninde vâki' ve vaktiyle kurâ-yı mevkufe ahâlisinin ikâmet ve beytutetlerine mahsus olmak üzere yapılmış olduğu halde şimdilerde beş altı yüz kuruş şehriye ile eşekçilere ahır olmak üzere icar edilegelen dört kubbeyi havi metin ve müstahkem ebniye halen ve mevkian kütüphane ittihazına kabiliyetli olup yalnız meydan tarafından birkaç pencere küşat edildiği ve rutubetten muhafaza için zemini bir arşın miktarı mücevvef bırakılarak taş döşetildiği halde pek güzel bir Kütüphane-i Umumi olacağı (Bkz. Belge E.17, BOA, İ_DH__01295_2_102038_001_001)..

Bu arşiv belgelerinden de anlaşılacağı üzere yapının tamiri ve Beyazıt Umumi Kütüphanesinin kurulmasında II. Abdülhamid'in katkıları yadsınamaz. Saltanatı döneminde yayın organlarına yaşattığı sansür olaylarının yanı sıra Yıldız Saray'ında oluşturduğu kütüphane, matbaada Mushaf basımı, Beykoz Kâğıt Fabrikası'nın açılması ve mevcut vakıf kütüphanelerin kataloglarının matbu basımlarının yapılması gibi atılımlar ile bu alanda öngörülü gelişimlere vesile olduğu görülmektedir. Bu atılımlar saltanatı sürecinde uygulamaya çalıştığı kontrol etme iç güdüsü ile yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

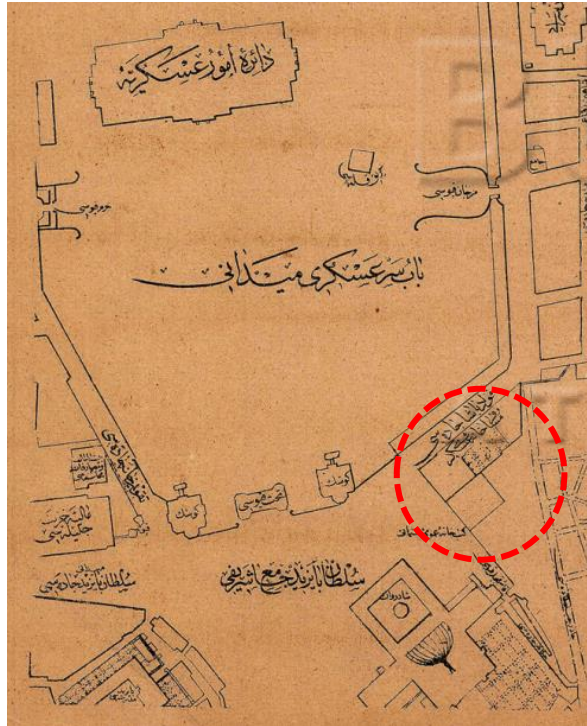
4.8.2 Vaziyet / Konum

Fatih ilçesinde Beyazıt Meydanı'nda II. Beyazıt Külliyesi'nin imaretinin dönüştürülmesiyle kütüphane yapısı oluşturulmuştur. Bu bölge Fatih Sultan Mehmed'in fetih sonrası inşa ettirdiği Saray-ı Atık'in ve Kapalı Çarşının arasında kalan yıllar içinde farklı fonksiyonların eklendiği bir semt olmuştur. II. Beyazıt Külliyesi, camii, medrese, türbe, aşhane-imaret, kervansaray, sıbyan mektebi, tabhaneler ve hamamdan oluşmaktadır (Kuban, 2021). Külliye camiinin karşısında yer alan Eski Saray Vaka-i Hayriye sonrasında mevcut yapıları ile Seraskerlik

makamına dönüştürülmüş ve bu süreçte kütüphaneye dönüştürülecek kervansaray binasının bitişiğine Misafirhane-i Askeri yapısı inşa edilmiştir. 1866 yılında Eski Saray yapılarının yerine Fransız Mimar Bourgeois tarafından Seraskerat yapıları inşa edilmiştir. Yapıların Beyazıt Meydanına bakan giriş kapısının tasarımı meydana kimlik kazandıran niteliktedir. Yapılar Cumhuriyet'in ilanı ile İstanbul Üniversitesine dönüştürülmüştür.

Şekil 4.111: 1324-1325 yılı Fatih semti (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 4.112: 1875 yılı Beyazıt semti (Atatürk Kitaplığı).

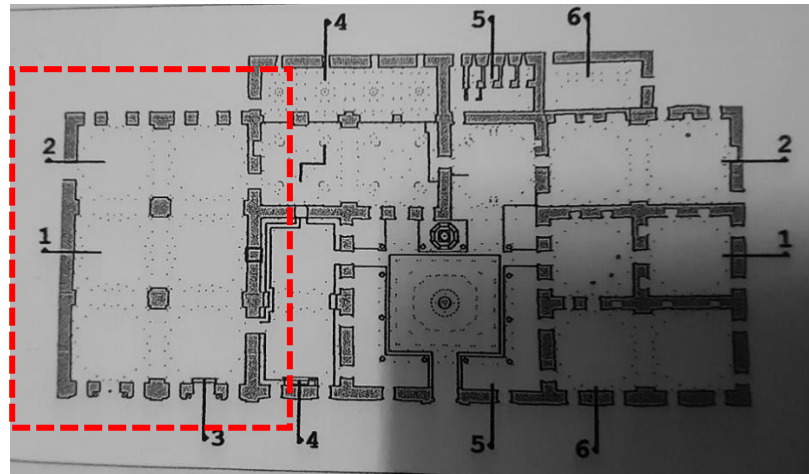
Fuad Paşa Konağı, Ali Paşa Konağı gibi dönemin önemli kişilerinin konaklarının yer aldığı semtte Zeynep Hanım Konağı' da dikkat çekmektedir. Bu yapı 1909 yılında Darülfünun Osmani tarafından kullanılmış ve Cumhuriyet ile İÜ Fen Edebiyat Fakültesine dönüştürülmüştür. Darülfünun döneminde oluşturulan kütüphane koleksiyonu İÜ Fen Edebiyat Fakültesine devredilmiştir. Sultan Mehmed'in oluşturduğu Kapalı Çarşı yıllar içinde kendi etrafında eklemeler ile genişlemiş ve içinde sahafların da yer aldığı dükkanları barındırmıştır. 1894 yılındaki deprem nedeniyle Beyazıt Camii avlusuna taşındığı bilinmektedir (Erünsal, 2021).

4.8.3 Mimari Kurgu

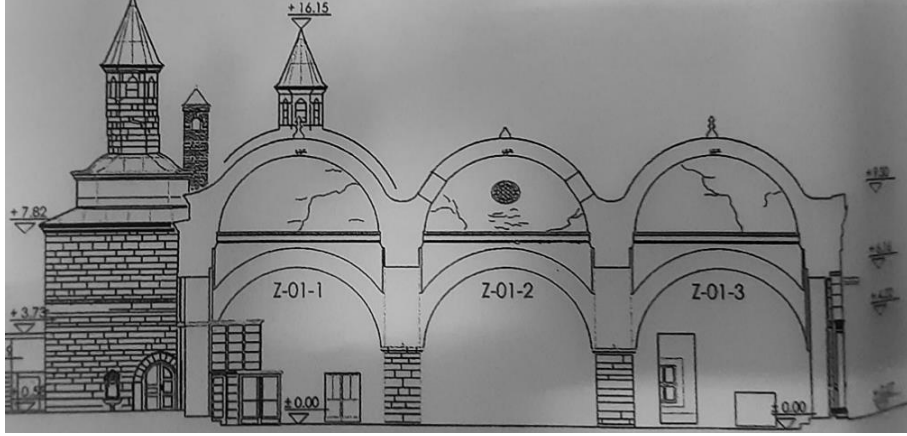
II. Beyazıt Külliyesi'nin kuzeydoğusunda yer alan kervansaray ve aşhane-imaret birimlerinin yıllar içinde eklenip dönüştürülmesi ile kütüphane yapısı oluşturulmuştur. Kervansaray kısmından başlanan dönüşümde iç mekanlar tamir edilirken en önemli değişim eklenen cephe ile yapılmıştır. Bir devlet kütüphanesi niteliğinde kervansarayın dönüşümünün sağlanması için Hacı Cihan Bey adlı bir kişi görevlendirilmiş, kütüphanenin tamir, tanzim ve tezyin işleri için Ohannes kalfaya keşif yaptırılmıştır (Mülayim, 2009).

4.8.3.1. Plan / Mekân Organizasyonu

Külliyenin kervansaray olarak inşa edilen yapısının tamir edilmesiyle kütüphane bu mekâna yerleştirilmiştir. İki ayak üzerinde kemerlerle bağlanarak altı bölüme ayrılan plan kurgusuna sahip alanda tek mekânlı olarak açılmıştır (Şekil 4.113, Şekil 4.114).

Şekil 4.113: Beyazıt Umumi Kütüphanesi planı (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).

Şekil 4.114: Beyazıt Umumi Kütüphanesi kesiti (VGM İstanbul 1. Bölge Arşivi).

İlerleyen yıllarda aşhane-imarethane kısımları da farklı zaman dilimlerinde eklenmiştir. Bu sayede çok mekânlı avlulu ve kitap depolarının bulunduğu geniş bir kütüphane yapısı oluşmuştur. Günümüzde kervansaraya bitişik inşa edilen Misafirhane-i Askeri yapısı Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne Beyazıt Umumi Kütüphanesi de Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'ne dönüştürülmüştür.

4.8.3.2. Taşıyıcı Sistem / Malzeme

Külliyenin kervansaray kısmının yaklaşık 400 m² genişliğe sahip alanı, iki ayak üzerine kemerlerle altı kareye bölünmüş ve bölümler altı eş kubbe ile örtülmüştür (Şekil 4.113, Şekil 4.114). Yazma Eser Kütüphanesi'ne dönüştürülmesi ile avlu kısmının çatısı çelik profil ve cam ile örtülmüştür (Şekil 4.115).

Şekil 4.115: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi avlu bölümü.

4.8.3.3. Cephe Düzeni / Süsleme ve Bezeme

1884 yılında kütüphanenin açılması için II. Beyazıt Külliyesi'nin kervansaray tamir edilmiş her ne kadar yeni bir yapı inşa edilemese de mevcut binanın ön ve arka cephelerine dönemin mimari anlayışını yansıtan cephe tasarımının sağlanması kütüphanenin imajının da önemsendiğini göstermektedir (**Şekil 4.116, Şekil 4.117**). Özellikle Beyazıt Meydanı'na bakan cephe düzeni hareketli ve farklı unsurların yer aldığı biçimde tasarlanmıştır (**Şekil 4.116**). Plan kurgusundaki taşıyıcı sistem unsurlarına uygun biçimde ortada yer alan sütunlar hizasında cephe ikiye bölünmüştür (**Şekil 4.116**). Cephenin sağ tarafında sivri kemerli yanlarında mukarnaslı mermer sütun bulunan kapı bulunmaktadır (**Şekil 4.116**). Simetrik düzenin devamlılığı sağlanması için sol tarafta da ortadaki pencere aynı biçimde tasarlanmıştır (**Şekil 4.116**). Kapının 2 yanında sivri kemerli bulunan pencereler de yine simetrik biçimde sol taraftaki geniş pencerenin yanlarında yer almaktadır. Pencere önünde ve kapıların alınlık kısmında demir şebeke dokuları ile kapıların üzerindeki bitkisel dokular cepheye yoğunluk kazandırmışlardır (**Şekil 4.116**) (Mülayim, 2009). Cephenin çatıya doğru olan kısmında mukarnaslar ve palmetler bulunmaktadır. Orta aksta yer alan kısımda En üstte "Kütüphane-i Umumi Osmani" yazılı kitabe yer almaktadır. Kapının ve simetriğindeki pencerenin üstünde taç kısmında bitkisel motifli kitabeler yer almaktadır. Kapının üstünde yer alan kitabe şu şekilde yazılıdır (**Bayrakdar, 1960**):

"Hazret-i Abdülhamid Han lutfidüb / Yapdı bir darül kütüb gayet güzel,

Ol şehenşah-ı maarif perverin / Ömriyn efzun ide Hakk azze ve celle,

Çaker-i Saib didi tarih-i tamm / Bu kiitübhone-i umumi bi bedil"

Pencerenin üstünde yer alan kitabe şu şekilde yazılıdır (**Bayrakdar, 1960**):

"Şehenşah-ı devran idüb himmeti / Umuma kütübhone yapdı ne gü

Bu Abdülhamid Han 'ın usarıdır / Felek itse layık buna ser-fürü

Didi tamm tarih Saib kulu / Açıldı umumi kütübhone bu"

Şekil 4.116: Beyazıt Umumi Kütüphanesi ön cephesi.

Şekil 4.117: Beyazıt Umumi Kütüphanesi arka cephesi (AHISTBEYA282003, Salt Arşiv).

Şekil 4.118: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi cephesi.

4.8.4 Kütüphane Teşkilatı

4.8.4.1. Koleksiyonlar

Kütüphanenin II. Abdülhamit zamanında hazırlanan matbu fihristinde 8054 cilt kitap yer aldığı bilinmektedir. **(Duman, (t.y.))** Kütüphanenin açılış amacında da yer aldığı üzere çeşitli nedenlerle işlevini devam ettiremeyen kütüphaneler ve âtıl durumda olan koleksiyonların toplanmasıyla kütüphanenin koleksiyonu oluşturulmuştur **(Bkz. Belge E.17, BOA, İ__DH__01295_2_102038_001_001)**. Beyazıt Camii'ne bitişik biçimde inşa edilen Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi gibi dönemin öne çıkan kütüphane koleksiyonları yanı sıra Bezmialem, İdris Paşa, Manastırlı İbrahim Hakkı, Namık Bey, Seretıbbâ Ömer Efendi, Sabit Bey, Trabzonlu Hüseyin Efendi Hafız Davud Paşa, Halil Şerif Paşa, Hasan Fehmi Paşa, İsmail Fenni Ertuğrul, Kara Mustafa Paşa, Lütfi Bey, Mehmet Zihni Efendi, Mehmed Eşref, Münzevi Arif Bey, Süleyman Tevfik, Şevki Paşa, Tevfik Paşa, Tırnovalı Mehmed, Zihni Paşa, Cevdet Paşa, Halid Bey ve Ali Rıza Efendi gibi isimlerinde koleksiyonlarının Umumi Kütüphane'ye aktarıldığı bilinmektedir **(Türkay, 1974)**.

4.9. Süleymaniye Umumi Kütüphanesi (1918)

Tablo 4.10: Süleymaniye Umumi Kütüphanesi Kaynakçası.

YAZILI KAYNAKLAR
Bayraktar, N., 2006. “İstanbul’daki Vakıf Kütüphaneler ve Süleymaniye Kütüphanesi”, Nimet Bayraktar’a Armağan, İstanbul, 183-187. sayfa.
Cunbur, M., 1968. “Kanunî Devrinde Kitap Sanatı, Kütüphaneleri ve Süleymaniye Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, XVII/3 (1968), 139. sayfa.
Dener, H., 1957. Süleymaniye Umumi Kütüphanesi, Maarif Vekaleti, İstanbul.
Kaya, Nevzat, “Süleymaniye Kütüphanesi”, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 38, s. 121-123.
Özyürek, K., 2019. Kuruluşundan Tanzimat’a Osmanlı Başkent Mimarisinde Eğitim Yapılarının Külliye Kuruluşları İçindeki Yeri ve Önemi, YL Tezi, MSGSÜ SBE, İstanbul.

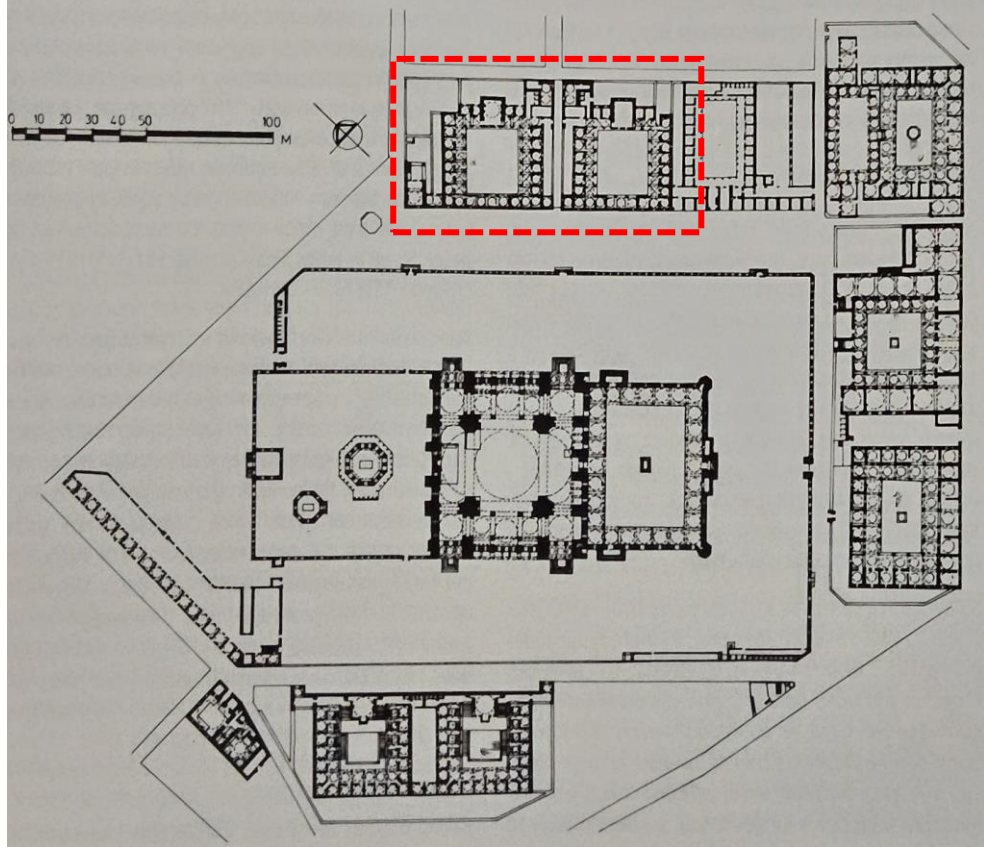
İstanbul ve Anadolu’da âtıl durumlardaki kitapların bir araya toplanıp korunması amacıyla Umumi Kütüphanelerin kurulmasına karar verilmiştir. Bu süreçte Sultanselim’de Medresetü’l-mütehassısın’de kitaplar toplanmaya başlanmış ve I. Dünya Savaşı’na denk gelen bu dönemde maddi yetersizliklerinde söz konusu olması nedeniyle yeni bir binanın inşası söz konusu olmamıştır. Bu nedenle Süleymaniye Külliyesinin Evvel ve Sani medreselerinin dönüştürülmesiyle Süleymaniye Umumi Kütüphanesi kurulmuştur. Medresetü’l-mütehassısın, Süleymaniye Camii gibi yapılarda toplanan kitaplarda Süleymaniye Umumi Kütüphanesi’ne taşınmıştır (**Kaya, 2010; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Kataloğu**).

4.9.1. Vaziyet / Konum

Süleymaniye Külliyesinin Evvel ve Sani medreselerinin dönüştürülmesiyle kütüphane kurulmuştur. 16. yüzyılda külliyenin inşa edilmesiyle öne çıkan semt Vefa, Unkapanı, Beyazıt, Tahtakale, Eminönü gibi semtlerle çevrilidir. Haliç sırtlarında inşa edilen külliye İstanbul silüetinde önemli bir imge oluşturmaktadır. Eski Saray’ın arsasına inşa edilen Bab-ı Seraskerlik ile komşu biçimdedir. Bu konumuyla Beyazıt’a uzanan bir aksı mevcuttur. 1884 yılında Kütüphane-i Uminin Beyazıt semtinde açılması, Darülfünun’un bu semt içerisinde yer alması gibi semtin kültürel gelişiminin devamı olarak 1918 yılında Süleymaniye Umumi Kütüphanesi kurulmuştur.

Şekil 4.119: 1324-1325 yılı Fatih semti (Atatürk Kitaplığı).

Şekil 4.120: Süleymaniye Külliyesi vaziyet planı (Kuban, 1998).

4.9.2. Mimari Kurgu

1554-1559 yıllarında külliye camisi Kanûnî Sultan Süleyman tarafından inşa edilmiştir. 1566-1567 yıllarında II. Selim saltanatı sırasında medrese ve arasta eklenmiştir. Külliye mimari kurgusu 17. yüzyıl öncesi klasik Osmanlı mimarisi üslubunda inşa edilmiş olup 1918 yılında kütüphane kurumuna dönüştürülen medreselerde herhangi bir mimari dokunuş yapılmamıştır. Bu nedenle yapının mimari üslubu, mekan organizasyonu, taşıyıcı sistem ve malzeme bilgisi ile ilgili detaylar tez kapsamında incelenen dönem dışında kalmaktadır.

Şekil 4.121: Süleymaniye Kütüphanesi giriş kapısı.

Şekil 4.122: Süleymaniye Kütüphanesi iki medrese yapısı arasındaki sokak.

Şekil 4.123: Süleymaniye Kütüphanesi iç mekân koridoru.

Şekil 4.124: Süleymaniye Kütüphanesi avlu kısmı.

Şekil 4.125: Süleymaniye Kütüphanesi okuma odası.

4.9.3. Kütüphane Teşkilatı

4.9.3.1. Koleksiyonlar

Süleymaniye Kütüphanesi kurulduğu 1918 yılında hem Süleymaniye Camii'nde yer alan koleksiyon hem de farklı kütüphanelerden koleksiyonlar aktarılmıştır (**Tablo 4.11.**). Günümüze kadar kütüphaneye 148 adet koleksiyon yıllar içinde eklenmiştir. Bu koleksiyonlar arasında Osmanlı döneminde açılan kütüphane koleksiyonları da yer almaktadır. Bunlar kütüphaneler; Fatih Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi, Aşir Efendi Kütüphanesi, Ayasofya Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi, Esad Efendi Kütüphanesi, Beşir Ağa Kütüphanesi (Babıali), Beşir Ağa Kütüphanesi (Eyüp), Halet Efendi Kütüphanesi, Hamidiye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Kütüphanesi, Murad Molla Kütüphanesi, Pertev Paşa Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa Kütüphanesi.

Tablo 4.11: Süleymaniye Umumi Kütüphanesi 1918 Yılı Koleksiyonuna Eklenenler.

Koleksiyon Adı	Geliş Yeri	Yazma Eser	Matbu Eser
Kasidecizade Süleyman Sırrı	Aşir Efendi Kütüphanesi	445	331
Kılıç Ali Paşa (Debbağzade İbrahim Efendi Vakfı)	Kılıç Ali Paşa Medresesi	998	72
Laleli (III. Mustafa)	Laleli Medresesi	3777	60
Mesih Paşa	Eski Ali Paşa Camii	118	3
Molla Çelebi	Molla Çelebi Camii	146	-
Reisülküttab Mustafa Efendi	Aşir Efendi Kütüphanesi	1203	11
Süleymaniye Camii	Süleymaniye Camii	1037	28
Süleymaniye Murakka'at	Süleymaniye Camii	15	-

4.10. Kütüphane Yapılarının Değerlendirmesi

17. yüzyıl sonrası inşa edilen merkezileşen kütüphane kurumları ile hazırlanan seçkinin incelemesi, banilerinin kimliği, inşa edildikleri semt, mimari kurguları ve kütüphane teşkilatları gibi unsurlar üzerinden sunulmuştur. Bu unsurlar üzerinden yapılacak karşılaştırmalı değerlendirme ile kütüphane yapılarının gelişim süreçleri ve birbirlerine olan etkileri incelenmektedir.

Kütüphane yapılarının banileri incelendiğinde Köprülü Kütüphanesi (1678) banisinin dönemin önemli siyasi figürlerinden olmasının yanı sıra ailesinin kendisinden sonraki başarılı siyasi kariyeriyle de öne çıkmaktadır. Köprülü Kütüphanesi'nin müstakil kurgulu bilinen ilk kütüphane olarak inşa edilmesi, Köprülü Mehmet Paşa'nın vefatı sonrası ailesi tarafından benimsenen ve geliştirilen bir kütüphane kurumu olmasında, banisinin ve ailesinin güçlü siyasi kimliğinin etkisi yadsınamaz. Köprülü Kütüphanesi gibi banisi sadrazamlık makamında yer alan Ragıp Paşa, farklı devlet görevlerinde de bulunan bir bürokrat olarak Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin baniliğini üstlenmiştir. Aynı zamanda şair ve yazarlık gibi meziyetleriyle öne çıkan Ragıp Paşa, şair ve hattat kimliği ile öne çıkan Defterdar Atıf Efendiyle birlikte sanat yönü gelişmiş bürokrat baniler olarak anılmaktadırlar. Feyzullah Efendi Kütüphanesi (1700) banisi Şeyhülislam Feyzullah Efendi, şeyhülislamlık görevi öncesinde dönemin önemli eğitim kurumlarında ve şehzadeye müderrislik yapması ile öne çıkmaktadır. Bireysel koleksiyonun zenginliği ile kurduğu kütüphane, kendisinin bürokrasideki önemli konumunun yanı sıra ilim konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Nuruosmaniye Kütüphanesi (1755) Sultan I. Mahmud'un inşa sürecini başlattığı yapıyı III. Osman'ın tamamlatması ile inşa edilmiştir. Bu nedenle iki padişahın da vakfettiği kitapların yer aldığı kütüphane kurumu, devletin en üst makamında yer alan bireyler tarafından sağlanması sayesinde avantajlı durumda olduğu düşünülmektedir. Koleksiyon zenginliği ve personel kadrosunun temini konusunda maddi sorunların yaşanmaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (1782) banisi Hacı Selim Ağa Darphane, Matbah ve Tersane Eminliği gibi önemli devlet görevlerini yerine getiren bir bürokrattır.

Bu merkezi kurumlara dönüşen kütüphane yapılarının banilerinin siyasi mevkilerinin padişah, şeyhülislam, sadrazam olması kütüphane kurumlarına yapı baniliği yapabilmeleri için gerekli ekonomik koşulun sağlanabilmesinde en önemli etkenlerden biri olduğu söylenebilir. Kitap koleksiyonlarının kullanımı için bir yapı inşa edilmesi,

personel kadrosu kurulması ve işleyişinin devam ettirilmeye çalışılması sadece ilmi yönden bilinçli bireyler tarafından sağlanacak bir durum değildir. Dönem içinde kitap koleksiyonları oluşturmak, kitabın maliyetli bir ürün olmasından dolayı ancak üst kesim tebaanın gerçekleştirebildiği bir eylemken bütün bu kütüphane kurumlarının banilerinin, dönemin önemli ve ekonomik sınıfı yüksek bürokratlardan oluşmasının bir tesadüf olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda bu banilerin ilme ve sanata düşkünlüklerinin, dönemin öne çıkan kütüphane kurumlarını inşa ederek bir öncü olmalarına katkıda bulundukları söylenebilir.

Seçkide yer alan kütüphanelerin inşa edildikleri semtlere odaklanılırsa, Köprülü Kütüphanesi (1678) ve Nuruosmaniye Kütüphanesi (1755) Çemberlitaş'ta, Feyzullah Efendi Kütüphanesi Fatih'te, Atıf Efendi Kütüphanesi (1741) Vefa'da, Fatih Kütüphanesi (1742) Fatih'te, Ragıp Paşa Kütüphanesi (1763) Laleli'de, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (1782) Üsküdar'da, Beyazıt Umumi Kütüphanesi (1884) Beyazıt'ta, Süleymaniye Umumi Kütüphanesi (1918) Süleymaniye'de inşa edilmiştir. Bu kütüphanelerin inşa edildikleri semtler, 17. Yüzyıl sonrası inşa edilen vakıf kütüphanelerinin de yoğun biçimde görüldüğü semtler olmuştur. Çemberlitaş, Divanyolu üzerinde bir semt olması dolayısıyla Osmanlı döneminde külliye ve medreselerin yanı sıra matbaalarında yer aldığı kültürel bir merkez niteliğiyle gelişim gösteren bir semttir. Fatih semti ise, özellikle Fatih Külliyesi'nin inşasıyla yani Konstantinopolis'in fethinden itibaren kültürel bir merkez olmuştur. Külliye çevresinde kütüphane, medrese ve tekkeler gibi kitap koleksiyonu birikiminin yer aldığı mekanlar bulunurken aynı zaman da kitap satışlarının yapıldığı sahaflar da yer almaktadır. Bu bölgede Feyzullah Efendi kütüphanesi ve Fatih Kütüphanesi dışında Murad Molla Kütüphanesi de barındırdıkları kitap koleksiyonları sayısı açısından zengin kütüphane yapısıdır. Bu bölgedeki kültürel birikimin, tekke, medrese yoğunluğu ve toplanan kitap koleksiyonlarının içeriği gibi detaylar incelendiğinde daha çok din merkezli olduğu görülmektedir. Atıf Efendi Kütüphanesinin inşa edildiği Vefa semti ise Zeyrek Medreseleri, Şehzadebaşı Külliyesi, Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Şehid Ali Paşa Kütüphanesi ve Vefa Türbesi gibi kitap koleksiyonlarının toplandığı farklı yıllarda inşa edilen yapıların varlığıyla kültürel odak oluşturulan bir semt olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Ragıp Paşa Kütüphanesinin (1763) inşa edildiği Laleli semti ismini kütüphaneyle aynı dönemde karşı parseline inşa edilmiş olan, içerisinde barındırdığı zengin kitap koleksiyonuyla öne çıkan Laleli Külliyesi'nden almaktadır. Bu önemli yapı inşalarıyla 18. yüzyılda Beyazıt'tan

Aksaray’a doğru imar faaliyetleriyle gözlenen gelişimin 20. yüzyıla kadar devam ettiği bir semt olarak karşımıza çıkmaktadır. 1884 yılında Beyazıt Külliyesi imaretinde kurulan Beyazıt Umumi Kütüphanesi Laleli ve Çemberlitaş semtlerinin tam ortasında yer almaktadır. Bu semt içinde Veliyyüdin Efendi Kütüphanesi, Darülfünun, Bab-ı Seraskerlik, Maliye Nezareti ve Tanzimat dönemi bürokratlarının konakları gibi farklı yapıların varlığı da bu bölgenin merkezi bir gelişim gösterdiğini kanıtlar niteliktedir. Beyazıt’tan Eminönü’ne ilerleyen doğrultuda Bab-ı Seraskerliğin hemen arkasında yer alan Süleymaniye Külliyesi 16. Yüzyılda inşa edilmesi ile bu bölgeyi merkezileştiren bir yapı olmuştur. 1918 yılında Süleymaniye Umumi Kütüphanesi için bu yapının seçilmiş olmasında mimari avantajlarının yanı sıra yer aldığı semtin kültürel birikimi ve ulaşılabilirliğinin önemli olduğu söylenebilir. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (1782) ise diğer kütüphanelerden farklı olarak yarımada dışında Anadolu yakasında Üsküdar semtinde inşa edilmiştir. Üsküdar semti fetih sonrasında imar faaliyetleri ile gelişim gösteren, özellikle hanım sultanların inşa ettirdikleri külliyelerle öne çıkan bir semttir. Semt içinde hem külliye ve tekke gibi kurumların içinde kitap koleksiyonu birikimi hem de müstakil kütüphane kurma eylemi görülmektedir. Selimiye Mahallesi kentsel planlaması ve Selimiye Kışlası gibi büyük ölçekli projeler ile siyasi iktidarın da bölgeye yönelik müdahaleleri görülmektedir. Bir nevi dönemin yeni hareketinin yansımalarının görüldüğü Selimiye semti içerisinde, matbaanın da yıllarca hizmet verdiği bilinmektedir.

Bu kütüphanelerin inşa edildiği bu 7 farklı semt, Osmanlı’nın fetih sonrası imar faaliyetlerinde öne çıkan ve sürekli gelişim gösteren semtler olmuşlardır. Özellikle kültürel faaliyetlerin yoğun biçimde yürütüldüğü bu semtlerde kütüphane kurumlarının da çok sayıda inşa edildiği görülmektedir. Aynı zamanda merkezileşen kütüphane kurumlarının da bu semtlerde yer alması tebaanın, ulaşım konusunda sıkıntı yaşamayacağı merkezi konumlarda inşa edilmeleri nedeniyle olduğu söylenebilir.

Seçkide yer alan kütüphane kurumlarının mimari kurguları incelendiğinde benzerlikler ve gelişimler göstererek ilerledikleri görülmektedir. Yapı malzemeleri incelendiğinde Köprülü Kütüphanesi, Atıf Efendi Kütüphanesi ve Hacı Selim Ağa Kütüphanesi almalı düzenli küfeki taştan imal edilirken diğerleri kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Hacı Selim Ağa Kütüphanesinin avlu duvarında ve Ragıp Paşa Kütüphanesinin ön cephesinde de kullanılan kesme taş pahalı olması nedeniyle görünen cephede yer almasının önemli bir imaj oluşturduğu bu durumdan çıkarılabilir. Köprülü Kütüphanesiyle tek mekânlı müstakil kurgulu olarak başlayan kütüphane

kurumları Feyzullah Efendi Kütüphanesi ve Fatih Kütüphanesi ile tek mekânlı plan kurgusu ile inşa sürecine devam etmiştir. Vakıf kütüphaneleri açısından gelişmiş bir mekân organizasyonu olarak karşımıza çıkan Atıf Efendi Kütüphanesi ise kendisinden sonraki kütüphane yapılarına da örnek teşkil edecek unsurları barındırmaktadır. Kütüphane çift mekânlı organizasyonu ile hem geniş bir okuma salonu hem de kitap muhafazası için geniş bir depo alanı sağlanmıştır. Atıf Efendi Kütüphanesi sonrası Nuruosmaniye Kütüphanesi (1755), Ragıp Paşa Kütüphanesi (1763) ve Hacı Selim Ağa kütüphanesi (1782) de çift mekânlı plan kurgusuyla inşa edilmiştir. Çift mekânlı inşa edilmeye başlanan kütüphane yapıları sayesinde kütüphane kütüphanelerinde büyüme görülürken aynı zamanda işlevlerin mekanlara ayrılmaktadır. Bu plan kurgusu ile okuma salonu içinde kitap depolama gereksinimi ve mekân içerisinde yer alan kitap nişlerinin sayısında azalma görülmektedir. Köprülü Kütüphanesi ve Feyzullah Efendi Kütüphanesinde iç mekân duvarlarında kitap nişleri yer alırken Atıf Efendi gibi çift mekânlı inşa edilen kütüphane yapılarının okuma salonu duvarlarında duvar nişleri sayısında azalma görülmektedir. Bu durumun Fatih Kütüphanesi'nde bodrum kattan yararlanarak çözülmüş olabileceği düşünülmektedir. Bir diğer yandan kütüphane yapılarının vaziyet planları incelendiğinde bazılarının inşa edildikleri parseller içerisinde merkezde yer alması arsanın kütüphane binası çevresinde şekillendiğini göstermektedir. Bu çerçevede özellikle Atıf Efendi ve Ragıp Paşa Kütüphaneleri incelendiğinde meşruta ve sıbyan mektebi gibi farklı işlevlerin kütüphanelerinin merkezde yer alan kütüphane binası çevresine yerleştirildiği ve daha küçük ölçekli yapılar olarak inşa edildiği görülmektedir. Kütüphane yapılarının inşa sürecinde meşruta evlerinin yanı sıra kütüphane yapısı içinde namazgah alanlarının bulunması, mimarı kurgunun desteğiyle hem kütüphane personelinin mesaisinin tamamını kütüphaneye yoğunlaştırması hem de okuyucuların da gün içinde zamanlarının büyük kısmını bu mekânda geçirmeleri için kolaylık sağlanmıştır. Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde yer alan sıbyan mektebiyle inşa edilme durumu dönemin değişen eğitim sistemi ile kütüphane yapılarının uyum içinde olmaya çalıştığını göstermektedir. Bu durum aynı zamanda kütüphane yapılarının mektep tarafından kullanımıyla koleksiyon içeriğini etkilemiştir. Beyazıt Umumi Kütüphanesi ve Süleymaniye Umumi Kütüphanesi inşa edildikleri dönem maddi zorlukların yaşandığı bir dönemdir. Bu nedenle yeni bir yapı inşası yapılması yerine mevcutta yer alan yapıların dönüştürülmesiyle oluşturulmuşlardır. Beyazıt Umumi Kütüphanesi, Beyazıt imaretinin dönüşümü yapılarak kurulmuş ve yeni cephe tasarımı eklenmiştir. Bu

durum, kütüphanenin imajının maddi zorluklara rağmen önemsendiğini göstermektedir. Yıllar içinde imaretin bölümlerini kendisine ekleyerek mekânsal büyüme sağlayabilmiştir. Süleymaniye Umumi kütüphanesi ise daha geç bir dönemde kurulması nedeniyle Süleymaniye Külliyesinde yer alan Evvel ve Sani medreseleri içine hiçbir ekleme yapılmadan kurulmuştur. Bahsedilen bu kütüphanelerin mimari kurgularının tanzimat dönemine kadar gelişim göstererek devam ettiği fakat özellikle modern eğitim kurumlarının kurulmasıyla vakıf kütüphanelerin mimari kurgularında gerileme olduğu görülmektedir. Bunun nedeni okul kütüphanelerinin kurulmasıyla talebelerin daha çok bu mekanları kullanması olarak değerlendirilebilir.

Kütüphanelerin teşkilatları koleksiyon içerikleri ve personel kadroları bakımından öne çıkan özelliklere sahiptirler. Koleksiyon birikimlerinde banileri dışında çeşitli koleksiyoncuların vakfettiği kitapları barındırmaları ve içerdikleri koleksiyonların içeriğinin farklı konularla desteklenmesi kütüphanelerin tebaanın yararlanması için kamusal mekanlara dönüşmelerini sağlamıştır. Bir nevi dönemin değişen eğitim sistemi, kullanıcı profiline uygun koleksiyon çeşitliliğini sağlayamayan kütüphanelerin varlığını sürdüremediği görülmektedir. Aynı zamanda personel kadrolarının genişliği, personellerin kütüphanedeki görevlerini meslek niteliğinde gerçekleştirmeleri, aldıkları ücretin devamlılığının sağlanması gibi durumlarda bu kütüphanelerin varlıklarını sürdürmelerine katkı sağlamışlardır.

5. SONUÇ

Osmanlı'nın geç döneminde kurulan kütüphaneler üzerinden yapılan çalışmada kurumların gelişiminin incelenmesi sürecine kitap ve kütüphane kavramları ile başlanmıştır. Bu kavramların terminolojik olarak anlamları ve Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren kelimelerin gelişim süreci incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda 18. yüzyıl itibariyle bu kelimelerin anlamlarında, kültürel reformların etkisiyle yaşanan değişimin iki farklı unsur olarak yaşandığı değerlendirilmiştir; toplumun kitaba bakış açısı (kültürel), kitap muhafazası için yapı inşası (mimari). İlk unsur olarak toplumun kitaba bakış açısının değişimi bu dönemde kültürel reformların etkisiyle yaşanırken özellikle matbaanın kurulmasının katkısı yadsınamaz. Bu nedenle bilhassa matbaanın kuruluş ve gelişim süreci ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Bu incelemede kütüphaneler ile ilişkilerinin anlaşılabilmesi için özellikle matbaa kurumlarının kurulduğu semtler, yönetim biçimleri ve üretim içerikleri üzerinde durulmuştur. Neticede kitabın toplum gözünde meşakkatli bir sanat ürünü olma anlamını yitirip matbaanın kurulmasıyla bilgi edinimi sağlayan bir araca dönüştüğü düşünülmektedir. İkinci unsur olarak değerlendirdiğimiz kitap muhafazası için mimari değişimin algılanabilmesi için erken dönemden itibaren kitap koleksiyon birikimlerinin sağlandığı mekanlar üzerine araştırmalarda bulunulmuştur. Bu araştırma ile Osmanlı'nın erken dönemlerinde bireysel mekana sahip olmadan farklı işlevler için kullanılan odalarda (medrese, cami) dolap içinde toplanan kitap koleksiyonlarının (kitaplık) önce özel bir mekana daha sonra da özel bir yapıya (kütüphane) geçiş yaptığı görülmüştür. Bu durum bir nevi ilk unsur olarak değerlendirdiğimiz toplumun kitaba bakış açısında yaşanan anlam değişiminin tetiklemesiyle ortaya çıkmıştır. Kitap koleksiyonu sahipleri, bir sanat ürünü koleksiyonerliğinden bilgi aracının tebaaya erişimini sağlayan banilere dönüşmüşlerdir.

Osmanlı'da bir nevi kültürel aydınlanma olarak adlandırabileceğimiz bu dönemin aslında İstanbul'un fethi ile başlayan bir süreç olduğu gözlemlenmiş ve bu kültürel aydınlanmanın kitap koleksiyonu ve kütüphane kurumu açısından gelişimi dönemlere ayrılarak İstanbul kenti odağında incelenmiştir. Bu inceleme sırasında dönemlerin oluşturulmasında dönemlerin siyasi aktörleri, kütüphane yapılarının idare biçimleri

(Vakıf, Okul, Devlet), açılan kurumların sayılarında yaşanan değişim ve mimari gelişimleri göz önünde bulundurulmuştur. Kitap, kitaplık ve kütüphane kavramlarının incelenmesi sırasında kütüphane kavramının özel bir yapı sahipliği anlamı üzerinde durulmuş ve bu nedenle müstakil yapılı ilk kütüphane olarak inşa edilen Köprülü Kütüphanesi başlangıç olarak kabul edilmiştir. Osmanlı geç dönemine gelen bu zaman dilimi 6 döneme ayrılarak her dönemin siyasi otoritesinin tutumu, bu dönem içerisinde kurulun kurumlar ve kurumların nitelikleri ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Bu inceleme sonucunda İstanbul kenti odağında idari ve mimari gelişimler göstererek merkezileşen bazı kütüphanelerin öne çıktığı varsayımında bulunulmuştur. Bu varsayım üzerinden giderek bu dönem içerisinde bürokratlar tarafından da sağlanmaya çalışılan merkezileşme ve kurumsallaşma çabaları irdelenmiştir. Bu çabaların çoğunun dönemin farklı etkenleri ile gerçekleşemediği görülmüş olsa da bazı kütüphane yapılarının bu merkezileşme sürecini otoriter bir yönlendirme olmadan barındıkları nitelikler sayesinde gerçekleştirebildikleri öngörülmüştür. Bu öngörünün doğrulunu saptamak amacıyla kurumsallaşp inşa edildiği semt içerisinde merkezileştiği düşünülen kütüphane yapıları üzerinden bir seçki oluşturulmaya çalışılmış ve bu seçkinin oluşturulması için bazı kriterler belirlenmiştir. Seçkinin belirlenmesinde ilk olarak İstanbul’da inşa edilen kütüphanelerin koleksiyon birikimleri incelenmiştir. Bunun nedeni banisi dışında farklı kitap koleksiyonlarını bünyesine katarak kurumsallaşan kütüphane yapılarına odaklanabilmektir. Kütüphane koleksiyonunu zenginleştirerek işlevini devam ettiren bu kütüphaneler içerisinde kullanıcı profili çeşitlenebilen, müstakil yapılı mimari kurguya sahip ve halka açık kullanımı bulunan kurumlar ile seçki oluşturulmuştur. Bu üç niteliğin belirlenme nedeni ise incelenen bazı kütüphane yapılarında görülen belli bir zümreye ya da sınıfa hitap etme, belli bir topluluk tarafından kullanılan yapılar içinde yer alma durumunun kütüphanenin kurumsallaşmasına engel olduğunun düşünülmesidir. Bu kriterler ışığında oluşturulan seçkide yer alan kütüphanelerin kurumsal yapılara dönüşüm süreçlerini incelemek amacıyla bani, vaziyet, mimari kurgu ve kütüphane teşkilatı üzerinden karşılaştırmalı değerlendirmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme ile seçkide yer alan kütüphanelerin özelliklerinin merkezileşen kütüphane kurumlarına dönüşümlerindeki katkıları gösterilmiştir. İlk olarak kütüphanelerin banilerinin siyasi kimliği ve sahip olduğu ekonomik güç ile kütüphane yapısı inşası, kitap koleksiyonunun zenginleştirilmesi personel kadrosunun işini devam ettirebilmesi için maaş ödemesinin yapılabilmesi

görevlerini yerine getirebilmeleri kütüphanelerin kurumsal işlevlerini sürdürebilmelerini sağlamıştır. Kütüphane yapılarının inşa edildiği bölgedeki kültürel birikim koleksiyon içeriğinin oluşturulmasında ve kütüphane yapısının ziyaretçiler tarafından erişiminde önemli bir kolaylık sağlayan özellik olmuştur. Öte yandan bu niteliklerin yanı sıra kütüphane kurumlarının mimari mekân organizasyonlarında devam eden sürekli gelişiminde bu merkezileşme kavramında aktör olarak yer aldığı düşünülmektedir. Kullanıcıların kütüphane bünyesinde bulunan kitaplardan yararlanması amacıyla okuma salonu ile tek mekânlı mekan organizasyonundan, kitap depolama alanının da eklendiği çift mekânlı kütüphane yapılarına geçişi, kütüphane kütlelerinde yaşanan büyüme, kütüphaneyi destekleyici farklı işlevlerinde eklenmesi (namazgah, meşruta ev, sıbyan mektebi) gibi mimari gelişmelerin değerlendirme sonucunda kütüphane yapılarının merkezleşmesinde ve kurumsal bir yapıya dönüşmelerindeki etkileri gözlemlenmiştir.

Bu çalışma ile geç Osmanlı döneminde kurulan kütüphane yapılarının, döneminin siyasi, kültürel alanlardaki değişimleri etkisiyle gelişimi sunulmuştur. Geç Osmanlı döneminde inşa edilen kütüphane yapılarından meydana gelen seçki üzerinden oluşturulan bu çalışma ile mevcut literatüre mütevazı bir katkı sağlanırken diğer kütüphane çalışmalarına bir altlık oluşturabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Acaroğlu, T., (t.y.). “Türkiye’nin Başlıca Kütüphaneleri”.

Açıl, B., (2022). “Osmanlı’da Bir Medrese Kütüphanesi Nasıl Oluşur? Carullah Efendi Kütüphanesi Örneği”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s.131-157, İstanbul.

Afyoncu, E., (t.y.). “İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında Yeni Bilgiler”. Belleten, c. 65, s. 608-621, TTK.

Afyoncu, E., (2021a). “İbrahim Müteferrika (1670/ 1674?-1747)” içinde Müteferrika Sergisi’ 21: Matbaanın ön sözü Basmacı İbrahim Efendi s. 46-48, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara.

Afyoncu, E., (2021b). “Yirmisekiz Mehmed Said Paşa (ö. 1761)” içinde Müteferrika Sergisi’ 21: Matbaanın ön sözü Basmacı İbrahim Efendi s. 130-138, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara.

Afyoncu, E., (2021c). “Müteferrika’nın Kaleme Aldığı ve Çevirdiği Eserler” içinde Müteferrika Sergisi’ 21: Matbaanın ön sözü Basmacı İbrahim Efendi s. 18-22, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara.

Afyoncu, E., (2021d). “Müteferrika Hakkında Belgeler” içinde Müteferrika Sergisi’ 21: Matbaanın ön sözü Basmacı İbrahim Efendi s. 142-160, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara.

Ağaoğlu, M., (2018a). Osmanlı Devri Müstakil İstanbul Kütüphaneleri, Cinius Yayınları.

Ağaoğlu, M., (2018b). Osmanlı Batılılaşması Bağlamında 18. Yüzyılın İkinci Yarısında, Cinius Yayınları, İstanbul.

Akyürek, G., (2008). Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek: Tanzimat Dönemi Osmanlı Mimarlığı, Doktora Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Altuntek, S., (1993). İlk Türk Matbaasının Kuruluşu ve İbrahim Müteferrika. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, c.10 (1), s.191-204, Ankara.

Anameriç, H., (2006). “İstanbul Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi”. Türk Kütüphaneciliği 20, 2, s. 195-202.

Anameriç, H., (2005). “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”. VI Uluslararası Türk Kültürü Kongresi.

Arıkan, M., Uğur, A., (2022). “Feyzullah Efendi Koleksiyonuna Dair: Bir Vakfiyenin Söyledikleri”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s.239-263, İstanbul.

Arseven, C. E., (2017). Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü Islahat-ı Mimariyye, çev. Şeyda Alpay, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Artan, T., (2022). “Şehid Ali Paşa’nın Suk-i Sultani’de Satılan Kitapları, Sahaflar ve Koleksiyonerler (1719): İslami İlimler Alanında Yazma Kitap Piyasası ve On Sekizinci Yüzyıl İstanbul Koleksiyonlarının İnşası”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s.281-409, İstanbul.

Atasoy, Z. B., (2012). 19. Yüzyıl Amerikan Gezi Metinlerinde Geç Osmanlı Mimarlığına Dair Gözlemler, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. FBE, İstanbul.

Ayar, N., (2011). Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 567’deki Lügaz Mecmuası (vr. 245-280 Metin-İnceleme), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aynur H., (2022). “Vakfiyesine Göre İsmihan Sultan’ın (ö.1585) Medresesine Bağışladığı Kitaplar”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s.177-239, İstanbul.

Balgalmış, A., (1991). “Atıf Efendi”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c. 4, s. 59-60.

Bardak, M., (2014). XVIII. Yüzyıl Eğitim Öğretim Vakıflarına Bir Örnek: Sıbyan Mektebi ve Kütüphanesiyle Hacı Selim Ağa ve Vakfı. International Journal of Social Science Research , 3 (2) , 1-32.

Başgelen, N., (1998). Bir Zamanlar Üsküdar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Batur, A., (1985). Geç Dönem Osmanlı Mimarlığı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. 4, İletişim Yay., İstanbul.

Baykal, İ., (1958). Fatih Sultan Mehmed’in Hususi Kütüphanesi ve Kitapları, Vakıflar Dergisi, IV.

Baykal, Y. S., (1981). Osmanlı Döneminde İstanbul'da İnşa Edilen Taş Tuğla Eserlerde Duvar Tekniğinin İncelenmesi, İÜEF Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul.

Bayrak, S., (2019.) Bir Meydan Öyküsü (1914-1964), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Bayraktar, N., (1982). Üsküdar Kütüphaneleri, Vakıflar Dergisi, s. 16, Ankara.

Bayraktar, Ş. N., (1960). “Bayazıt Umumi Kütüphanesi”, İstanbul Ansiklopedisi-Reşat Ekrem Koçu, c.4, s. 2262-2264, İstanbul.

Begtimur, M. E., (2018). “İlk Matbaanın Mucidi”. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, (12), s. 160-168.

Berkes, N., (1962). İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği. Belleten, c. 26 (104), s. .715-737, TTK.

Beydilli, K., (t.y.). İstanbul’da İlk Matbaalar. Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, 7, 552-577.

Beydilli, K., (1995). Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826), Eren Yayıncılık, İstanbul.

Beydilli, K., Şahin, İ., (2001). Mahmud Raif Efendi ve Nizam-ı Cedide Dair Eseri, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Beydilli, K., (2004). Üsküdar Matbaası ve Burada Basılan Eserler Listesi (1802-1824), II. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c. 1, s. 52, İstanbul.

Beydilli, K., (2004). “Müteferrika ve Osmanlı Matbaası 18. Yüzyılda İstanbul’da Kitabiyat”. Toplumsal Tarih, (128), s. 44-52.

Beydilli, K., (2015). “İstanbul’daki İlk Türk Matbaalarında Basılan Kitaplar”. Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, c. 7, s. 555-571, İstanbul.

Beydilli, K., (2015). “İstanbul Matbaaları”. Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, c. 7, s. 552-577, İstanbul.

Birinci, A., (2011). “Osman Bey ve Matbaası Ser-kurena Osman Bey’in Hikayesine ve Matbaa-i Osmaniye’nin Tarihçesine Medhal”. Müteferrika, 1 (39), s. 3-148.

Birinci, A., (2014). “Üsküdar’da Matbaalar ve Matbaacılar (1839-1908)”. VIII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c. 1, s. 385-397.

BOA, (1727). “Memleketimizde ilk defa matbaa tesis eden İbrahim Müteferrika tarafından matbaacılık hakkındaki mesaisi ve kitap tabına müsaade itası hakkında” (HAT, 1665-56,).

BOA, (1727). “Sadaret mektubi halifelerinden Said e ve Müteferrika İbrahim’e: Dini kitaplar dışında lügat mantık Hikmet heyet ve buna benzer kitapların matbaada basılmasına verilen fetva gereğince ve tayin edilen komisyonun tahsisinden geçirilmek üzere izin verilmesi” (A. {DVSMHM.d..., 134-55).

BOA, (1729). 135-1048, İstanbul kadısına: Mektubi-i Sadrazami hulefasından Said ve Dergah-ı Mualla müteferrikalarından İbrahim’in bastırılmasına izin aldıkları Vankulu Lugati'nin ciltsiz nüshalarının öğrencilere otuz kuruşa satışının uygun olacağı”, (A. {DVNSMHM.d...,).

BOA, (1872). “Kur'an cüzleri ve Mushafların hiç kimse tarafından tab ve neşr olunmaması, ecnebi memleketlerde tab olunup Memalik-i Şahane'ye ithal olunanların da zabt ve müsadere edilmesi hakkında padişahın iradesi olduğundan, bir müddetten beri Galata ve İstanbul taraflarında gizlice Mushaf ve Kur'an cüzleri basıp satan matbaalar için acil tedbir alınması gerektiği”, (MF.İBT., 1-26).

BOA, (1880). “Osman Efendi'nin matbaasında basılıp Şeyh Mahmud Efendi'ye gönderilen Kuran'dan bin adet daha basımına izin verilmesi”, (MF.MKT., 66-31).

BOA, (1881). “Takvimhane-i Amire'de boş duran huruf tezgahının geçici olarak Matbaa-i Osmaniye'ye verilmesi” (MF.MKT., 73-9).

BOA, (1882). “Bayezid İmareti ile Misafirhane-i Askeri arasındaki vakıf karyelerde bulunan ahalinin ikameti için yapılmış olan binanın kütüphane-i umumiye dönüştürülmesi”, (İ__DH__01295_2_102038_001_001).

BOA, (1882). “Bayezid İmareti ile Misafirhane-i Askeri arasında eskiciler tarafından ahır olarak kiralanan ebniyenin Kütübhane-i Umumiye’ye çevrilmesi ve telef olmakta olan kitapların bu kütüphaneye getirilmesi”, (MF_MKT__00077_00037_001_001).

BOA, (1883). “Osman Zeki adına ruhsat verilerek açılan Matbaa-i Osmaniye matbaasının Süleymanpaşa Hanı'nda faaliyet gösterdiği”, (MF.MKT., 80-97).

BOA, (1891). “İstanbul'da Köprülü Kütüphanesi'nde Kamus adındaki kıymetli bir lügatın bulunduğu ve korunması gerektiği”, (Y..PRK.EŞA. / 12 - 72 -).

BOA, (1893). “Fatih'de İsmail Efendi Matbaası'nda ruhsatsız Kuran-ı Kerim tab' edilmesinden dolayı açılan davanın matbaa aleyhine tecelli etmesi üzerine, matbaa taşlarının tahtimi ile gereken muamelenin başlatılması”, (MF.MKT., 181-122).

BOA, (1894). “Bahriye Nezareti'nin matbaasında Kuran-ı Kerim tab olunacağı yolunda gazetelerde çıkan haberler doğru ise katiyyen meni ve maarife ait olan bu hakkın iade edilmesi gerektiği”, (MF.MKT., 194-15).

BOA, (1896). “Depremde zarar gören Köprülü Kütüphanesi'nin tamiri”, (MF.MKT. / 331 - 20 -).

BOA, (1900). “Ruhsatsız, taklit, muzır veya yasaklanmış kitap ve Kuran-ı Kerim tab ve neşredenlerle bazı İranlı matbaacıların dükkanlarının aranması ve bu hususta gerekenin yapılmasının istendiği”, (DH.MKT., 2361-115).

BOA, (1906). “Mushaf-ı Şeriflerin yalnızca Matbaa-i Osmaniye'de bastırılması gerektiği halde buna muğayir olarak Fatih civarında İsmail Efendi Matbaası'nda gizli olarak kelam-ı kadim basılmasını engellemek için gerekli tedbirlerin alınması. Şam Mekteb-i İdadisi'nin mekulat tahsisatına zam yapılması”, (MF.MKT., 925-55).

BOA, (1906). “Kütübhane-i Umumiye'nin genişletilmesi için Evkaf'a ait mettrük üç kubbenin Maarif'e terki” (MF_MKT__00944_00018_001_001).

BOA, (1907). “Matbaa-i Osmaniye'den başka yerlerde Mushaf-ı Şerif basılmasının meni”, (Y..PRK.DH., 13-95).

BOA, (1907). “Mushafların Matbaa-i Osmaniye'den başka matbaalarda tab ve temsiline men edilmesi”, (Meşihat, Rüşumat, Dahiliye) (BEO, 3148-236075).

BOA, (1909). “İbn-i Sina'nın eserlerinden olup Köprülü Kütüphanesi'nden alınmış olan Şifa adlı kitabın, alan kişi olarak imzası bulunan hazret-i şehriyari katiplerinden Ahmed Efendi'den aranılması”, (BEO / 3527 - 264517 -).

BOA, (1909). “Umumi kütüphanenin mevcut kitapları almaması dolayısıyla yan tarafının satın alınarak genişletilmesi”, (MF.MKT._1132-16_26.11.2023 20_40_52).

BOA, (1909). “Bayezid'de Kütübhane-i Umumi'nin tevsii için bitişiğindeki mülkün ilavesi”, (ŞD__00225_00031_001_001).

- Boynukara, H., (2004). 15. ve 16. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Üsküdar, II. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c. 1, s. 29, İstanbul.
- Budak, A., (2006). Tez-Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) Kütüphane, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, FBE, İstanbul.
- Buluş, A., (2019). 15-18. Yüzyıl Osmanlı Kütüphane Vakfiyeleri (İstanbul Kadı Sicillerine Göre Metin ve İnceleme), YL Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Canca, G., (2003). Gülnuş Emetullah Valide Sultan/Yeni Valide Külliyesinin Lale Devri Mimarisi İçindeki Yeri, I. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c.2, s.90, İstanbul.
- Canca, G., (2008). Üsküdar Ahmediye Külliyesi ve Lale Devri Mimarisi İçinde Bir Değerlendirme, VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c. 1, s. 193, 195, 199, İstanbul.
- Candemir, M., (2015). “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Matbaa-i Amire’nin Kapatılması”. İsmet Binark Armağanı, s. 108-122, İstanbul.
- Cantay, G., (2013). Fatih Camii ve Sultan I. Mahmut Kütüphanesi 2007-2012 Onarımında Bezeme Çalışmaları, Vakıf Restorasyon Yıllığı (7), s. 96-108.
- Coşkun, S. (2019). Üsküdar Ahmediye Külliyesi ve Lale Devri Mimarisi İçindeki Yeri. Art-Sanat Dergisi, (12), 163-192.
- Cunbur, M., (1962). “Vakfiyelere Göre Eski Türk Kütüphanelerinin Yönetimi”, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara.
- Cunbur, M. (1964). “Münif Paşa Lâyihası ve Değerlendirilmesi”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 2(2), 223-231.
- Çakan, Y., (2019). Vakfiyesi Işığında Hacı Selim Ağa'nın Sosyal ve Hayır Kurumları: Kütüphane, Mektep, Çeşmeler, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çavdar, T., (1989). “Bursa Kütüphaneleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları 2, s. 102-107, İstanbul.
- Çavdar, T., (1995). Tanzimattan Cumhuriyete Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi, Doktora Tezi, İ.Ü. SBE, İstanbul.
- Çavdar, T., (2007). “Osmanlı Döneminde Üsküdar’da Kurulmuş Kütüphaneler”. V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c.1, s. 81, İstanbul.
- Çelik, G., (2016). Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları, T. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çelik, Z., (1996). 19. Yy’ da Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Davulcu, F., (2019). “19. Yüzyıl Basım ve Yayıncılık Faaliyetlerinin Kütüphanelere Etkisi”, 122.

Delibaş, B., (2019). 19-20. Yüzyıl Osmanlı Kütüphane Vakfiyeleri (İstanbul Kadı Sicillerine Göre Metin ve İnceleme), YL Tezi, Marmara Üniversitesi.

Demiraslan, D., (2004). Mimar Sinan Eserlerinin Üsküdar’ın Gelişimindeki Etkisi, II. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c.2 s.327, İstanbul.

Demirel F., (t.y.). Osmanlı Devleti’nde Kitap Basımının Denetimi s.89-104.

Denel, S., (1982). Batılılaşma Sürecinde İstanbul’da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, ODTÜ Mim. F. Yayını.

Dıgıroğlu F., (2022). “On Dokuzuncu Yüzyılda Paris’ten Dersaadet’e Gelen Kitaplara Dair Bir Liste”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s. 409-433, İstanbul.

Diren, Ş. İ., (2003). Feyzullah Efendi Medresesi Restorasyon Projesi, YL Tezi, İTÜ FBE, İstanbul.

Doğan, A., Çetin, S., Patoğlu, E. B., (2020). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı’da Bir Kıtık Türü: Kağıtsızlık, Kağıtsızlığın Etkileri ve Matbaa-i Amire Müdürü İsmail Hamit Bey’in Faaliyetleri, SUTAD, (50), s. 303-323.

Duman H., (1982). “Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 Yaşında”. Milli Kültür Dergisi, (37), Aralık, s.59-61.

Duman H., “Beyazıt Devlet Kütüphanesi”. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi, c.6, s.51-52.

Duman, H., 2013. “Osmanlıdan Cumhuriyete Beyazıt Devlet Kütüphanesi”. Anadolu Kütüphaneleri, Ed. Bülent Yılmaz, s. 325-339, Ankara.

Emsen, Ş., (t.y.). “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi”.

Erdem, Y., (2021). Müteferrika’nın İzinde: Kitap ve Matbuat Tarihi Yazıları içinde “Müteferrika Matbaası’nın Erken Dönemde Yapılmış Bilinmeyen Bir Resmi”. Ötüken Yayınları, İstanbul

Erünsal, İ. E., (1991). “Atıf Efendi Kütüphanesi”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c.4 s. 60-61, TDV.

Erünsal, İ. E., 1995. “Fatih Kütüphanesi”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c.12 s. 250, TDV.

Erünsal, İ. E. (1996). İstanbul'un Fethinden (1453) Müstakil Kütüphanenin Doğuşuna Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi. Belleten, 60, s. 93-126.

Erünsal, İ. E., (2002). “Köprülü Kütüphanesi”. İçinde İslam Ansiklopedisi. TDV.

- Erünsal, İ. E., (2007). “Nuruosmaniye Kütüphanesi”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c.33 s. 266-267, TDV.
- Erünsal, İ. E., (2008). Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihî Gelişimi ve Organizasyonu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII dizi, (235). Ankara.
- Erünsal, İ. E., (2020). Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Erünsal, İ. E., (2021a). Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Erünsal, İ. E., (2021b). Osmanlılarda Kitap Ticareti Sahafılar ve Kitapçılar, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ertuğ, H. R., (1977). “Müteferrika Matbaasından Sonraki Matbaalarımız”. Hayat Tarih Mecmuası, (10), s. 36-39.
- Eyice, S., (1991). “Atıf Efendi Kütüphanesi Mimarisi”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c.4 s. 61, TDV.
- Eyice, S., (2003). Fetihden Önceki Üsküdar, I. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c. 1, s.17, İstanbul.
- Eyice, S., (t.y.). “Beyazıt Camii ve Külliyesi”. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi, c.6, s.45-49.
- Fındıkoğlu, A. B., (2017). Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Restorasyon Projesi ve Çevre Yerleşimi, YL Lisans Tezi, FSMVÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gençboyacı M., (2015). “Feyzullah Efendi’nin Kütüphanesine Vakfettiği Kitaplar”. Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu, s.449-492, Erzurum.
- Gökman, M., (t.y.). “Prof. Helmut Ritter’in İstanbul Kütüphaneleri Hakkında 22 Yıl Evvel Hazırlamış Olduğu Rapor”. Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, c. 6 (2).
- Gündüz, M., (t.y.). Matbaanın Tarihçesi ve İlk Kuranı Kerim Basmaları, s.335-350.
- İhsanoğlu, E., (1992). Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İlgürel, M., (2002). “Köprülü Mehmed Paşa”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c. 26, s. 258-260, TDV.
- İpşirli, M., (1998). “Mustafa Hayri Efendi”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c. 17, s. 62-64, TDV.
- İnalcık, H., (2020). İmparatorluktan Cumhuriyete, Kronik Kitap, İstanbul.
- İnalcık, H., (2022). Kısa Osmanlı Tarihi, Kronik Kitap, İstanbul.

Karabulut, M., (2016). “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”. Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (2), s. 49-65.

Karahan, S., (2013). Fatih Camii ve I. Mahmut Kütüphanesi Proje Değerlendirme ve Uygulamaları, Vakıf Restorasyon Yıllığı (7), s.38-42.

Karaman, F., (2019). “Osmanlı’da Matbaanın Kabulü, Bilim ve Medeniyet Üzerindeki Rolü”. İslam ve Yorum III, İnönü Üniversitesi Yayınları, c. 2, Ankara.

Karataş, A. İ., (2022). “On Altıncı ve On Yedinci Yüzyıllarda Kitapseverler ve Kitapları”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s. 435-481, İstanbul.

Karayel Muhacir, E., (2022). “On Yedinci Yüzyılda Üsküdar’da Kitap Koleksiyonerleri ve Sahip Oldukları Kitaplar”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s. 481-501, İstanbul.

Kayaoglu, H. D., (2004). “Beyazıt Devlet Kütüphanesi- Karşılaştırmalı Bir Çalışma: 1982-2003”. Türk Kütüphaneciliği 18, s.239-260.

Keleş Ocakcan, T., (2003). 18. Yüzyıl Osmanlı Kütüphanelerinin Yapım Teknikleri ve I. Mahmut Kütüphanesi Restorasyon Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, M.S.G.S.Ü. FBE, İstanbul.

Keskioğlu, O., (1967). “Türkiye’de Matbaa Tesisi ve Mushaf Basımı”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.15, s. 121-139, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kirenci M., (2019). Selim Nüzhet Gerçek Matbuat Tarihi, Büyüyenay Yayınları, İstanbul.

Koçu, Reşat E., (1958). “Ahmediye Külliyesi”, İstanbul Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, s. 379, 380, 382.

Kodaman, B., (1991). Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Konyalı, İ. H., (1977). Üsküdar Tarihi, c 1-2, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayını, İstanbul.

Korkmaz, Ş., (1999). “İbrahim Müteferrika ve İlk Türk Matbaası”, Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık, c. 2, (5), s. 285-297.

Köseoglu E., (t.y.). “Bir 18. Yüzyıl Osmanlı Yapısı: Vefa’da Atıf Efendi Kütüphanesi”. Arredamento, s. 118-123.

Köşklü, Z., (2000). “18. Yüzyıl Kütüphanelerinden İki Örnek: İstanbul Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi ve İstanbul Feyzullah Efendi Kütüphanesi”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (AÜTAED), (15), Erzurum, 15-29. sayfa.

Köşklü, Z., (2015). “İstanbul Feyzullah Efendi Medresesi ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisindeki Yeri”. Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi Sempozyumu, s.221-228, Erzurum.

Lewis, B., (2020). Modern Türkiye’nin Doğuşu, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

KTVKK, (t.y.). KTVKKK İstanbul 6 Numaralı Bölge Müdürlüğü, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi dosyası.

Kuban, D., (1998). İstanbul Yazıları, YEM Kitabevi, İstanbul.

Kuban, D., (2021). İstanbul 1600 Yıllık Bir Müzedir, YEM Kitabevi, İstanbul.

Kuban, D., (2021). Osmanlı Mimarisi, YEM Kitabevi, İstanbul.

Kuran Burçoğlu, N., (2002). “Matbaacı Osman Bey: Saray’dan İlk Defa Kur’an-ı Kerim Basma İznini Alan Osmanlı Hattatı”. Türklük Bilgisi Araştırmaları, c.26 (1), s. 97-112, Harvard Üniversite Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.

Kuran Burçoğlu, N., (2010-2011). “XIX. Yüzyıl İstanbul Kültür Tarihinden Bir Kesit: Osmanbey Semti ve Kurucusu; Başmabeyinci, Matbaacı Osman Zeki Bey ve Torunu Ressam Vildan Hanım”. Akademik Araştırmalar Dergisi, (47-48), s. 247-258.

Kut, G., (2013). “Millet Yazma Eser Kütüphanesi”, Anadolu Kütüphaneleri, s. 263-299, Ankara.

Küçükerman, Ö., (t.y.). “Atıf Efendi Kütüphanesi”. Mimarlık dergisi, s.9-14.

Malkoç, N., (1995). “Fatih Camii Kütüphanesi”. İçinde Turin ve Otomobil Kurumu Belleteni, Mayıs, s.16-17.

Meral, Y., (2014). “Osmanlı İstanbul’unda Yahudi Matbaası ve Basılan Bazı Önemli Eserler”, Osmanlı İstanbulu II, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yay., İstanbul, s. 455-469.

Mülayim, S., (2004). 19. Yüzyılda Üsküdar, II. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c. 1, s. 138, İstanbul.

Mülayim, S., (2009). Osmanlı Kütüphâne-i Umûmisi. Muhammet Görür (yay.haz.), X. Orta çağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Prof. Dr. H. Örcün Barışta’ya Armağan (3-6 Mayıs 2006), Bildiriler (s.529-538) içinde. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

Nuhoğlu, H., (2016). “Osmanlı Matbaacılığı”. Yeni Türkiye, (92), s. 474-481.

Ortaylı, İ., (2019). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Kronik Kitap, İstanbul.

Özcan, A., (2002a). “Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c. 26, s. 260-263, TDV.

Özcan, A., (2002b). “Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c. 26, s. 263-265, TDV.

Öktem, N., (2017). XVIII. Yüzyıl Galata Terekelerine Göre Osmanlı'da Kitap Kültürü, YL Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özcan, S., (2017). “Osmanlı Devleti’nde; Hattatlık, Müstensihlik (Nasih, Nessah) Ve Darüttıbaa (İlk Matbaa)’nın Kuruluşunun Gecikmesine Hattatların Etkisi”, Osmanlı’dan Günümüze Kur’an ve Hüsn-i Hat Sempozyumu, DİB Yayınları, s.423-442, Amasya.

Özön, M. N., (1998a). “Osmanlı İmparatorluğunda Matbaa (1490-1860)”. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, (12).

Özön, M. N., (1998b). “Osmanlı İmparatorluğunda Matbaa (1490-1860) (II)”. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, (13), s. 51-53.

Özön, M. N., (1998c). “Osmanlı İmparatorluğunda Matbaa (1490-1860) (III)”. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, (14), s. 81-83.

Özön, M. N., (1998d). “Osmanlı İmparatorluğunda Matbaa (1490-1860) (IV)”. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, (15), s. 90-91.

Özsoy, S., (2014). “İbrahim Müteferrika ve Matbaanın Osmanlı Devleti’ne Girişi”. Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi Sempozyumu, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Özyürek, K., (2019). Kuruluşundan Tanzimat’a Osmanlı Başkent Mimarisinde. Eğitim Yapılarının Külliye Kuruları İçindeki Yeri ve Önemi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, İstanbul.

Rado, Ş., (2018). ‘Paris’te Bir Osmanlı Sefiri’ Yirmisekiz Mehmet Çelebi’ nin Fransa Seyahatnamesi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Ramazanoğlu, G, (2003). Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşimi, Doktora Tezi, YTÜ FBE, İstanbul.

Rukancı, F., (2005). “Atıf Efendi Kütüphanesi”. Türk Kütüphaneciliği, c. 19 (4), s. 465-466.

Sabev, O., (2016). İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Sabev O., (2022). “Şehid Ali Paşa’nın Kitap Koleksiyonlarına Ait Sofya Ulusal Kütüphanesinde Muhafaza Edilen İki Kitap Listesi”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s. 263-281, İstanbul.

Salih, O., (2021). “Müteferrika Matbaası” içinde Müteferrika Sergisi’ 21: Matbaanın ön sözü Basmacı İbrahim Efendi, s. 26-30, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara.

Sarıcaoğlu, F., (2007). “Osman III”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c. 33, s. 456-459.

Sarıcaoğlu, F., (2021). “Müteferrika Matbaasında Basılan Kitaplar” içinde Müteferrika Sergisi’ 21: Matbaanın ön sözü Basmacı İbrahim Efendi s. 62-110, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara.

Sarıcaoğlu, F., (2021). “İbrahim Müteferrika’nın Bastığı Haritalar” içinde Müteferrika Sergisi’ 21: Matbaanın ön sözü Basmacı İbrahim Efendi s. 114-125, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara.

Sertoğlu, M., (1974). “Türkiye’de Matbaacılık ve Devlet Matbaası”. Hayat Tarih Mecmuası, (12), s. 9-16.

Sezgin, F., (1954). “Atıf Efendi Kütüphanesinin Vakfiyesi”. Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi, c.6 (6), s.132-144

Sezer, Y., (2016). The Architecture of Bibliophilia: Eighteenth-Century Ottoman Libraries, Doktora Tezi, Massachusetts Institute of Technology.

Soysal, Ö., (1980). Geleneksel Türk Kütüphaneciliğinin Toplumsal-Ekonomik Yapısına Yaklaşımda Metodoloji ve Kaynak Sorunu, Türk Tarih Kurumu, Belleten, c. 44(173).

Sümbül, S., (2018). “Osmanlı’da Matbaa Meselesine Yeni Bir Bakış: Risâle-i Fevâid-i Basma Adlı Yazma Eser Bağlamında Osmanlı Devleti’nde Matbaacılık Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi”. Bilgi ve Belge Araştırmaları, (10), s. 23-37, İstanbul.

Şahin, A., (1997). İstanbul’daki Osmanlı Dönemi Kütüphane Yapıları Üzerine Bir Araştırma ve Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şahin, S., (2009). Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şehsuvaroğlu, H.Y. (1956). İstanbul kütüphaneleri. İstanbul kütüphanelerinin tarihsel gelişimi. Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni. FFT268001. SALT Research.

Tanman, B., (1990). İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme özellikleri Tipoloji Denemeleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tayşi, M. S., (1989). “Ali Emiri Efendi”. İçinde İslam Ansiklopedisi, c. 2, s. 390-391.

Tekin, E. C., (2017). Avrupalı Seyyahların Bakış Açısından Osmanlı’da Kitap ve Kütüphane Kültürü (1453-1699), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.

Tevfikoğlu, M., (1971). “Millet Kütüphanesi Kurucusu Ali Emîrî Efendi”, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, XX/3, s. 147-155, Ankara.

Timurtaş, F. K., (1979). “Millet Kütüphanesinin Kurucusu Ali Emiri Efendi”, Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, XXVIII/3. s. 115-117.

Toderini, G. C., (2012). Türklerin Yazılı Kültürü, YKY.

Tott, B., (2004). Türkler 18. Y.yılda, Tercüman 1001 Temel Eser.

Tosun Durmuş, B., (2017). “Matbaa Teknolojisinin Osmanlı Devleti’ne Giriş Koşulları ve Tartışmalar”, GİFDER, c.5 (2), s.952-968, Gümüşhane.

Turgut K., (2022). “Şeyh Vefa’nın Konya ve İstanbul’da Kurduğu Kütüphaneleri ve Vakfettiği Kitapları”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s.23-43, İstanbul.

Türkay, C., (2001). “İbrahim Müteferrikadan Sonra Matbaayı İdare Edenler”. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Ekim, (57), s. 57-59.

Ünal, H. S., (2010). “Üsküdar’da Kütüphane Mimarisi”, VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c.1, s.177, İstanbul.

Ünal, H. S., (2010). Üsküdar’da Kütüphane Mimarisi. Sanat Tarihi Dergisi, 19 (2), s. 55-84.

Ünsal, B., (1984). “Türk- Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimari Yöntemi”. Vakıflar Dergisi, 18, s. 95-124.

Varol, M., (2013). “19. Yüzyıl İstanbul’unda Bazı Tekkelerin Matbaacılık Faaliyetleri”. Osmanlı Araştırmaları, (42), s. 317-347.

Vatansever, N., (2022). “Bir Divan Koleksiyoneri Olarak Sahhaflarşeyhizade Vak’anüvis Es’ad Efendi (ö.1848)”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s.157-175, İstanbul.

VGM, (t.y). Vakıflar Genel Müdürlüğü 1. Bölge Arşivi, Köprülü Kütüphanesi dosyası.

VGM, (t.y). Vakıflar Genel Müdürlüğü 1. Bölge Arşivi, Ragıp Paşa Kütüphanesi dosyası.

VGM, (t.y). Vakıflar Genel Müdürlüğü 1. Bölge Arşivi, Beyazıt Umumi Kütüphanesi dosyası.

Yener, C., (1940). “Bizde İlk Matbaa”, YENİTÜRK İstanbul Halk Evleri Mecmuası, c. 9 (96), s. 422-423, İstanbul.

Yetişkin Kubilay, A., (1998). XVII. Ve XIX. İstanbul Kütüphanelerinin Mimarisi, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldız, A., (2004). “Müteferrika ve Osmanlı Matbaası”. İletişim Araştırmaları Dergisi, c.2(1), s.119-124.

Yılmaz, C., (2021). “Müteferrika Matbaasının Kurucu Kadrosu” içinde Müteferrika Sergisi’ 21: Matbaanın ön sözü Basmacı İbrahim Efendi, s. 34-42, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara.

Yılmaz, H. K., (2004). Vakfiyelerin Dilinden Hüdâyî Mahmud Efendi Vakfı, II. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c. 1, s. 173, İstanbul.

Yılmaz, M., (2001). “Osmanlı Hükümeti Tarafından İlk Kurulan Matbaa ve Bunun Neşriyatı”, Türk Kütüphaneciliği 15(4), s. 436-442.

Yoichi T., (2022). “I. Mahmut’un Kurduğu Üç Kütüphane: Ayasofya, Fatih, Galatasaray Kütüphaneleri”. İçinde Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras, haz. Tülay Artan, Hatice Aynur, s.43-131, İstanbul.

Yücer, M., (2004). Selimiye Tekkesi Şeyhi Ali Behçet Efendi, II. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, c.2, s.74, İstanbul.

Zorlu, N., (2021). Batılılaşma Ekseninde Mekteb-i Harbiye ve Mimari Dönüşümündeki Yeri, bab Mimarlık ve Tasarım Dergisi, c.2, s.2, İstanbul.

Zürcher, E. J., (2020). Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Zölal BALLI TEKİN, 2015 yılında Nişantaşı Üniversitesi'nde Mimarlık (İng) Bölümüne başladığı lisans eğitim hayatını 2020 yılında tamamlamıştır. 2020-2021 yılları arasında tasarım ofisinde çalışma hayatına başlamıştır. 2021 yılı itibariyle yüksek lisans eğitimine Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda başlamıştır.

TEZ ÇALIŞMASI KAPSAMINDA YAPILAN YAYINLAR

Ballı, Z., Kula, S., (2023), “Geç Osmanlı Üsküdar Semtine Kütüphane Yapıları Üzerinden Bakış”, Uluslararası 12. Üsküdar Sempozyumu, Üsküdar Belediyesi, İstanbul.

Ballı, Z., Kula, S., (2023), “18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı’da Kütüphane Yapılarının Değişim Süreci”, 7. Lisansüstü Araştırmalar Sempozyumu, GTÜ, Kocaeli.

EKLER

Ek-A: Geç Osmanlı döneminde İstanbul’da kurulan matbaa ve kütüphane yapılarının haritada üzerinde gösterimi.

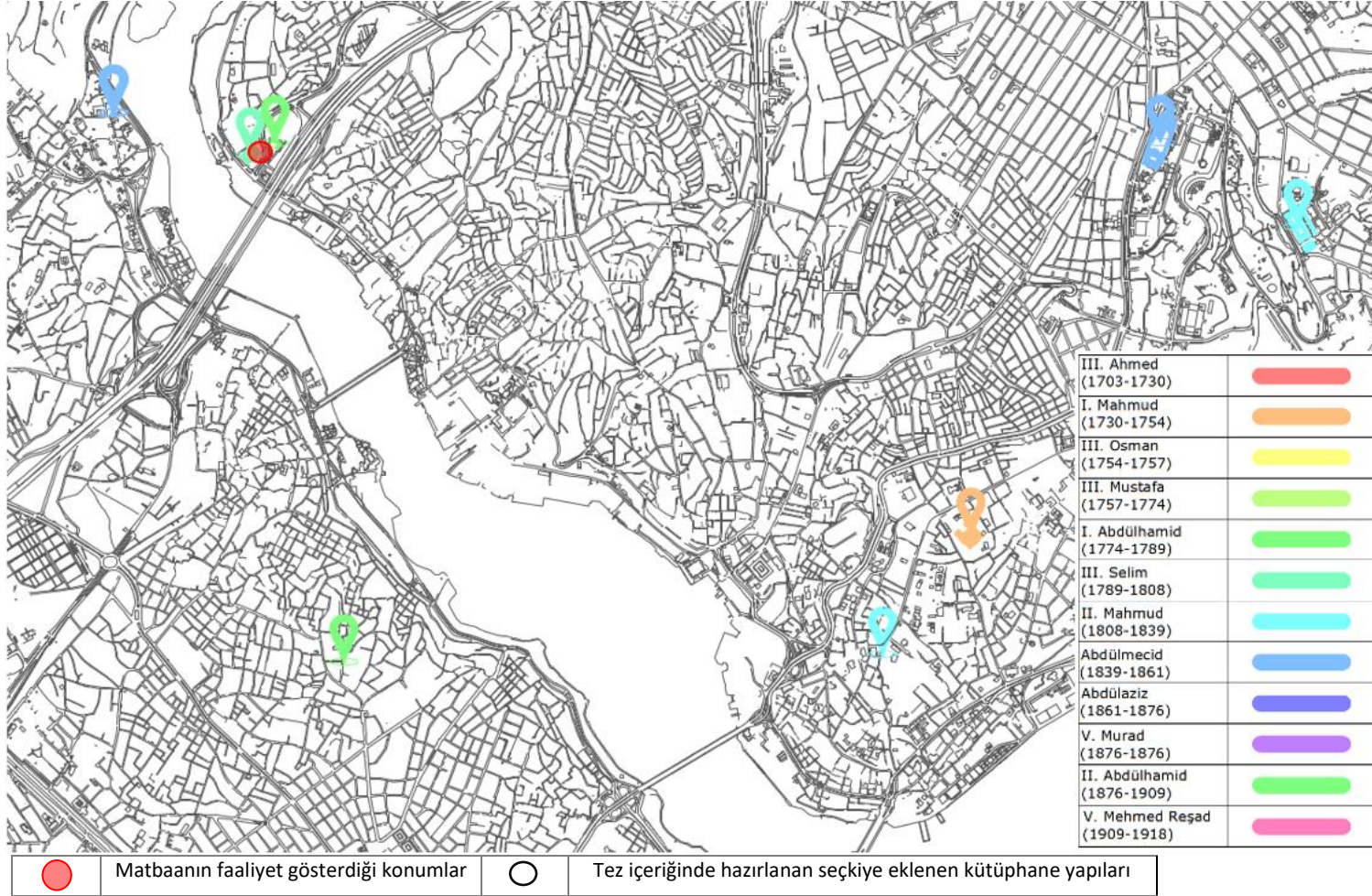
Ek-B: 17. Yüzyıl sonrası siyasi, kültürel olaylar ve kütüphaneler ile ilgili kronoloji.

Ek-C: Geç Osmanlı döneminde kurulan kütüphane yapılarının tablosu.

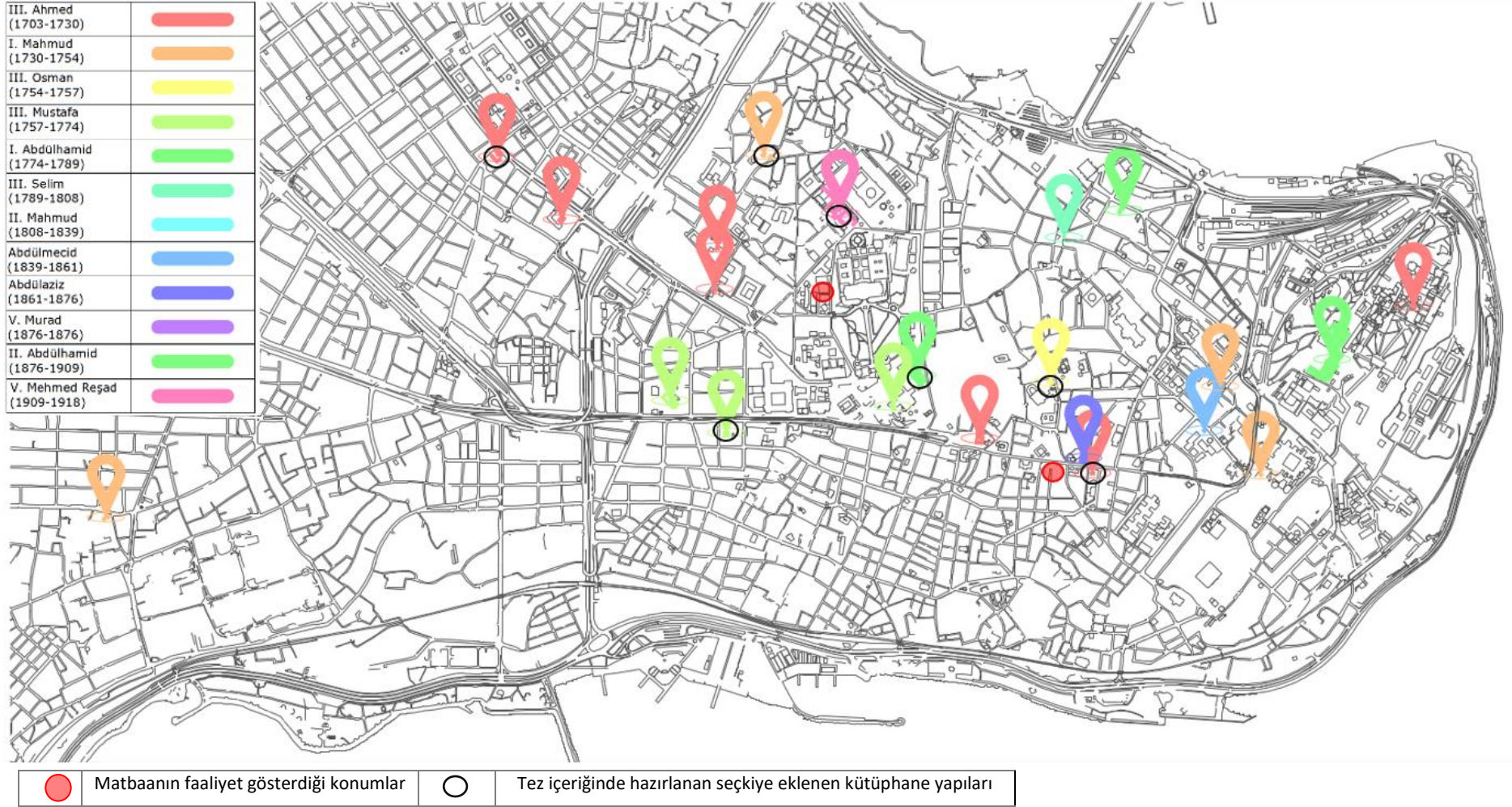
Ek-D: Kütüphane koleksiyonlarının dönemlere göre birikimi.

Ek-E: Birincil kaynak olarak yararlanılan arşiv belgeleri.

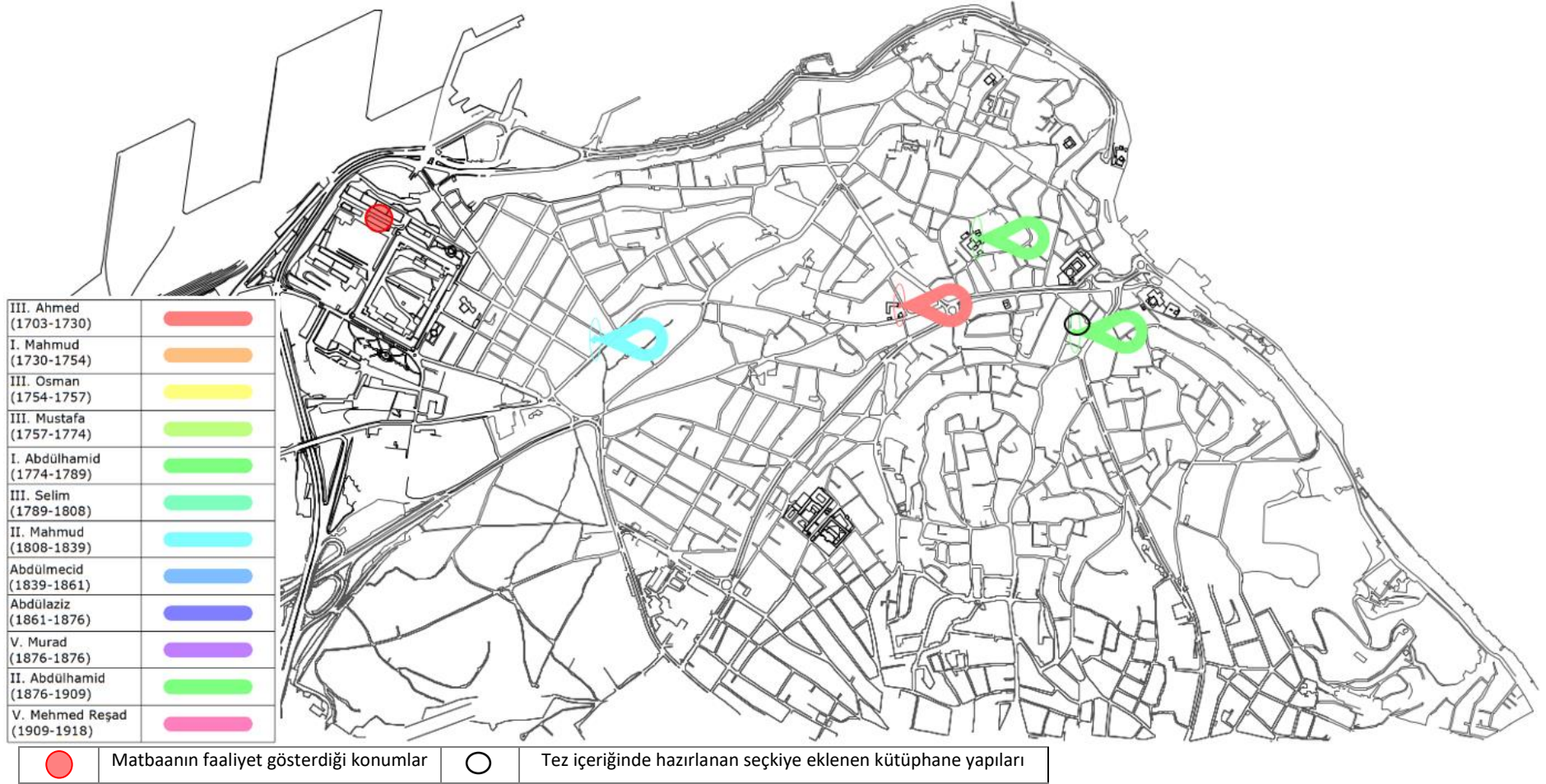
Ek-A:

Şekil A.1: Geç Osmanlı döneminde İstanbul'da kurulan matbaa ve kütüphane yapılarının haritada üzerinde gösterimi.

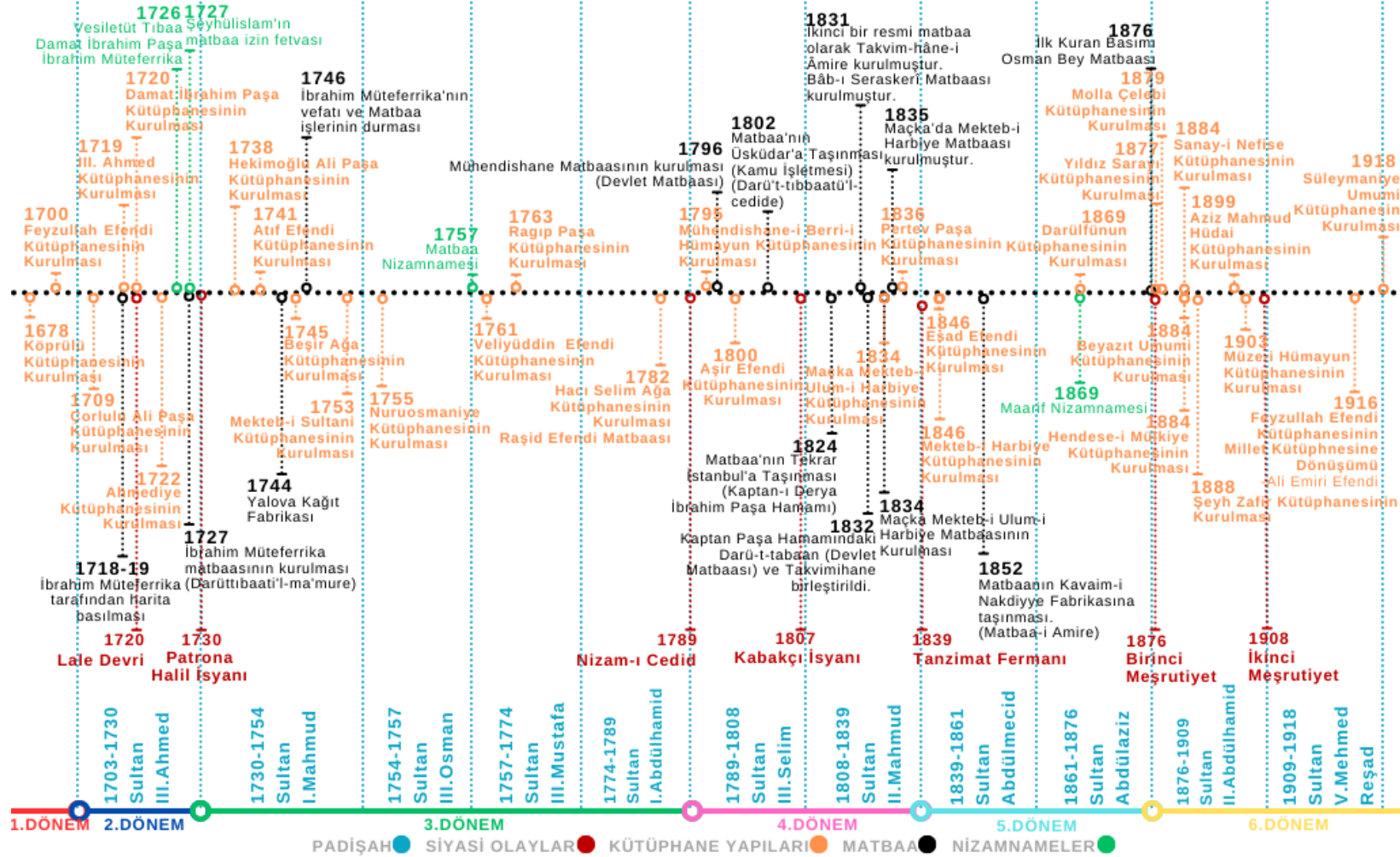

Şekil A.1: Devam.

Şekil A.1: Devam.

Ek-B:

Şekil B.1: 17. Yüzyıl sonrası siyasi, kültürel olaylar ve kütüphaneler ile ilgili kronoloji.

Ek-C:**Tablo C.1:** Geç Osmanlı döneminde kurulan kütüphane yapılarının tablosu. (*Tez içeriğinde hazırlanan seçkide yer alan kütüphaneler)

KÜTÜPHANE ADI	KURULU Ş TARİHİ (Miladi)	BANİSİ	KONUMU
Köprülü Kütüphanesi*	1678	Fazıl Ahmed Paşa- Fazıl Mustafa Paşa	Çemberlitaş / İstanbul
Feyzullah Efendi Kütüphanesi*	1700	Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi	Fatih / İstanbul
Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Kütüphanesi	1700	Amcazade Hüseyin Paşa	Fatih / İstanbul
Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi	1708	Çorlulu Ali Paşa	Fatih / İstanbul
Şehid Ali Paşa Kütüphanesi	1710-15	Şehid Ali Paşa	Vefa / İstanbul
III.Ahmed Kütüphanesi	1719	III. Ahmed	Topkapı Sarayı / Fatih / İstanbul
Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi	1720	Damad İbrahim Paşa	Fatih / İstanbul
Ahmediye Kütüphanesi	1722	Tersane Kethüdası Ahmed Ağa	Üsküdar / İstanbul
Mirzazade Efendi Kütüphanesi	1730-31	Mirzazade Efendi	Üsküdar / İstanbul
Carullah Veliyüddin Efendi Kütüphanesi	1734-35	Edirne Kadısı Carullah Veliyüddin Efendi	Fatih / İstanbul
Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi	1734-35	Darüsaade Ağası Beşir Ağa	Eyüp / İstanbul
Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi	1734-35	Hekimoğlu Ali Paşa	Davutpaşa / İstanbul
Ayasofya I. Mahmud Kütüphanesi	1740	Sultan I. Mahmud	Sultanahmet / İstanbul
Atıf Efendi Kütüphanesi*	1741	Defterdar Atıf Efendi	Vefa / İstanbul

Tablo C.1: Devam.

Fatih Kütüphanesi*	1742	Sultan I. Mahmud	Fatih / İstanbul
Beşir Ağa Kütüphanesi	1745	Darüsaade Ağası Beşir Ağa	Fatih / İstanbul
Mekteb-i Sultani Kütüphanesi	1754	Sultan I. Mahmud	Beyoğlu / İstanbul
Nuruosmaniye Kütüphanesi*	1755	III. Osman	Çemberlitaş / İstanbul
Veliyüddin Efendi Kütüphanesi	1761	Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi	Fatih / İstanbul
Ragıp Paşa Kütüphanesi*	1763	Ragıp Mehmed Paşa	Laleli / İstanbul
Murad Mollâ Kütüphanesi	1775	Damadzade Mehmed Murad Efendi	Çarşamba / İstanbul
Hamidiye Kütüphanesi	1780	I. Abdülhamid	Bahçekapı / İstanbul
Hacı Selim Ağa Kütüphanesi*	1782	Tersane Emîni Hacı Selim Ağa	Üsküdar / İstanbul
Mühendishane-i Berri Hümayun Kütüphanesi	1795	Okul Kütüphanesi	Sütlüce / İstanbul
Aşir Efendi Kütüphanesi	1800?1741	Şeyhülislâm Mustafa Âşir Efendi	Fatih / İstanbul
Halet Efendi Kütüphanesi	1820	Mehmed Said Halet Efendi	Beyoğlu / İstanbul
Maçka Mekteb-i Ulumi Harbiye Kütüphanesi	1834	Okul Kütüphanesi	Maçka / İstanbul
Pertev Paşa Kütüphanesi	1836	Osmanlı Dahiliye Nazırı ve Şairi Pertev Paşa	Üsküdar / İstanbul
Hüsrev Paşa Kütüphanesi	1839	Hüsrev Paşa	Eyüp / İstanbul
Mekteb-i Harbiye Kütüphanesi	1846	Okul Kütüphanesi	Pangaltı / İstanbul

Tablo C.1: Devam.

Esad Efendi Kütüphanesi	1848	Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi	Fatih / İstanbul
Darülfünun Kütüphanesi	1869	Okul Kütüphanesi	Fatih / İstanbul
Yıldız Kütüphanesi	1877	II. Abdülhamid	Beşiktaş / İstanbul
Molla Çelebi Kütüphanesi	1879	Mehmed Vüsûlî Efendi	Fındıklı / İstanbul
Beyazıt Umumi Kütüphanesi*	1884	Devlet Kütüphanesi	Beyazıt / İstanbul
Hendese-i Mülkiye Kütüphanesi	1884	Okul Kütüphanesi	Sütlüce / İstanbul
Sanay-i Nefise Mektebi Kütüphanesi	1884	Okul Kütüphanesi	Fatih / İstanbul
Hasan Hüsnü Paşa	1896	Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa	Eyüp / İstanbul
Aziz Mahmud Hüdayi Kütüphanesi	1899	Şeyh Aziz Mahmud Hüdayi Efendi	Üsküdar / İstanbul
Müze-i Hümayun Kütüphanesi	1903	Okul Kütüphanesi	Fatih / İstanbul
Millet Kütüphanesi*	1916	Ali Emiri Efendi	Fatih / İstanbul
Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*	1918	Devlet Kütüphanesi	Süleymaniye / İstanbul

Ek-D:**Tablo D.1:** Kütüphane koleksiyonlarının dönemlere göre birikimi.

KÜTÜPHANELER	KURULUŞ TARİHİ (Miladi)	GELEN KOLEKSİYONLAR	GİDEN KOLEKSİYONLAR	NOTLAR
Köprülü Kütüphanesi	1678	1678: Köprülü Mehmet Paşa Koleksiyonu 1678: Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 1758: Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu 1805: Mehmed Asım Bey Koleksiyonu 1850: Ahmet Rifat Efendi Koleksiyonu		Seçkiye eklenmiştir.
Feyzullah Efendi Kütüphanesi / Millet Kütüphanesi	1700 / 1916	1700: Feyzullah Efendi Koleksiyonu 1722: Carullah Veliyüddin Efendi Koleksiyonu 1745: Halil Efendi b. İbrahim Koleksiyonu 1750: Fatih Camii İmamı Yusuf Efendi 1916: Ali Emiri Efendi Koleksiyonu 1924: Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu 1924: Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu 1924: Pertev Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu 1924: Reşid Efendi Koleksiyonu	1734-35: Carullah Veliyüddin Efendi Koleksiyonu (Carullah Veliyüddin Efendi Kütüphanesinin kurulmasıyla taşınmıştır.)	Seçkiye eklenmiştir.
Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Kütüphanesi	1700	1700: Amcazade Hüseyin Paşa Koleksiyonu	1924: Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu (Feyzullah Efendi-Beyazıt Kütüphanesi-Süleymaniye Kütüphanesi gibi kurumlara dağılmıştır.)	1894 yılında depremde hasar gören yapının kütüphane koleksiyonu farklı kütüphanelere dağılmıştır.
Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi	1708	1708: Çorlulu Ali Paşa Koleksiyonu	1918: Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu (Süleymaniye Umumi Kütüphanesine taşınmıştır.)	1815 yılında sayımı yapılmış ve kataloğu hazırlanmıştır. 1918: Kütüphane Koleksiyonu Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
Şehid Ali Paşa Kütüphanesi	1715	1715: Şehid Ali Paşa Koleksiyonu		Şehid Ali Paşa'nın vefatı sonrası koleksiyonda yer alan kitapların bir kısmı saray tarafından müsadere edilirken bir kısmı da şahıslara satılmıştır.
III.Ahmed Kütüphanesi	1719			Vakfiyesinde belirtildiği üzere sadece saray mensuplarına açık bir kütüphanedir.

Tablo D.1: Devam.

Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi	1720	1720: Damad İbrahim Paşa Koleksiyonu Kazasker Sümbül Ali Efendi	1914: Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi Koleksiyonları (İlk olarak Sultan Selim Camii'ne 1918 yılında Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.)	Maarif-i Umumiye Nizamnamesi sonrasında fihristi basılmıştır. 1918: Kütüphane koleksiyonu Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
Ahmediye Kütüphanesi	1722	1722: Tersane Emni Hacı Ahmed Ağa Koleksiyonu 1727: Şami Mehmed Efendi Koleksiyonu		Kütüphane koleksiyonu dağılmıştır.
III.Ahmed Yeni Camii Kütüphanesi	1724		1914: III. Ahmed Kütüphanesi Koleksiyonu (İlk olarak Sultan Selim Camii'nde yer alan Medresetü'l-mütehassısın' ve daha sonra 1918 yılında Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.)	1918: Kütüphane koleksiyonu Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
Mirzazade Efendi Kütüphanesi	1730-31			Kütüphane koleksiyonu dağılmıştır.
Carullah Veliyüddin Efendi Kütüphanesi	1734-35	1734-35: Carullah Veliyüddin Efendi Koleksiyonu (Carullah Veliyüddin Efendi Kütüphanesinin kurulmasıyla Feyzullah Efendi Kütüphanesinden gelmiştir.)		1918: Kütüphane koleksiyonu, yapının depremde hasar görmesi nedeniyle Beyazıt Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi	1734-35	1734-35: Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu Saliha Sultan Koleksiyonu 1740: Şeyh Mehmed Rızâ Efendi Koleksiyonu	1924: Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu (Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesine taşınmıştır.)	1918 yılında Fatih yangını nedeniyle kütüphane yapısı harap olmuş ve 1924 yılında kütüphane koleksiyonu Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesine taşınmıştır.
Beşir Ağa Darülhadis Kütüphanesi (Eyüp)	1735	1735: Beşir Ağa Koleksiyonu 1743: Rabia Hatun Koleksiyonu (Ayasofya Kütüphanesinden gelmiştir.)		Müstakil yapılı bir kütüphane mimarisi mevcut değildir.
Ayasofya I. Mahmud Kütüphanesi	1740	I.Mahmud (Galata Saray-ı Humayun, Topkapı Sarayı Hazine-i Humayun) Şeyhülislam Sadettin Efendi		1831 yılında sayımı yapılmış ve kataloğu hazırlanmıştır.
Atıf Efendi Kütüphanesi	1741	1741: Atıf Efendi Koleksiyonu 1743: Darphane-i Amire Başkatibi Hacı Ömer Efendi Koleksiyonu 1761: Veliyüddin Efendi	1768-69: Veliyüddin Efendi Koleksiyonu (Beyazıt Camii sağ tarafına kurulan Veliyüddin Efendi Kütüphanesine taşınmıştır.)	Seçkiye eklenmiştir.
Fatih Kütüphanesi	1742	1742: I.Mahmud 1742: Fatih Külliyesi Koleksiyonu 1749: I.Mahmud 1751: I.Mahmud 1764: Abdülkerim Efendi Koleksiyonu 1813: Darphane Nazırı İbrahim Sarım Efendi Şehzade Mehmed Camii Koleksiyonu		Seçkiye eklenmiştir.

Tablo D.1: Devam.

Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi (Cağaloğlu)	1745	1745: Beşir Ağa Koleksiyonu	1918: Beşir Ağa Kütüphanesi Koleksiyonu (Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.)	1918: Kütüphane koleksiyonu Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
Nuruosmaniye Kütüphanesi	1755	1755: III. Osman Koleksiyonu Bayrampaşa Medresesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Ktp. Rüstem Paşa Ktp. Mahmud Paşa Ktp. Yusuf Ağa Koleksiyonu (Mihrimah Sultan Camii Üsküdar)		Seçkiye eklenmiştir.
Ragıp Paşa Kütüphanesi	1763	1763: Koca Ragıp Paşa 1777: Safiye Molla Kadın Koleksiyonu		Maarif-i Umumiye Nizamnamesi sonrasında fihristi basılmıştır.
Veliyüddin Efendi Kütüphanesi	1768	Veliyüddin Efendi Koleksiyonu Taşköprizade İbrahim Efendi Fenari-oğlu Şemseddin TatarAbdullah Efendi Ebu Bekir Efendi b. Hasan Paşa 1888: Hacı Ali Rıza Efendi		1816 yılında sayımı yapılmış ve kataloğu hazırlanmıştır. Kütüphane mimari yapısı itibarıyla Beyazıt Camii'ne bitişik biçimde inşa edilmiştir.
Murad Molla Kütüphanesi	1775	1775: Kazasker Damadzade Mehmed Murad Koleksiyonu 1832-33: Hafız Mehmed Murad Efendi Koleksiyonu		Nakşibendi tarikatına bağlı bir tekke kütüphanesi olarak kurulmuş ve işlevini sürdürmüştür.
Hamidiye Kütüphanesi	1780	1780: I. Abdülhamid Koleksiyonu 1814: Lala İsmail Efendi Koleksiyonu	1914: Yapının harap durumda olması nedeniyle koleksiyonu Sultan Selim Camii'nde yer alan Medresetü'l-mütehassısın'e taşınmıştır.	1914 yılında yapının harap durumda olması nedeniyle koleksiyonu Sultan Selim Camii'nde yer alan Medresetü'l-mütehassısın'e taşınmıştır.
Hacı Selim Ağa Kütüphanesi	1782	1782: Hacı Selim Ağa Koleksiyonu 1915: Aziz Mahmud Hüdayi Kütüphanesi Koleksiyonu Maarif Nazırı Haşim Paşa Koleksiyonu 1924: Nurbanu Valide Sultan Koleksiyonu 1924: Kemankeş Emir Hoca Koleksiyonu 1924: Yakup Ağa Koleksiyonu 1924: Gülmuş Valide Sultan Koleksiyonu 1924: Efgani Ali Haydar Efendi Koleksiyonu 1932: Hüseyin Kazım Bey Koleksiyonu Şair Nabi Koleksiyonu Ahmediye Kütüphanesi Koleksiyonu Mirzazade Şeyhülislam Mehmet Efendi Koleksiyonu		Seçkiye eklenmiştir.

Tablo D.1: Devam.

Aşir Efendi Kütüphanesi	1741 (Vakfiye) 1800 (Yapı İnşası)	1747: Mustafa Efendi Koleksiyonu 1805: Rumeli Kazaskeri Hadid Efendi 1899: Kasıdecı Süleyman Sırrı Efendi	1918: Aşir Efendi Kütüphanesi Koleksiyonu (Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.)	1918: Kütüphane koleksiyonu Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
Laleli Medresesi Kütüphanesi	1802-03	1802-03: III. Mustafa ve III. Selim Koleksiyonu 1832: Bostancılar Ocağı Koleksiyonu	1918: Laleli Medresesi Koleksiyonu (Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.)	1918: Kütüphane koleksiyonu Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
Halet Efendi Kütüphanesi	1820		1927: Halet Efendi Kütüphanesi Koleksiyonu (Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.)	Mevlevihaneye bağlı bir tekke kütüphanesi olarak kurulmuştur ve 1927 yılında kütüphane koleksiyonu Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
1826-Evkaf Nezaretinin Kurulması				
Pertev Paşa Kütüphanesi	1836		1924: Pertev Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu (Feyzullah Efendi - Millet Kütüphanesine taşınmıştır.)	Selimiye tekkesine bağlı bir kütüphane olarak kurulmuştur ve 1924 yılında kütüphane koleksiyonu Feyzullah Efendi-Millet Kütüphanesine taşınmıştır.
Hüsrev Paşa Kütüphanesi	1839		1914: İlk olarak Sultan Selim Camii'nde yer alan Medresetü'l-mütehassısın'e ve daha sonra 1918 yılında Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.	1918: Kütüphane koleksiyonu Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
Esad Efendi Kütüphanesi	1848		1918: Esad Efendi Kütüphanesi Koleksiyonu (Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.)	1918: Kütüphane koleksiyonu Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
1857-Maarif Nezaretinin Kurulması				
1869-Maarif-i Umumiye Nizamnamesi				
Yıldız Kütüphanesi	1877	II. Abdülhamid Koleksiyonu		Sadece saray mensuplarına açık bir kütüphanedir.

Tablo D.1: Devam.

Beyazıt Umumi Kütüphanesi	1884	1883: Bezmi Alem Koleksiyonu 1883: Aziz Bey Koleksiyonu 1883: Hekimoğlu Koleksiyonu 1883: Vidin Muhafızı İdris Paşa Koleksiyonu 1883: Hoca Sadeddin Koleksiyonu 1883: Maarif Nezareti Koleksiyonu 1883: Namık ve Sabit Beyler Koleksiyonu 1883: Hafız Sadeddin Koleksiyonu 1883: Şem'i Efendizade Safiyyüddin Koleksiyonu 1898: Mısır Fevkalade Komiserliği Başkâtibi Mehmet Arif Bey		Seçkiye eklenmiştir.
Hasan Hüsnü Paşa	1896			Kütüphane koleksiyonu ve yapı kullanımı tarihi ile ilgili net bilgiye ulaşılamamıştır.
Aziz Mahmud Hüdayi Kütüphanesi	1899		1915: Aziz Mahmd Hüdayi Kütüphanesi Koleksiyonu (Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne taşınmıştır.)	Celvetiye tarikatı Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi içinde kurulmuştur ve 1915 yılında kütüphane koleksiyonu Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne taşınmıştır.
1907-Maarif Nezareti				
1912-Vakıf Kütüphanelerinin idaresi Evkaf Nezareti 1912-Kütüphane-i Umumi ve Yıldız Kütüphanesi Maarif Nezareti				
Süleymaniye Umumi Kütüphanesi	1918	1918: Aşir Efendi Koleksiyonu (Aşir Efendi Kütüphanesi) 1918: Hadid Efendi Koleksiyonu (Aşir Efendi Kütüphanesi) 1918: Reisülküttap Mustafa Efendi Koleksiyonu (Aşir Efendi Kütüphanesi) 1918: Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi Koleksiyonu 1918: Damat İbrahim Paşa Darülhadis Kütüphanesi Koleksiyonu 1918: Esad Efendi Kütüphanesi Koleksiyonu 1918: Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu (Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi, Cağaloğlu) 1918: Nureddin Ağa Koleksiyonu (Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi, Cağaloğlu) 1918: Kılıç Ali Paşa Medresesi Koleksiyonu 1918: Laleli Medresesi Koleksiyonu 1927: Halet Efendi Kütüphanesi Koleksiyonu		Seçkiye eklenmiştir.

Belge E.1: Memleketimizde ilk defa matbaa tesis eden İbrahim müteferrika tarafından matbaacılık hakkındaki mesaisi ve kitap tabına müsaade itası hakkında (BOA, HAT, 1665-56, H-29-12-1139).

نام کاتبه قوه خط و خط از عاری و سقط و غلطدن بری اولوق ایچون فاضل و ادب اولغت اشنالردن کند و رغبتلر بیه راغب و طالب
 و اشیو ترنیا و لوب غولملک احضار اولنان صحیفه لر تصحیفه سعی و همتلری سبقت بدن اوج دورت فضلای بوندن بویه باقر مان عالی
 کال تصحیفه مامور اولوب اول مرشرفه دخی کجا کجا اولند درج اولنه تاکم بو خصوص دخی صحت کنبه اطمینانه بادی و دولت علیه نه
 دعای خیر حصولنه باعث اوله ذکر اولنان مرامات شان و شوکت دولته داترا اولغله جمله فی مشتمل بر دیباحت بلیفه بسط و تمهید اولوق
 اشخاص کینک جمله سندن مستطور و موجود بولوق ایچون مصادر کنبه وضع اولنه

مرامات مخصوصه عبدعاجز لری شکر سینه دن بر و بامر بدیع و خصوص دشوار الجصولک ظهور سینه صرف مقدور عاجزانه بر لرسوق
 بذلایچودایدوب جملگن عنائیت باریدن رفیق توفیق بیه ایام سعادت انجام اولیای نعمی بیه مصادف و محض قوت بخش فیضه بیه
 حصول سهولت بولدی ایچون بوندن بویه و جوهله محتاج اشعاف و اشعاف و مضطر اعانت و امداد ولد و غم معلوم علم عالم محاطلری اولوق
 بو خصوص ملک بران اول حصولیه مظهر دعای عالم و عباد الی شاد و جرم بیور و ب توسیع کارخانه فن و تعدد دستگاه و اجرت عماله و سنار نه
 و سیله اولوق ایچون رفیع کرمیه حضرت ولی نعمین بامر عظیم النذار کل تیمم و تکمیلنه ارنجه و نوبت اولی ده باصال کین حصول بقدر اولغله
 مناسب بیورلد و غنی طریقله کترین بند لری حقتند عنائیت و احتیاج و اشتغالدن میان و هر حاله امداد و اعانت صفاته لرینه اشد احتیاج
 محتاج اولد و غندن مشاعده علیه لری مبدول بیورلوق نصیر و نیاز اولنور

قوت قور کارخانه سندن مقتضی دوات و آلات و مهمات صنعتیه ماهر و صنعت بصریه ده عارف و جمله بساط منتهیه مالک بولاولد
 نام بهودی خدمت بولوب بوندن بویه دخی بوکار جیمده استخدامی لازم و مهم و ملغله حقتند عنائیت و عطوفت مبدول بیورلوق ایچون
 و امثالی بینه امتیاز و افتخار ایچون بدینه معافیت و اولادیه معاف و مسلم اولوق اوزر برات شریف عالیشان صدقه و احسان بوزوق
 نئی و نیاز اولنور

وجه مجر اوزر مرامات مذکور ات بند لرینه مساعده علیه لری مبدول بیورلوق شایسته کوریلور ایه بامر مفید برکون اولباشش
 و اتمامه عزیمت اولوب عون و عنایت جتایله و همت بی همتای اولیای نعم بر لرسوق و تعلیق و سائر مراد شریفلری اولان خلط طوائف
 قلیلده حسن و زینته دخی درجه اعلی به کوریلوب کتب نفیسه و پاکیزه کثرتی حصولیه استعجاب دعای خیر جمله عبادت بیورلوق

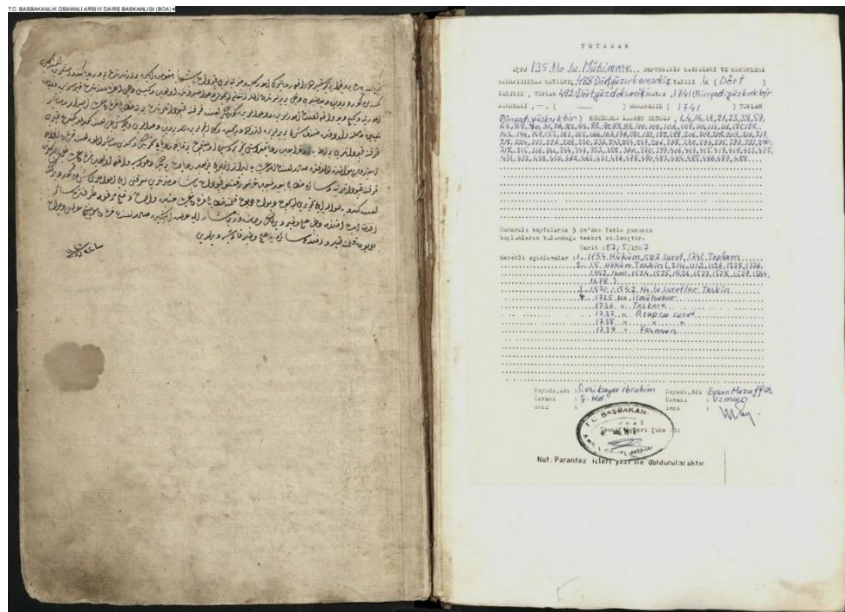
بوندن عاجز اشیو بیدیع الطورک تحصیلنه و بو طریقله اولیای نعم اندیمزک زمان سعادت صیرلرنده ظهور شایسته نفی عالمیه شامل
 بر خدمت میرون ده بولوق اوزر و سیله بوجه مدت بذل قدرت و صرف ممکن عاجزانه ده ایکن ناب و توان منقطع و عاجز و در زمانه عالی
 اشتداد و استعانه مضطر اولد و غندن ایک سینه دن بر و بیکری شکر افندی زاده سعید اغاقلری عمده و مصارف شمدی کلینه
 امداد و اعانت و حاله بامر دشوارک بونه تعالی تمام و تکمیلند مشارکت اوزر اولوب ایکن انک دخی من بعد اعانه افندار لری
 بوقولرینک ایتسه کرک طرف میریدن و کرک غیر بدن بر دلوار ایدم اولوب بواثر جمیلک تمامی اری مطلق همت بی همتای اولیای نعمی منوط
 اولغله قریحه صبیحه لرندن بو عبدعاجز لرینه ادنی خدمت احسان بیورملریله و وجوه ستاره برله کرم و عنایتلریله امداد و اعانت اصفافنه
 محتاج و مضطر اولد و غم معلوم دوللری اولغله باقی ارفرمان مسلم برعه کرم و احسانلریدن بوندن ماعدون حقه کتب مذکور اتمامه
 رسیده اولوب حضور حضرت اصفاء علم و اعرفه عرض اولندقد امر شریف و رای منیغلریله سهولت عباد الله ایچون بر معقول و معتد
 قیمت تقدیر اولوب زیاده و نقصان بهایله شی و شر اولوق اوزر امر عالیشان صاد و بو جهته عباد الله بیکونه دخی کرم بیورلوق

Belge E.2: H-20-11 -1139, Sadaret mektubi halifelerinden Said e ve Müteferrika İbrahim'e: Dini kitaplar dışında lügat mantık Hikmet heyet ve buna benzer kitapların matbaada basılmasına verilen fetva gereğince ve tayin edilen komisyonun tahsisinden geçirilmek üzere izin verilmesi (BOA, A.{DVSMHM.d..., 134-55).

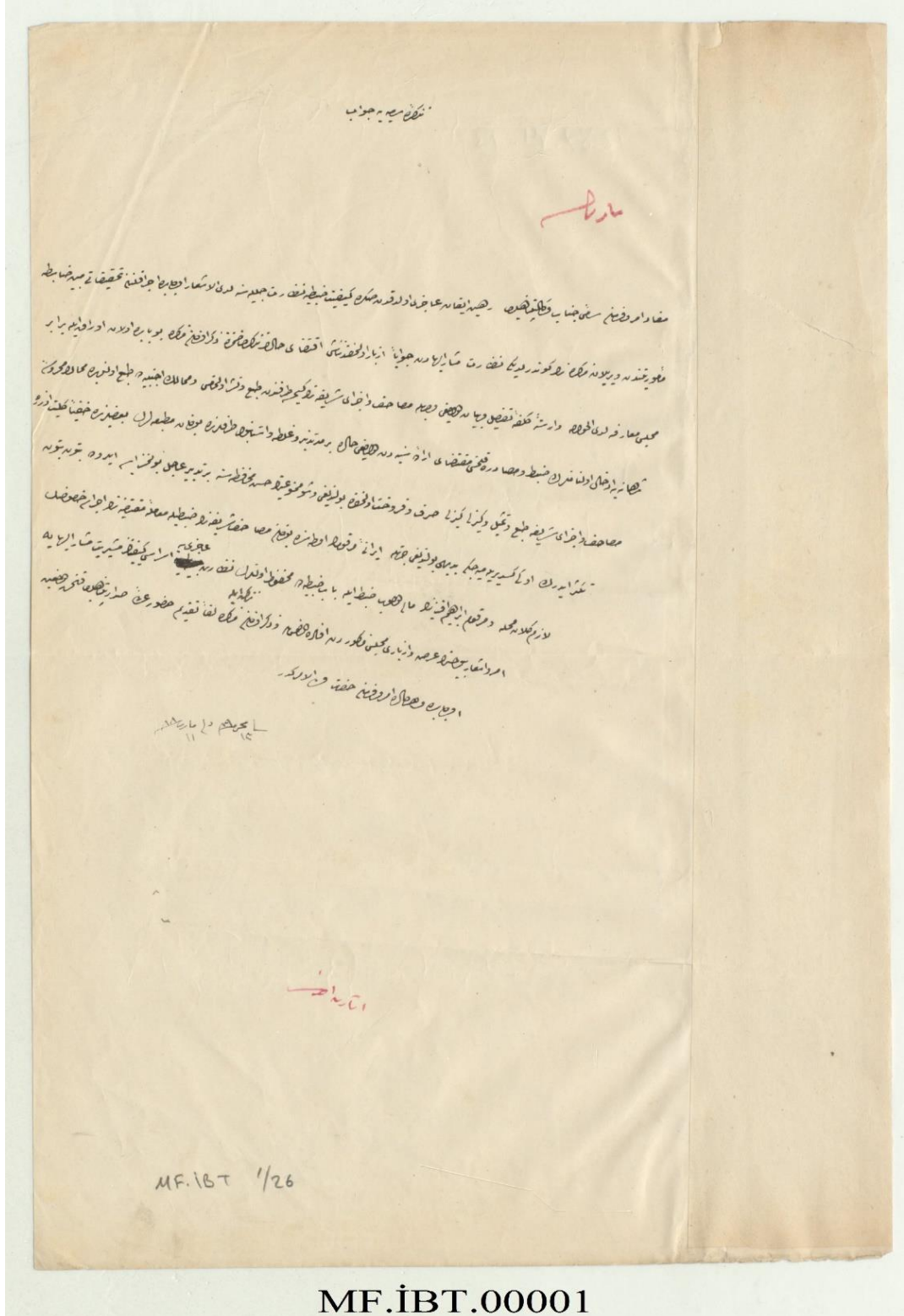
A. {DVNSMHM.d.00134

Belge E.3: H-29-08-1141, İstanbul kadısına: Mektubi-i Sadrazami hulefasından Said ve Dergah-ı Mualla müteferrikalarından İbrahim'in bastırılmasına izin aldıkları Vankulu Lugati'nin ciltsiz nüshalarının öğrencilere otuz kuruşa satışının uygun olacağı. (BOA, A.{DVNSMHM.d..., 135-1048).

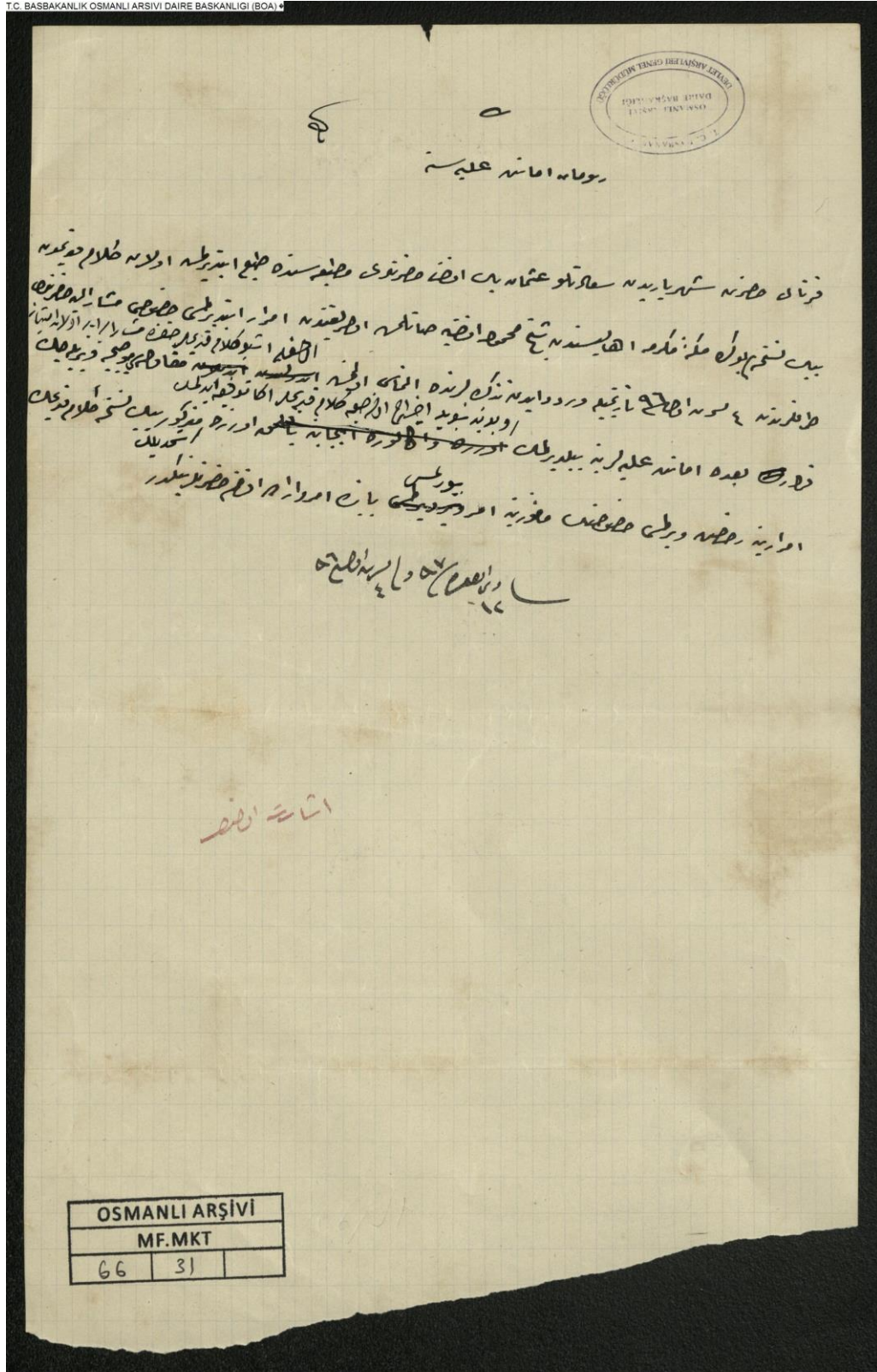
A. {DVNSMHM.d.00135

Belge E.4: H-13-01-1289, Kur'an cüzleri ve Mushafların hiç kimse tarafından tab ve neşr olunmaması, ecnebi memleketlerde tab olup Memalik-i Şahane'ye ithal olunanların da zabt ve müsadere edilmesi hakkında padişahın iradesi olduğundan, bir müddetten beri Galata ve İstanbul taraflarında gizlice Mushaf ve Kur'an cüzleri basıp satan matbaalar için acil tedbir alınması gerektiği (BOA, MF.İBT., 1-26).

MF.İBT.00001

Belge E.5: H-12-11-1297, Osman Efendi'nin matbaasında basılıp Şeyh Mahmud Efendi'ye gönderilen Kuran'dan bin adet daha basımına izin verilmesi (BOA, MF.MKT., 66-31).

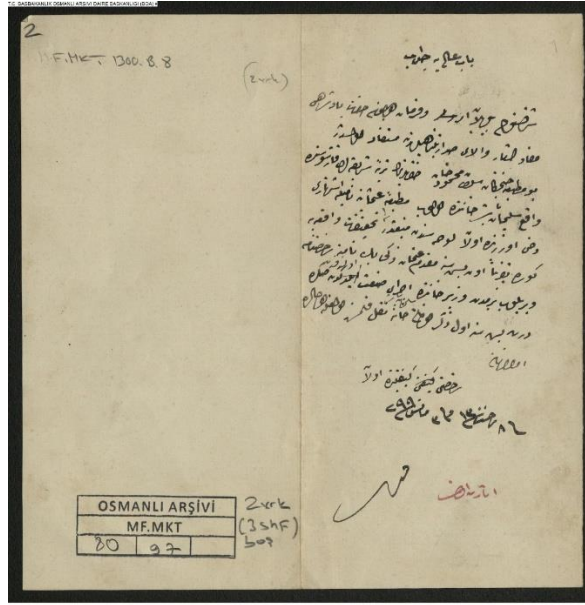

MF.MKT.00066.00031.001

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

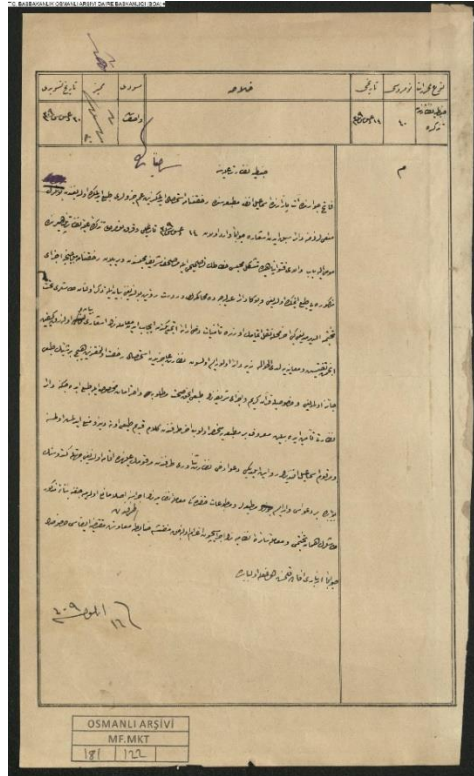
MF.MKT.00073.00009.001

Belge E.7: H-08-07-1300, Osman Zeki adına ruhsat verilerek açılan Matbaa-i Osmaniye matbaasının Süleymanpaşa Hanı'nda faaliyet gösterdiği (BOA, MF.MKT., 80-97).

MF.MKT.00080.00097.001

Belge E.8: H-17-03-1311, Fatih'de İsmail Efendi Matbaası'nda ruhsatsız Kuran-ı Kerim tab' edilmesinden dolayı açılan davanın matbaa aleyhine tecelli etmesi üzerine, matbaa taşlarının tahtimi ile gereken muamelenin başlatılması (BOA, MF.MKT., 181-122).

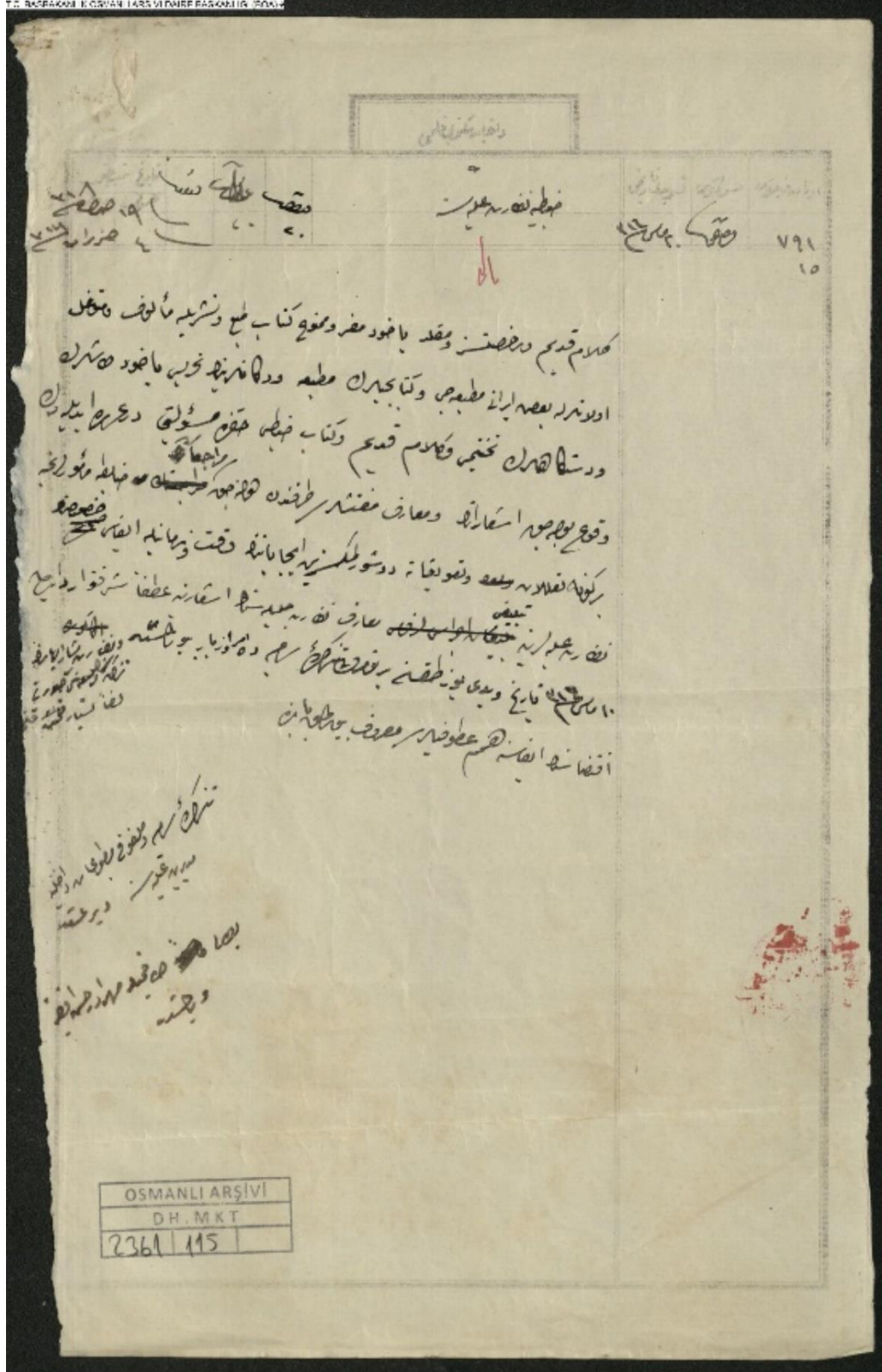

MF.MKT.00181.00122.001

T.C. BAŞBAKANLIK İSTİSNAİ İDARELERİ BAŞKANLIĞI (BİİB)

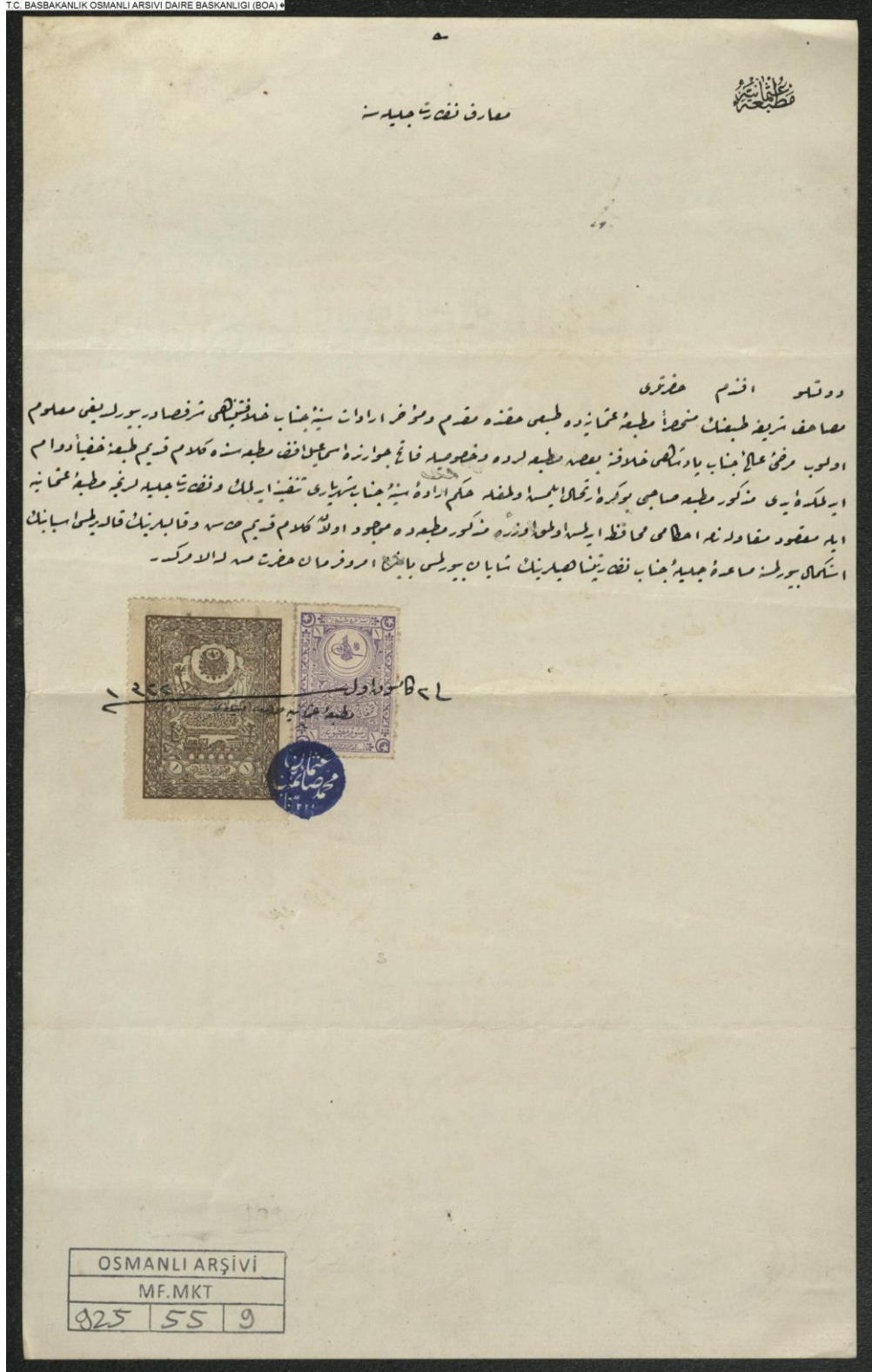
MF_MKT.00194.00015.001

Belge E.10: H-19-02-1318, Ruhsatsız, taklit, muzır veya yasaklanmış kitap ve Kuran-ı Kerim tab ve neşredenlerle bazı İranlı matbaacıların dükkanlarının aranması ve bu hususta gerekenin yapılmasının istendiği (BOA,DH.MKT., 2361-115).

DILMKT.02361.00115.001

Belge E.11: H-29-02-1324, Mushaf-ı Şeriflerin yalnızca Matbaa-i Osmaniye'de bastırılması gerektiği halde buna muğayir olarak Fatih civarında İsmail Efendi Matbaası'nda gizli olarak kelim-ı kadim basılmasını engellemek için gerekli tedbirlerin alınması. Şam Mekteb-i İdadisi'nin mekulat tahsisatına zam yapılması (BOA, MF.MKT., 925-55).

MF.MKT.00925.00055.009

Y. PRK. DH 73/95

طَبَقُ الْخَلِيفَةِ
مُلْكِيَّةٌ

فضای باری و علایه مه کل الوجوه مغایرتی برابر دیانته و سیانته باری و بعضی مضرات غیر میانه ای که بود از امری قطعا
و شونیکس به معارف عمومی نفس در طرفه بود که صورت سیکره و در سیه اولی بغایت جالب وقت برآمده و اثر عجب مکررید
فایده ای که در این معنی غیر حد و لیاقت معرفت عاجزانه سید شود که :

[illegible]

الحامه بحد بلنه قراره و بر لینه و ضبطه بحد بلنه قراره
معاد اجازنه سارعت ایلمس لزوم اشعار اولنه
حال بکه اداره عجزیم اجازنه بیفتان قبول یتیم معارف لغت تن استونه کره سنو ویندیک و جاداره صحاحی و مستقیم
الک اندوم اوله مطبعه لرده مصاحف شریفه و اجزای مبارک سن طبعه رخصت و بر لیب بوار شروع و مدد مع رفیقان بر ایضا مخصوص
تقدیر اولر نه با کذ مطبعه عثمانیه به عهد و تقصیر حق اراده سن حضرت خدایتنا هیدین شرفقلعه جو لینه و دار الحج برید و معلومانه
تضار ایید که مطبعه برابر نظارت سارا ابرافه تقصیر و معایه لفتان استوار تی استوار تی ایندی ایدیه اسرو فیه نه که لرتن الاوق
شرفوج جو لینه اولر بیه بواراده سن جناب طلال الیه دین شرفقلعه جو لینه و مطبعه حیات حیدر نه قرانه عظیم انان
در ساراده موجود عجم مطبعه حیدر لینه فطال صورتده طبع ایید صحنه و برده کلام الیه انای طبعی مودا و قدسین معایر
تعلیم و صرفت اصول وقوعه معایه فالرمسی مقصد ریاست مرصه خدایتنا سن اشکالنه متنی اوله فیه در لار و چونکه حیاتیه به
میه و ضعیفه روی نمیه بارشهر انیزه هفت دین آمال فیوضات اشکال امیر المومنین نه بری ده قرانه کربان هر مودا
موجود ایندی تجیل و تعلیق بر سن سن بوننه در جلد نه کثیر و تعلیم نی مبارک کی نقطه مشکوره سن معطوف اولر نه که ابای
جبهه ایابو لینه لرده و بریدن ندر ان اولنه بیکر صحنه شریفه و اجزای مبارک سن اهدای با کذ مالک محو سن مودا لرده
مقداری سابه کلاوت بر ای جناب جلالتا بیدنه بوننه بیکر آسانه مطاب اسودیه واکرانه رکوع الهاسی بیافه ایدم
بوننه ریدر بله لرده و حق اشکال و اخوانه دینزه اتحاد جو لینه بوننه و کذلک دیانت حلیه و عقاید نیجه اسودین
کاهه مطر تحلیف ندر معالی بوننه حضرت خدایتنا هیدنه فو نه العاده مقرر اولر نه درجه ابتدائیه ده بوننه بیکر و بر نی سن نه
باشدیه ده ما زونیه مرتبه سنو مطاب عالی نه صون سن نه و انجیه قد طبعیه اعظم اصیل و فرعیه به اسودن کلاوت
و اتمام ایله تدیسنه بغایت اعتنا فیه حق جوابا مطابته افندی صدور جو لینه کلام ارادات کرامات جناب طلال الیه دین
اشکال ایله و قالدی که کرک نکر اولنه مرسوم اسماعیل افندی مطبعه سنو و کرک (تروت فو نه) غمره سن صاحب اهدا صاه
بن مطبعه سیه دیکر بعضه مطابع اسودیه ده طبع اوله کلامه مصاحف شریفه و اجزای مبارک سن از باب زهد و تقوا ده بوننه

Y.PRK.DH 13/95 3vrk

2-1

مُطَوِّعًا خَلِيَّةً

در اتم آبدستی اولاً حافظ القرآن و زوائد مفید و تعلیمات و تزیینات لایق اید تمیل قبیل یعنی و علم خصوصی معین مذکور ده
بود و طبع اید که بولانه مصاحف شریفه و اجزای مبارکه بیرون ازین قبل الطبع باب وادی شیخ الاسلامیه در تشکیل (محلی)
تدقیقه مصاحف شریفه) که کوثر و بدیع و بوند و اوراده که هفت مجزوم طرفه که وقت اید قرائت و تدقیقه و اصلید و طبعه
و هر که که و اینجه که کمالید تصحیح و استو معاصم برق و دفعه که اید مجزوم بیرون ازین هفت و اولی و نقصان
عاری اولی و دفعه مصحح افندی که ال یازده اصناف و بشق جمیع محلیات مریدان تحمید تأیید اید که در سکره بغایت
رقابت با صید قاری و استو معادلات طلب و دانسته مصحوب هفت ضوئیه هدییه موفقه اولی و دفعه - سابعاً عمایه
و دفعه بیست و اقامت مبرری بولند یعنی مجموعه حسب الوطیف بوباید - اجزای اید که تحقیقات اید
مطلوب طور که معارف نفسان و دیردگی (فاتح جوارنده توفیق اسرار اید و طبعه منع موجود بولانه و فرقه
عظیم انسانی عادی و سه و قابل بدی یعنی کلام الای سبک) امری اجزای که کرد و دانسته، کرد و دانسته
مضات قلبه معاصم اید که بر صورت معقوفاً خاکبای حکمت اصولی هفت ضوئیه هدییه معصوم و تقسیم قضا نه مذکور که
فدائیه و استیانه معاصم و سید علی الاصول و اید و دفعه اید استوار و تعلیمات انسانی بالانجام وادی و آخره
روستای که لزوم کور و دم

فانما قوله انما به معناه وسيد سید علی الاصول ورجل
روایت کرده از خود گوید و مع
بوده یا معصوم معصوم عاقلان را که کیفیت عقیقه سیه حضرت صدیق اکبر علیه السلام
فانما معناه در مضایق و عیالیه مع کل الوجوه مضایق را که برابر مضایق پیدا بولنا (معناه نه تعالی) قرآن که هر یک سیدان
فانما معناه در مضایق و عیالیه مع کل الوجوه مضایق را که برابر مضایق پیدا بولنا (معناه نه تعالی) قرآن که هر یک سیدان
فانما معناه در مضایق و عیالیه مع کل الوجوه مضایق را که برابر مضایق پیدا بولنا (معناه نه تعالی) قرآن که هر یک سیدان

[illegible]

اجرا اینک، الدله بیقره و صلیه رسول برینان
اصحیه ایمان و محبت بعلیه ^{علیه السلام} برسان جرات اید مکی بر حرکت رکعت صایم
تأیید، عبد مملوک فرقه بی بی سیه جرات (المیاز با ۴) عند باری و عالی ان عظیم و لیم بر
مال بود که سوختن و یا در همان بود عاقل قولی در طواعت سیری تبعه جویدی بویله
نزد علفه حبیب رب جم افندیده صادقانه فدایان بقوله ابرار

صاحب اعظمیہ ارتقا ایچوہ کل ، دیہ دورنہ و خفیفہ صیب رب حیم اقتبازہ صادقہ صابوہ
ایچوہ ارتقا ایچوہ کل ، دیہ دورنہ و خفیفہ صیب رب حیم اقتبازہ صادقہ صابوہ

ایہ ہم آرزو سنہ اولیٰ
نمائندہ، بکدرہ مطبوعہ عثمانیہ بن صاحب امتیازی مجموعہ بیان کردہ نسخہ محمد اولیٰ
حقیقتہً بومرکزہ بولشی اعلیٰ احتمالہ (مطبوعہ نہ کردہ رہ مہجور اولیٰ قضاہ کرمچہ ہاوسہ وفا لہری بعد استعمال
عثمانیہ بن صاحب امتیازی ویردیکہ عمالہ (مطبوعہ نہ کردہ رہ مہجور اولیٰ قضاہ کرمچہ ہاوسہ وفا لہری بعد استعمال
مسکونہ اورادہ فالدیریکہ) یہی استعارہ بولشی عمالہ

Y. PRK. DH 13/95

ع

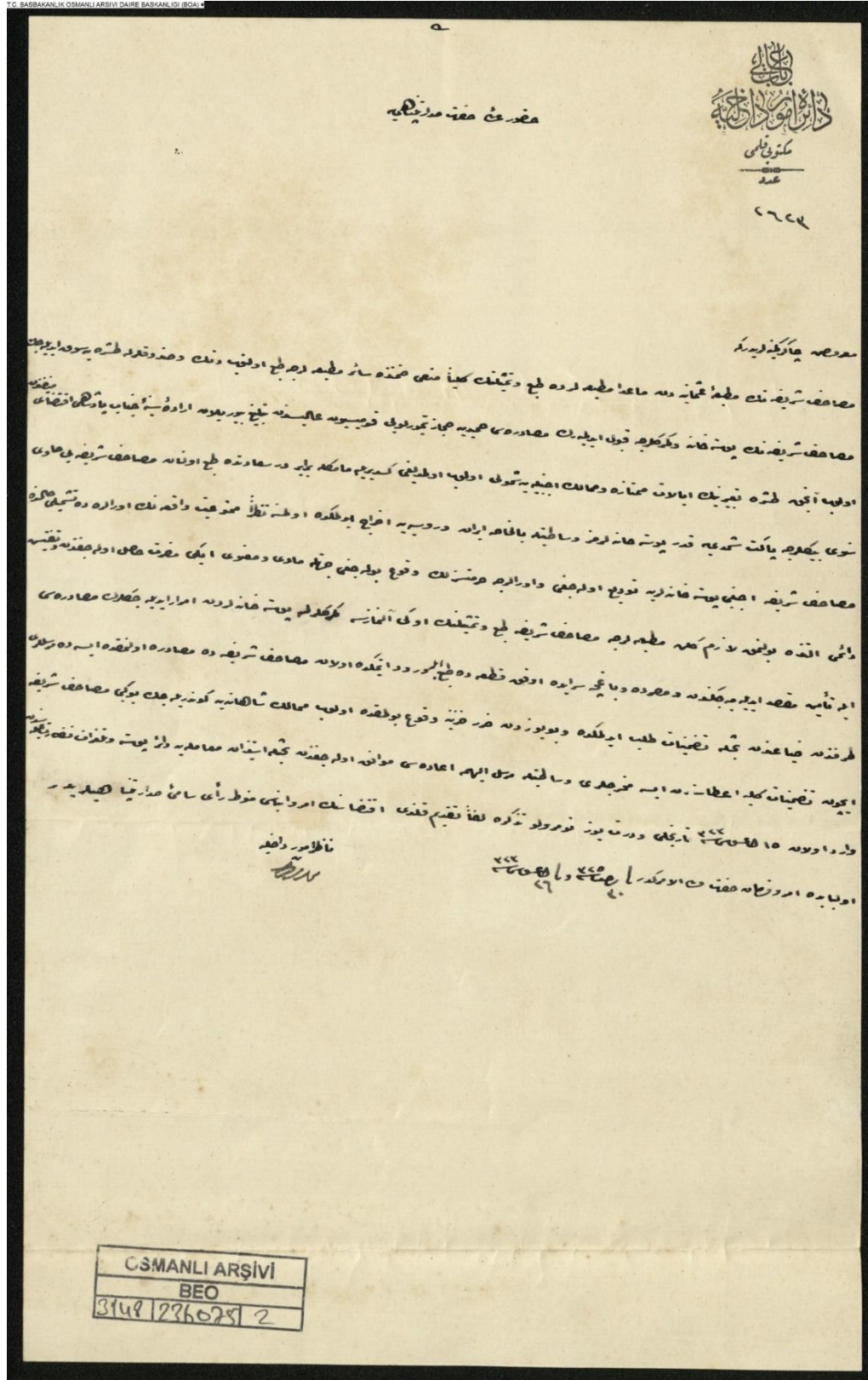
طابع الخلیفہ
مہر

حاکم سنیہ خود بخود (او مطبوعہ کے کلام قدیم اھوا ایدہ سے سہ وقابلہرک قابلہر سیمہ اکتفا اولہ مانہ . بونہرھماہ وبتوبہ
بتوبہ سیمنوبہ) قرارہ حیرت آوری اعلیٰ تیندہ قواستدہر . آنجہ بوقرارک اہل سنیہ دینا قولہ درہما .
بونہرھماہ سولبت معویہ ووجہ ایندہ ماعدا مادہ وسیاستہ دھی برہوہ ہفتہ ہر ظہوری ماکولہ .

ہونکہ ، فاتح کج اھا اسلام سنی و طبعہ علوم دینیہ کی کیر اولہ ہجودہ اہل قائمہ معارف نفہ نتیجہ
سلاسلہ امر و بریلہ بوغیر لایقہ معارف البتہ سابع اولہ جہی و بیہ الاھل سورنایر کوسترہ جہی بدیع خاطر قاصر مدلولہ
اولسہ و قالہ کہ راحیہ نفہ تہ و بریلوبہ برہوہ تہ موقوفہ سہ نہ اھل یونانیہ عمدہ تقیم قضاہ نہ کرہ عاجز ہر
مجر بونہرھماہ اولسہ کلام الہی مانہ رضایا اولہرہ سیدہ برتہ جہی پردہ سایہ معارف نفہ نتیجہ طبعہ عثمانیہ نہ
عجری اسلام مطبوعہ لرزہ کلام قدیم و اھل کربیفہ طبعہ مخصوصہ سے وقابلہرک بونہرھماہ الزام اولیویہ سے او حالہ
بونہرھماہ بیلدنی طبعہ عثمانیہ نہ صاحبی ویرہرک کماں تعلیم و ہر تہا بونہرھماہ کندی طبعہ سہ نقی وادارہ اشغال ایلمہ دھا
زیادہ موافقہ نفس الامر برتہر اولہ جہی جہی معارف عبادانہ نہ بونہرھماہ تفصیلات معروضہ کترانہ منظرہ اقصیہ
حالت ارادہ و فرمای خلیفہ کزیدہ سید الانام ، پادشاہ معالی انام ، حامی دہرہ صیہ ، حامی الحوسبہ سنیہ
افندہرک حقوق مقدسہ امیرالمومنین نہ بونہرھماہ بونہرھماہ بونہرھماہ بونہرھماہ بونہرھماہ بونہرھماہ بونہرھماہ بونہرھماہ
عجہ کردہ مرتبہ خدائہ ہدینہ مرغیرہ ہروردہ ایلمہ کی محبوبیت اسخہ و صداقتہ کاندہ نا جیزانہ امیرالمومنین
کیفیت عر ضیہ تصدیقہ ساعتہ ابیدیہ معروضہ فرمانہ ۹۱

طبعاتہ راحیہ ہدیہ
عبد سلوکدی
خداکے

Belge E.13: H-10-08-1325, Mushafların Matbaa-i Osmaniye'den başka matbaalarda tab ve temsilinin menedilmesi (Meşihat, Rüsumat, Dahiliye) (BOA, BEO, 3148-236075).

BEO.003148.236075.002

وادی
وادی
وادی

مکتوب

عنه

دختره زیدیه

۵

دردن افتم هرگز
معا هفت ریف نك مطبوعه نمايد و ان مطبعه در ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
معا هفت ریف نك مطبوعه نمايد و ان مطبعه در ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
اراده نك حضرت خدیو علی و زیدیه عوالمه مدبر در سازیم باین یوسه مدبر در طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
اجنبیه و ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
خانه و واسطه سیم لیا طریزان و در سیم کماله ادخال یکنه و یکنه نظر اگر مجموعیت واقع نك اورا در سیم و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
بولان معا هفت ریف نك مطبوعه نمايد و ان مطبعه در ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
سرو لمره و موقوف و ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
یوسه خانه لریه انتقال یکنه و او یوسه و واسطه سیم و ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
او ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
عرصه و ایضا حد نه زاده و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
مصول مقصود قابل و ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
مصدور و غیره سیم و ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
اینگونه و ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
خانه و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
اعطاسان و ده طبع و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع
نقشه و تخیل کلی یعنی ضنده ساز مطبعه در طبع یزوب دلك وضد قدر لشره در ده طبع

الحمد لله رب العالمين

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

As.

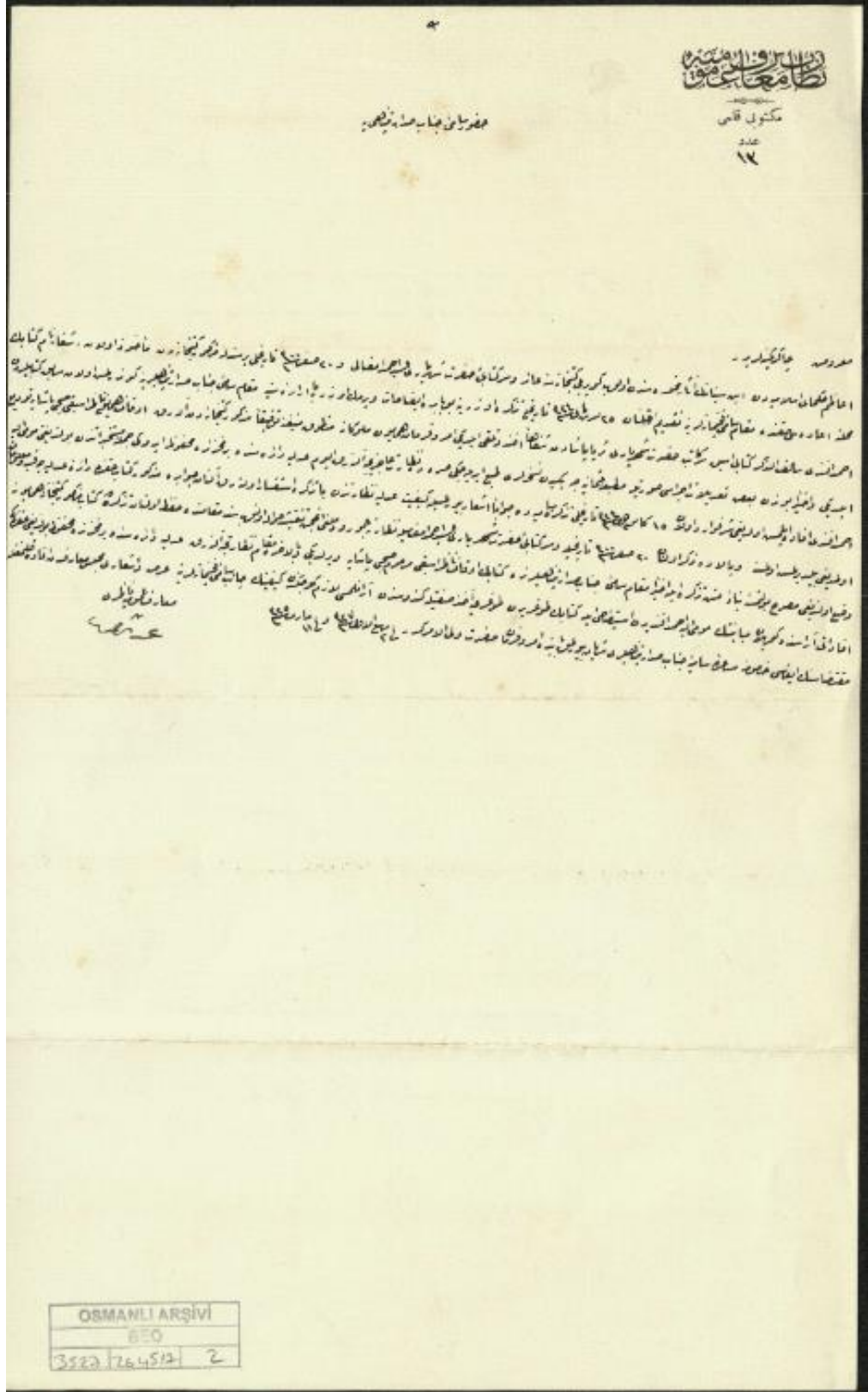
[illegible]

$\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$

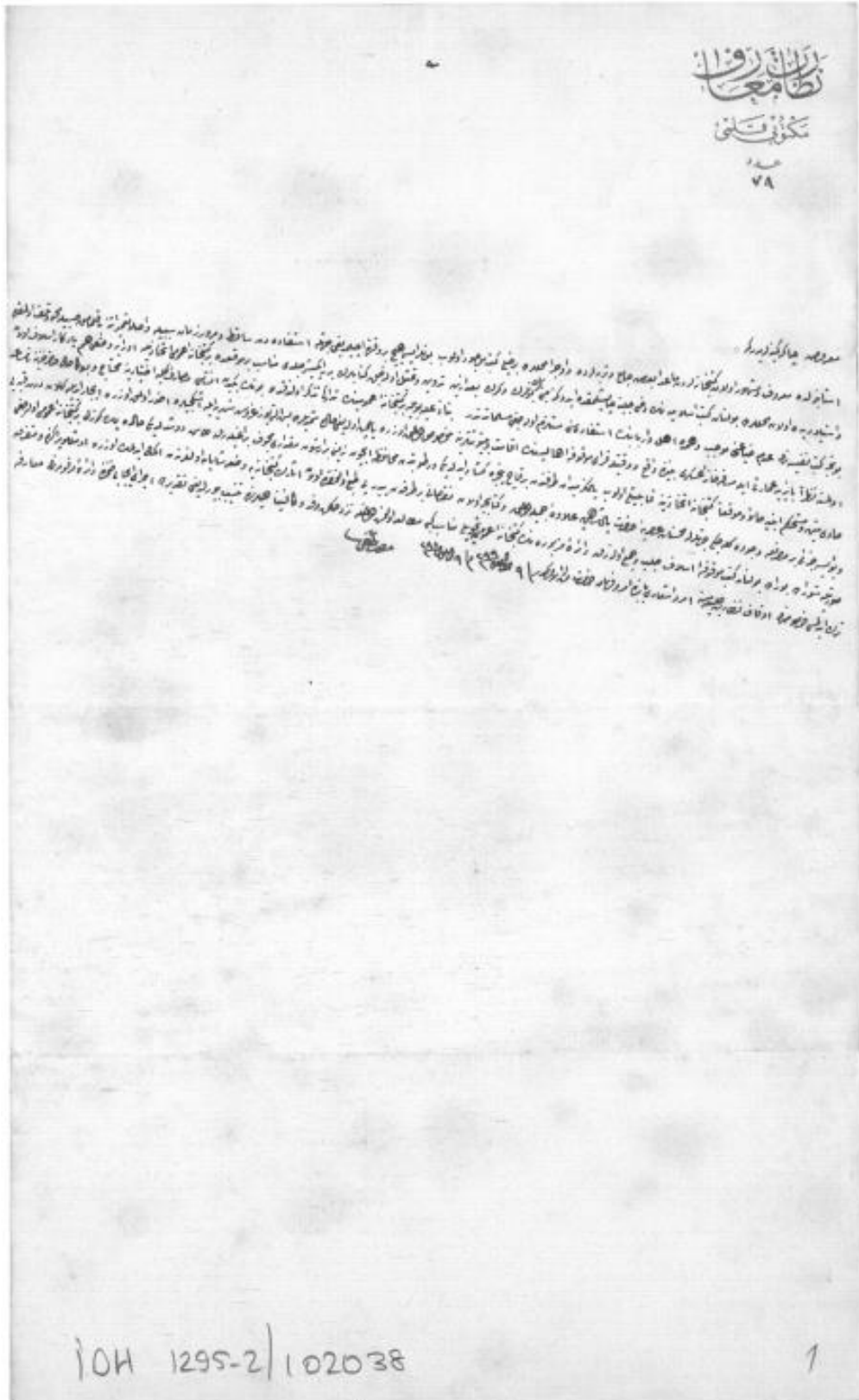

OSMANLI ARŞIVI		
MF.MKT		
331	20	1

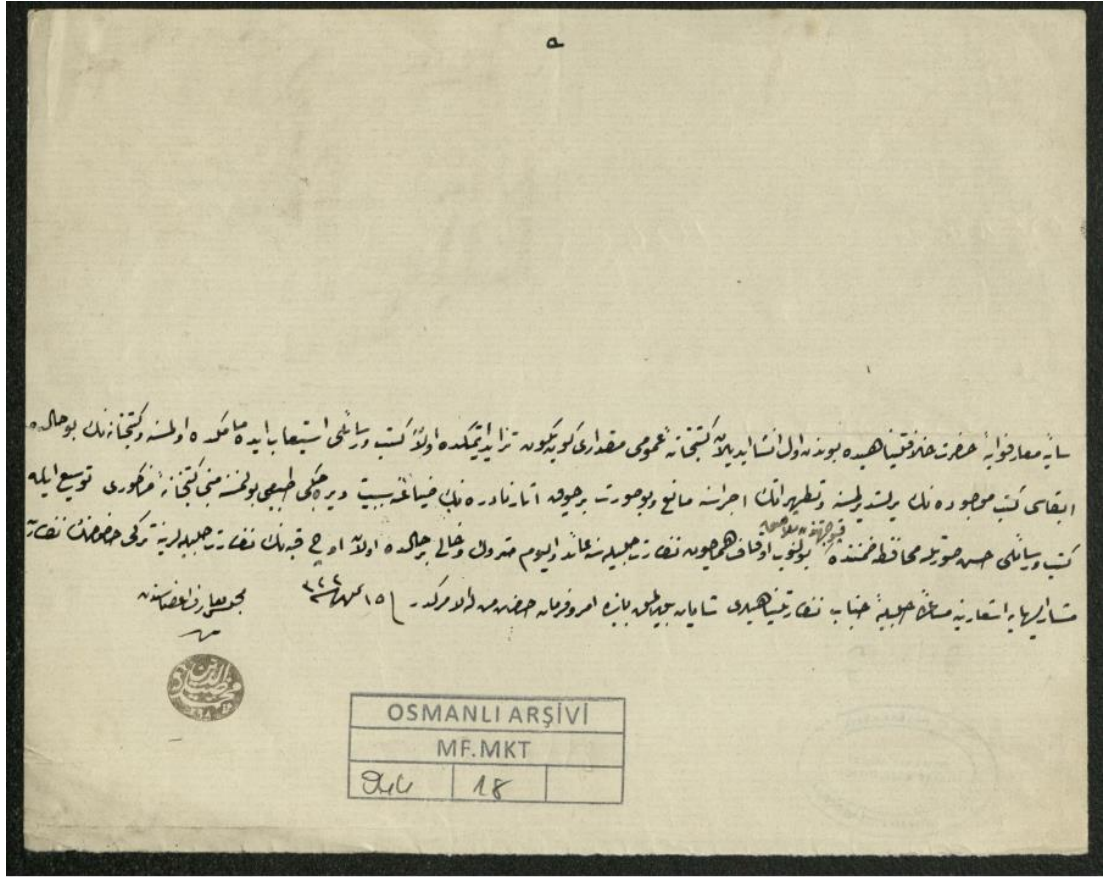
Belge E.16: H-12-03-1327/M 03.04.1909, İbn-i Sina'nın eserlerinden olup Köprülü Kütüphanesi'nden alınmış olan Şifa adlı kitabın, alan kişi olarak imzası bulunan hazret-i şehriyari katiplerinden Ahmed Efendi'den aranılması (BOA, BEO / 3527 - 264517 -).

Belge E.17: H-14-11-1299, Bayezid İmareti ile Misafirhane-i Askeri arasındaki vakıf karyelerde bulunan ahalinin ikameti için yapılmış olan binanın kütüphane-i umumiye dönüştürülmesi (İ_DH__01295_2_102038_001_001).

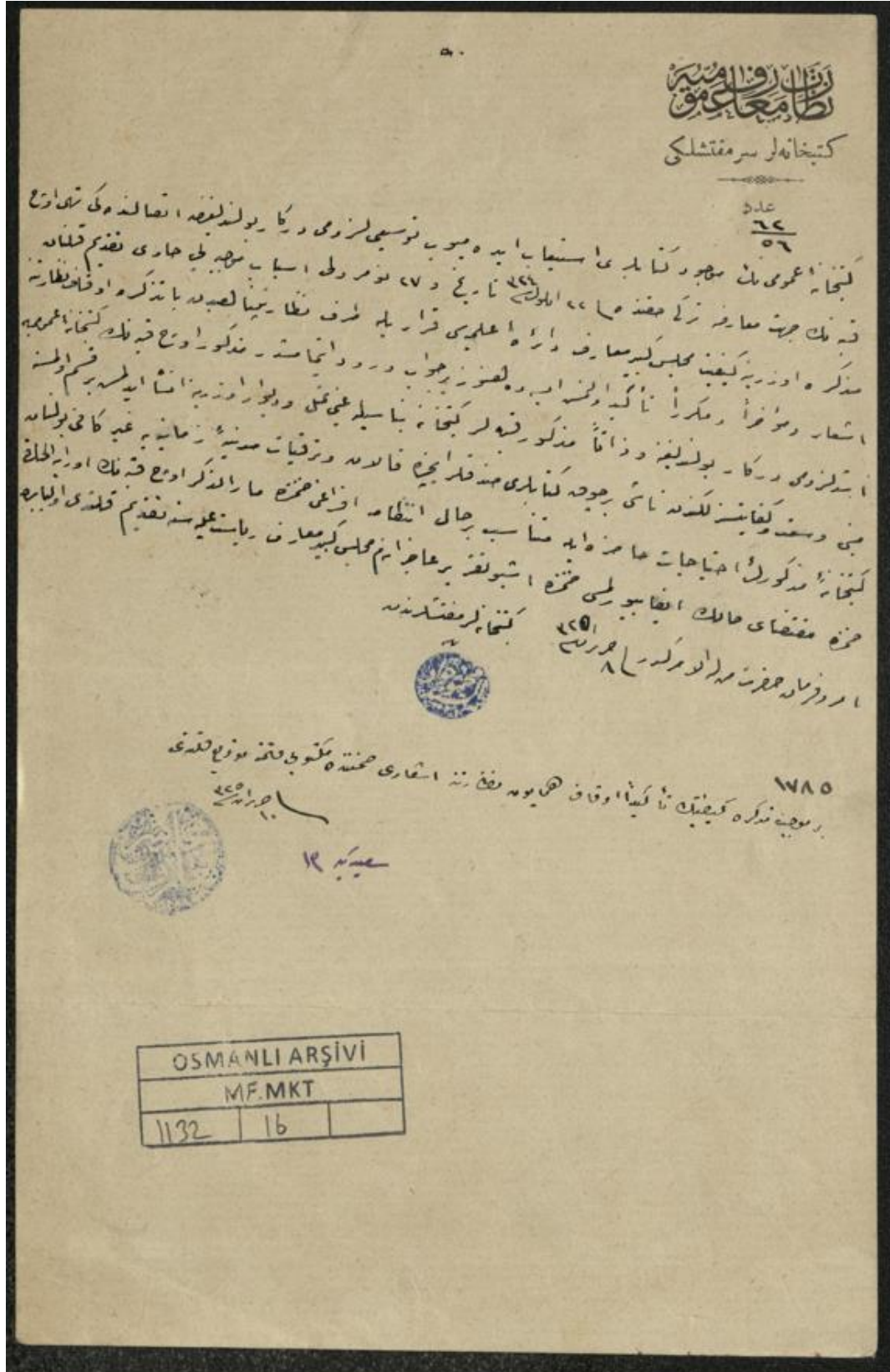

Belge E.19: H-08-06-1324, Kütübhane-i Umumiye'nin genişletilmesi için Evkaf'a ait metruk üç kubbenin Maarif'e terki (MF_MKT__00944_00018_001_001).

MF.MKT.00944.00018.001

Belge E.20: H-04-06-1327, Umumi kütüphanenin mevcut kitapları almaması
dolayısıyla yan tarafının satın alınarak genişletilmesi (MF.MKT._1132-
16_26.11.2023 20_40_52).

MF.MKT.01132.00016.001

[illegible]